

Eroisän kadotettu sosiaalinen kansalaisuus

Pro gradu -tutkielma
Juha-Pekka Strömberg
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Yhteiskuntapolitiikka
Huhtikuu 2013

Tiedekunta/Osasto □ Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos □ Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä □ □ □ Författare – Author Juha-Pekka Strömberg			
Työn nimi □ □ Arbetets titel – Title Eroisän kadotettu sosiaalinen kansalaisuus			
Oppiaine □ Läroämne – Subject Yhteiskuntapolitiikka			
Työn laji □ □ Arbetets art – Level Pro gradu		Aika □ □ Datum – Month and year Huhtikuu 2013	Sivumäärä □ □ Sidoantal – Number of pages 77
Tiivistelmä □ □ Referat – Abstract <p>Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli rakentuu vahvalle käsitykselle sosiaaliturvan universaaliudesta muun muassa tasavertaisuudesta ja mahdollisuuksien tasa-arvosta. Tarkemmassa tarkastelussa yhteiskuntamallimme palvelujärjestelmineen ei kuitenkaan tähän kaikissa kohdin pysty. Äiteihin verrattuna isien heikommalta näyttävä asema avioerotilanteissa suhteessa oman lapsen huoltajuuteen on tästä yksi esimerkki. Median ja tutkimusten antaman tiedon mukaan yhä useampi mies ja isä haluaa nykyisin kuitenkin olla aktiivisempänä osana lastensa elämää myös eron jälkeen. Tästä huolimatta isät kokevat edelleen toistuvasti jäävänsä erotilanteessa toissijaiseen asemaan suhteessa lasten äitiin avio- ja avoeroprosesseihin liittyvässä huoltajuus- ja tapaamiskiistoissa.</p> <p>Tutkimus tarkastelee suomalaisten ero- ja etä-isien asemaa kansalaisuuden näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esille, minkälaista sosiaalista kansalaisuutta erilaiset näkemykset ja kokemukset suomalaisten eroisien asemasta rakentavat. Tutkimus oli aineistolähtöinen, mutta pohjautui myös aiempaan isyyteen, erovanhemmuuteen ja sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyvään tutkimukseen ja eri teorioiden antamaan esiyymärrykseen. Tutkimuskirjallisuuden kansalaisuutta koskeva keskustelu liittyy mm. T.H. Marshallin, Talcott Parsonsin ja Keith Faulksin kansalaisuutta koskevaan kirjallisuuteen. Isyyden osalta tutkimuksessa esitellään suomalaisen isyyden murrosta patriarkaalisesta isyydestä kohti joustavampia isyyssäilytyksiä ja mm. perheroolien muuttumista. Tutkimusaineisto koostui kahdesta eri aineistosta: Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012 -aineistosta ja Helsingin Sanomien eroisyyttä ja erovanhemmuutta koskevista artikkeleista ja mielipidekirjoituksista vuosilta 2009–2012. Aineiston analyysiä tehtiin laadullisella sisällönanalysillä ja teemoittelemalla tutkimusaineistosta esille nousseita aiheita.</p> <p>Ero- ja etä-isien sosiaalinen kansalaisuus näyttää rakentuvan siitä osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokonaisuudesta, jonka kehys rakentuu ero- ja etä-isyyden konkreettista toteuttamista määrittelevien eri kenttien toiminnan ja vuorovaikutuksen mukaan. Näitä kenttiä ovat tämän tutkimuksen mukaan lainsäädäntö, sosiaali- ja terveystalvet ja kulttuurisesti yleistyneet käsitykset sukupuolesta, vanhemmuudesta ja mm. lapsen edusta ja kehityksellisistä tarpeista. Ero- ja etä-isyyden voidaan katsoa tämän tutkimuksen valossa toteutuvan ja rakentuvan tässä kehysesssä. Kansalaisuuden näkökulmasta lainsäädännön kentän osalta merkityksellistä näyttäisi olevan se, miten isät kokevat lainsäädännön tukevan tai heikentävän heidän mahdollisuuksiaan toteuttaa tahtomaansa isyyttä. Lainsäädäntö itsessään ei tätä estä, vaan ohjaa tasavertaisuuteen ja lapsen edun toteuttamiseen, mutta käytännön hallintopäätöksissä (vrt. käräjäoikeus tai lastenvalvojan vahvistama huolto- ja tapaamissopimus) isien kokemus on tutkimusaineiston mukaan se, ettei heidän näkemystään oteta aina huomioon. Tämä voidaan nähdä toimintana, joka tukee äitien vanhemmuuden ensisijaisuutta ja näin heikentää lähtökohtaisesti isien mahdollisuutta sellaiseen vanhemmuuteen, johon he haluaisivat. Sosiaali- ja terveystalvet ero- ja etä-isien sosiaalista kansalaisuutta näyttävät rakentavan merkittävimmin osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemukset. Isien kokema kohtelu muun muassa lastenvalvojan, lastensuojelun ja neuvolan taholta oli usein se, ettei heitä kuunnella tai heidät suoranaisesti sivuutetaan. Kulttuurissamme vahvasti elävillä käsityksillä vanhemmuudesta, isyydestä ja äitiydestä on erittäin suuri merkitys sille, minkälaista kansalaisuutta isät ylipäätään voivat suomalaisessa yhteiskunnassa kokea. Kulttuurisesti vahvat käsitykset patriarkaalisesta perhemallista ja vanhemmuudesta näyttävät edelleen elävän hyvin vahvasti suomalaisessa perhepalvelujärjestelmässä ja ihmisten käsityksissä ”oikeasta” vanhemmuudesta. Äitien ensisijaisuus bowlbymaisen kiintymyssuhdeteoreettisen näkemyksen mukaisesti näyttäisi edelleen olevan se kulttuurisesti yleistynyt käsitys hyvästä vanhemmuudesta, joka johtaa esimerkiksi huoltajuuspäätöksissä siihen, että äiti saa useammin lapsen lähihuoltajuuden isien jäädessä tai jättäytyessä itse etäisemmiksi. Näyttäisi siltä, että ero- ja etä-isien sosiaalinen kansalaisuus määrittyvät merkityksellisimmin lainsäädännön, sosiaali- ja terveystalvetjärjestelmän ja kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten kautta. Mitä laajemmin tämä kehys mahdollistaa ero- ja etä-isän oman toiveen mukaista isyyttä sitä laajemmaksi tai vahvemaksi ero- ja etä-isä voi kokea oman sosiaalisen kansalaisuutensa ja sitä vahvemaksi oman täysivaltaisen kansalaisuutensa. Lainsäädännön, sosiaali- ja terveystalvetjärjestelmän ja kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten taustalla voidaan nähdä myös yleiset, ajassa muuttuvat käsitykset ihmisoikeuksista ja ihmisarvosta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords kansalaisuus, sosiaalinen kansalaisuus, isyys, etä-isyyys, eroisyyys, perhe			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 Johdanto	4
2 Tutkimustehtävä, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite	6
3 Tutkimusaineisto	7
4 Tutkimusmenetelmä.....	10
5 Aiempi tutkimus.....	11
6 Kansalaisuuden käsitteestä ja määritelmästä	12
6.1 T.H. Marshallin kansalaisuuden teoria.....	14
6.2 Marshallin kansalaisuuden teorian kritiikkiä	18
6.3 Keith Faulksin kansalaisuuden luokittelu	21
6.4 Sosiaalinen kansalaisuus	22
7 Näkemyksiä isyyden muutoksesta Suomessa	26
7.1 Patriarkaalisen perhemallin merkitys nyky-isyydelle	28
7.2 Sukupuolijärjestelmät, sukupuolittunut työnjako ja perhe.....	29
7.3 Isyys roolivalintana	34
7.3.1 Jaetun vanhemmuuden ideaali	35
7.3.2 ”Neuvoteltu isyys”	37
7.3.3 Perheiden monimuotoistumisen merkitys isyydelle.....	38
7.4 Etä- ja eroisyys nyky-yhteiskunnassa	39
8 Eroisien sosiaalinen kansalaisuus	44
8.1 Lainsäädännön merkitys eroisien sosiaaliselle kansalaisuudelle	45
8.1.1 Vieraannuttaminen	47
8.1.2 Huoltajuus- ja tapaamissopimuskiistat.....	50
8.1.3 Tapaamisjärjestelyt ja vuoroasuminen.....	53
8.2 Palvelujärjestelmän merkitys eroisien sosiaaliselle kansalaisuudelle.....	56
8.2.1 Osallisuus ja kuulluksi tuleminen	57
8.3 Kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuudesta.....	59
8.3.1 Tasavertaisuus ja tasa-arvo	61
9 Pohdintaa.....	64
Lähteet.....	74
Sanomalehtiartikkelit	77

1 Johdanto

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli rakentuu vahvalle käsitykselle sosiaaliturvan universaaliudesta muun muassa tasavertaisuudesta ja mahdollisuuksien tasa-arvosta. On sanottu, että hyvinvointivaltiomallimme perustana ovat niin T.H. Marshallin kansalaisuuden teorian luoma käsitys kansalaisuudesta ja yhteiskunnasta kuin sosialidemokraattinen aatekin. (mm. Mattila-Aalto & Johansson 2011, 5; Johansson 2010, 27.) Naisen emansipaation, laajan sosiaaliturvan ja tasa-arvoperiaatteen kautta on yhteiskuntaamme rakentunut palvelujärjestelmä, jolta on osattu odottaa tasavertaista kohtelua. Tarkemmassa tarkastelussa yhteiskuntamallimme palvelujärjestelmiseen ei kuitenkaan kaikissa kohdin pysty takaamaan täysin tasavertaista kohtelua ja edellä mainittu mahdollisuuksien tasa-arvokin näyttäytyy joissain kohdin hyvin kyseenalaistetulta. Kansalaisuuden perustan voidaan katsoa myös heikentyneen esimerkiksi työelämän lisääntyneen epävarmuuden ja perherooleissa tapahtuneiden muutosten myötä (Johansson 2010, 30). Nämä muutokset ovat olleet vaikuttamassa myös vanhempien oikeuksiin ja velvollisuuksiin ja sen kautta isien sosiaalisen aseman ja kansalaisuuden muuttumiseen ja osittaiseen heikkenemiseen.

Noin puolet avioliitoista päättyy Suomessa tätä nykyä avioeroon ja noin viidesosa kaikista lapsiperheistä on yksinhuoltajaperheitä. Yhteishuoltoperheissä lapsi asuu yli 80%:ssa tapauksista äitinsä luona (Hokkanen 2005, 95). Suomalaisessa avioerotutkimuksessa ehkä vähiten tutkittu asia on suomalaisen eroisän kokemus omasta avioerostaan ja sen jälkeisestä elämästä. Suomalainen avioerotutkimus on pitkälti keskittynyt tutkimaan mm. naisen tai lapsen asemaa ja kokemusta avioerosta ja sen tuomasta elämänmuutoksesta. Suomalaisessa perhetutkimuksessa tapahtunut käänne ja alati kasvaneet avioeroluvut käänisivät vuosituhannen vaihteessa tutkimuksellisen katseen kohti suomalaista isää ja isien asemaa. Samalla tuotiin esille se seikka, että erotilanteessa isä ei usein menetäkään vain suhdetta vaimoonsa tai lapsensa äitiin, vaan myös lapseensa. (Eräranta 2006, 297–298.) Samaa todellisuutta kuvaa myös viimeaikainen median luoma kuva ero- ja etä-isien asemasta Suomessa. Esimerkiksi Helsingin Sanomat uutisoi (HS 27.8.2012a) eroisien tilanteesta toteamalla, että eroisät jäävät usein sivuun perheestään. Uutisessa eronnut isä kertoi näkemyksestään, ettei

yhteishuoltajuus mahdollista hänen isyyttään mitenkään. Eroisien asema on ollut esillä vastikään myös eduskunnassa lakialoitteena, jonka mukaan lapsen tapaamisoikeuden tahallinen estäminen haluttiin rangaistavaksi teoksi (HS 14.9.2012). Median lisääntyneen mielenkiinnon ero- ja etä-isien nykyistä asemaa kohtaan voi katsoa osaltaan ilmentävän yleistä näkemystä isien aseman ja sosiaalisen kansalaisuuden heikkenemisestä. Etä-isällä tarkoitan tässä lapsen juridista isää, joka asuu etäällä eli eri osoitteessa kuin lapsi ja jota lapsi tapaa tapaamissopimuksen mukaisesti. Yleisin lasta koskeva tapaamissopimuksen muoto tuomioistuimissa on se, että lapsi tapaa isäänsä joka toinen viikonloppu. Tällaisen tapaamisjärjestelyn taustalla voidaan nähdä myös eriarvoistavia käsityksiä isien ja äitien kyvyistä vanhemmuudessa. Yhä yleistävämpi tapaamissopimuksen muoto erotilanteissa on se, että lapsi asuu vuoroviikoin äitinsä ja isänsä luona. Tällaista asumisjärjestelyä kutsutaan yleisesti vuoroasumiseksi. Huoltajuus- ja tapaamisoikeuspäätösten taustalla voidaan nähdä olevan institutionalisoitunut ymmärrys kulttuurisesta ja hyvästä isyydestä ja toisaalta kulttuurisesta ja hyvästä äitiydestä. Näihin käsityksiin vaikuttavat olennaisesti mm. tieteelliset äitiys- ja isyyuskäsitykset ja niiden kehittyminen, ja käsitykset perheestä ja lapsen normatiiviseen kehitykseen vaikuttavista seikoista.

Äiteihin verrattuna isien heikommalta näyttävä asema avioerotilanteissa suhteessa oman lapsensa huoltajuuteen näyttää paikantuvan median ja tutkimuskirjallisuuden luomassa kuvassa yhtäältä isyyteen liittyvien arvojen ja käsitysten muutoksiin ja toisaalta laajaa osallisuutta ja mahdollisuuksien tasa-arvoa ihannoivan yhteiskuntamallin palvelujärjestelmän ja lainsäädännön kehittymättömyyteen ja osittaiseen jälkeenjääneisyyteen. Median ja tutkimusten antaman tiedon mukaan yhä useampi mies ja isä haluaa olla aktiivisempana osana lastensa elämää. Tästä huolimatta isät kokevat edelleen toistuvasti jäävänsä erotilanteessa toissijaiseen asemaan suhteessa lasten äitiin avio- ja avoeroprosesseihin liittyvissä huoltajuuskiistoissa; lapsen hoidosta vastaava isä on edelleen suuri kummajainen, oli isä sitten eroisä, etä-isä tai vaikka perheenisä. Vastakkain näyttäisivät olevan kulttuurisesti yleistyneet käsitykset isyydestä ja äitiydestä ja toisaalta lapsen edusta ja hyvästä vanhemmuudesta. Median luoman kuvan mukaan tämä vastakkainasettelu tulee useimmiten esille eroperheiden huoltajuus- ja tapaamisoikeuksiin liittyvissä järjestelyissä ja ristiriidoissa. Ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden rakentumisen kannalta merkityksellistä ei kuitenkaan ole vain edellä mainitut kulttuurissamme yleistyneet käsitykset esimerkiksi tasa-arvosta,

vanhemmuudesta ja perheestä. Edellä mainittujen lisäksi ero- ja etä-isien sosiaaliseen kansalaisuuden rakentumiseen näyttäisivät tämän tutkimuksen mukaan vaikuttavan myös perhettä ja vanhemmuutta koskeva lainsäädäntö, sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän palvelut ja niiden toteuttama tosiasiallinen toiminta ja ylipäätään isien kokemukset omasta asemastaan ja kuulluksi tulemisesta erotilanteissaan. Sosiaalinen kansalaisuus ei näyttäydy tässä tutkimuksessa tarkkarajaisena käsitteenä, vaan pikemminkin metaforana, jonka olemassaolo tiedetään ja voidaan tunnistaa, mutta joka tulee määritellä kussakin kontekstissa ja ajassa aina uudelleen. Sosiaalisen kansalaisuuden metaforamaisuus johtaakin kansalaisuuden kehyksessä tarkastelemaan erityisesti kansalaisuuden eksplisiittisempiä tunnusmerkkejä, jotka luovat hahmoa sosiaaliselle kansalaisuudelle: lainsäädäntöä, palveluja ja ihmisten kohtelua ja kuulluksi tulemistä palvelujärjestelmässä. Metaforana sosiaalinen kansalaisuus voidaan nähdä pikemminkin kansalaisuuden kokemuksellisenä aspektina kuin tarkasti määriteltävissä olevana oikeuksien ja velvollisuuksien joukkona.

2 Tutkimustehtävä, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite

Tutkimustehtävänä on tutkia, minkälaista sosiaalista kansalaisuutta ero- ja etä-isien kokemukset ja lehtikirjoitukset ero- ja etä-isien asemasta rakentavat. Tähän tehtävään pyrin vastaamaan seuraavilla tutkimuskysymyksillä:

1. miten ero- ja etä-isät ovat kokeneet oman asemansa ja mahdollisuutensa osallisuuteen eroprosessissaan?
2. miten ero- ja etä-isät kokevat erovanhemmuuden?
3. mitkä tekijät heikentävät isien sosiaalista kansalaisuutta?

Tutkimuskysymykset ovat valikoituneet ja muokkautuneet tutkimusprosessin aikana mm. oman tutkimusaihetta koskevan esiymmärryksen ja tutkimuskirjallisuuden luoman tiedon perusteella. Osallisuudella tässä tutkimuksessa tarkoitetaan niitä kuulluksi tulemisen ja lapsen hoitoon ja kasvatukseen osallistumisen mahdollisuuksia, joita ero- ja etä-isät kuvaavat toivovansa. Toisaalta osallisuudeksi nähdään myös ne mediassa esitetyt näkemykset ja toiveet isien roolista ja toiminnasta suhteessa omiin lapsiinsa. Isyyttä koskeva tutkimuskirjallisuus ja median luoma kuva antavat ymmärtää, että isät haluavat olla entistä useammin ja laajemmin mukana lastensa arjessa ja elämässä myös eron jälkeen. Tämä voidaan ymmärtää myös tahtona laajemmasta osallisuudesta.

Toisaalta tutkimuskirjallisuus ja media antavat kuvan siitä, että isät eivät tule huomioiduksi erilaisissa perheille suunnatuissa palveluissa. Osallisuuden voidaan tästä näkökulmasta katsottuna olevan heikompaa. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille, minkälaista sosiaalista kansalaisuutta erilaiset näkemykset ja kokemukset suomalaisten eroisien asemasta rakentavat.

3 Tutkimusaineisto

Tutkimus on aineistolähtöinen, mutta pohjautuu myös aiempaan isyyteen, erovanhemmuuteen ja sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyvään tutkimukseen ja eri teorioiden antamaan esiyttärykseen. Yhtenä aspektina tutkimuksen aihepiiriin liittyvän esiyttäryksen rakentajana on myös oma henkilöhistoriani; olen itse eronnut etä-isä ja tämä kokemus on yhtäältä ohjaamassa esiyttärystäni tutkittavasta asiasta ja ohjaamassa katsettani mielestäni relevantteihin kysymyksiin. Toisaalta oma kokemukseni etä-isän roolista on ohjannut mielenkiintoani ja motivaatiotani ylipäättään lähteä tutkimaan tutkittavana olevaa aihetta. Olen tutkimusprosessin aikana pyrkinyt ottamaan huomioon oman henkilöhistoriani rakentaman esiyttäryksen siten, ettei se ole ollut vaikuttamassa objektiivisuutta tavoittelevaa tutkimusotettani.

Tutkimusaineisto koostuu kahdesta eri aineistosta: Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012 -aineistosta ja Helsingin Sanomien eroisyyttä ja erovanhemmuutta koskevista artikkeleista ja mielipidekirjoituksista vuosilta 2009–2012.

Hyvä erovanhemmuus ry. ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura keräsi vuosina 2011–2012 valtakunnallisella kirjoituskilpailulla ”Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012” -aineiston. Kirjoituksissa kirjoittajat kertovat omia kokemuksiaan erovanhemmuudesta ja siitä miten avio- tai avoero on muuttanut kirjoittajan vanhemmuutta tai kirjoittajan vanhempien vanhemmuutta. Kirjoituksia on yhteensä kahdeksan. Aineisto on saatavilla sähköisessä muodossa tutkimuskäyttöön Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta.

Helsingin Sanomien eroisyyttä ja erovanhemmuutta koskevat artikkelit ja mielipidekirjoitukset kokosin tutkimusta varten Helsingin Sanomien digilehdestä erillisellä haulla. Hakusanoina olivat erovanhemmuus, huoltajuuskiista, isyys,

yhteishuoltajuus, yksinhuoltajuus, etä-isyys, eroisyys ja vuoroasuminen. Valituilla hakusanoilla löytyi paljon artikkeleita ja mielipidekirjoituksia, joten katsoin, ettei muita hakusanoja ollut tarpeellista käyttää tämän tutkimuksen konteksti ja laajuus huomioon ottaen. Artikkeleita ja mielipidekirjoituksia hauilla löytyi seuraavasti: vuoroasuminen 13 kpl, etä-isyys 12 kpl, yksinhuoltajuus 23 kpl, yhteishuoltajuus 25 kpl, isyys 207 kpl, huoltajuuskiista 58 kpl ja erovanhemmuus 1 kpl. Hakusanalla eroisyys ei löytynyt yhtään artikkelia tai mielipidekirjoitusta, mutta aihetta käsiteltiin muilla hakusanoilla löydetyissä artikkeleissa tai mielipidekirjoituksissa. Alkuperäisellä haulilla tehdyssä sanomalehtiaineistossa oli yhteensä 339 artikkelia tai mielipidekirjoitusta. Kun poistin artikkeleiden ja mielipidekirjoitusten joukosta alustavalla analyysillä tutkimustehtävään soveltumattomat artikkelit ja mielipidekirjoitukset, jäi aineistoon yhteensä 95 kirjoitusta, joista 58 artikkelia ja 37 mielipidekirjoitusta. Tutkimukseen soveltumattomiksi artikkeleiksi tai mielipidekirjoituksiksi luokittelin mm. sellaiset kirjoitukset, jotka koskivat mm. Suomen ja Venäjän välistä lastensuojelukiistaa tai muita julkisuudessa paljon esillä olleita huoltajuuskiistoja, joiden informaatioarvon en katsonut olevan tätä tutkimusta suoranaisesti hyödyntävää.

Tutkimusaineiston alustavassa analyysissä pohdin onko aineiston määrä tutkimuskysymyksiin vastaamisen ja tutkimuksen tavoitteen kannalta riittävää. Tutkimusaineistoon kuuluvien Erovanhemmuuskirjoitusten merkitys tutkimukselle osoittautui melko vähäiseksi, mutta toisaalta taas lehtikirjoitusaineisto oli sen verran laaja, että koin tutkimusaineiston laajuudessaan riittäväksi otokseksi edustamaan niitä käsityksiä, jotka tässä ajassa ovat esillä tutkimusaiheeseen liittyen. Toisaalta, tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli tuoda esille niitä kokemuksia ja tekijöitä, jotka ovat vaikuttamassa ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuteen ja osallisuuteen; sanomalehtiartikkelien ja mielipidekirjoitusten voi hyvällä syyllä odottaa edustavan hyvin tässä ajassa olevia käsityksiä, tekijöitä ja trendejä, joita vanhemmuuteen yleensä ja erovanhemmuuteen erityisesti liittyy. Katson, että tutkimusaineiston laajentaminen esimerkiksi henkilöhaastatteluilla ei olisi tuonut tämän tutkimuksen tutkimustuloksiin sellaista lisäarvoa, että sitä olisi tämän tutkimuksen laajuus ja tavoitteet huomioiden ollut tarvetta tehdä.

Tutkimuksen tekemisen ja tulosten osalta on huomioitava tutkimusaineiston luonne sekundaarisena aineistona. Alustavan analyysin jälkeen suurimman osan

tutkimusaineistosta muodosti lopulta Helsingin Sanomien artikkelit ja mielipidekirjoitukset. Aineistona artikkelien ja mielipidekirjoitusten voidaan katsoa antavan hyvää informaatiota tutkimuksen tavoitteen saavuttamisen kannalta. Tämän tyyppinen sekundaarinen aineisto on kuitenkin huomioitava tutkimuksen analyysissä ja aineiston lukemisen tavassa. Sanomalehtien toimituksilla on yleisenä tapana lyhentää tai muokata lehden toimitukseen lähetettyjä lukijoiden mielipidekirjoituksia. Esimerkiksi Helsingin Sanomat kertoo mielipidekirjoitusten julkaisutavastaan verkkosivuillaan seuraavasti: ”Toimitus valitsee julkaistavat kirjoitukset sekä otsikoi, muokkaa ja tarvittaessa lyhentää niitä”. Koska tässä tutkimusaineistossa on mitä todennäköisimmin suurelta osin toisen tahon muokkaamia kirjoituksia, on aineistoa luettava tämä seikka huomioiden. Mielipidekirjoitusten muokkaaminen on johtanut todennäköisesti ainakin joidenkin nyanssien puuttumiseen kirjoituksista – tästä huolimatta haluan uskoa, että itse asian ydin on mielipidekirjoituksissa edelleen tallella ja tästä syystä mielipidekirjoitusten voidaan kuitenkin katsoa edustavan kirjoittajan omaa näkemystä asiasta eikä esimerkiksi lehden toimituksen linjaa. Sanomalehtiartikkelien osalta huomioitava on luonnollisesti se, että artikkelien sisältö saattaa kaikissa tapauksissa heijastaa myös toimittajan omia näkemyksiä hyvästä tai huonosta erovanhemmuudesta, isyydestä tai äitiydestä. Olen aineiston valinnassa luottanut kuitenkin siihen, että Helsingin Sanomilla on pyrkimys uutisoinnissaan neutraaliuteen ja tasapuolisuuteen niin lehtiartikkelien kuin myös mielipidekirjoitusta osalta.

Ero- ja etä-isyyteen liittyvistä mielipide- ja lehtikirjoituksista pystyi tekemään yleisellä katsannolla jo sen havainnon, että merkittävä osa kirjoituksista näytti keskittyvän ajallisesti isänpäivään tai sen välittömään läheisyyteen. Vaikka mielipidekirjoituksia onkin lehden toimituksessa muokattu, voidaan niistä tarkemmalla luennalla tehdä havaintoja ja oletuksia kirjoittajien taustoista. Suuri osa mielipidekirjoituksista oli julkaistu aiheen luonteen vuoksi nimettöminä. Tekstisisällöistä ja kirjoittamisen tavasta voidaan kuitenkin päätellä, tai tehdä ainakin valistunut arvaus siitä, että merkittävä osa mielipidekirjoitusten kirjoittajista asuu enemmän kaupunkiympäristössä tai pääkaupunkiseudulla kuin maalla. Toinen valistunut arvaus voidaan tehdä kirjoittajien koulutuksellisesta statuksesta; näyttäisi siltä, että merkittävä osa kirjoittajista on hyvin koulutettuja.

4 Tutkimusmenetelmä

Aineiston analyysiä lähdin tekemään laadullisella sisällönanalyysillä ja teemoittelemalla tutkimusaineistosta esille nousseita aiheita. Laadullinen sisällönanalyysi soveltuu menetelmänä hyvin suuren tekstimassan rajaamiseen ja alustavaan luokittelemiseen (mm. Tuomi & Sarajärvi 2002). Laadullisessa sisällönanalyysissä ollaan kiinnostuneita enemmänkin tutkittavaan ilmiöön liittyvistä sisällöllisistä merkityksistä kuin esimerkiksi niiden esiintymistiheydestä. Lähestymistapani tutkimusaineiston sisällön analysoimiseen ei ollut kuitenkaan täysin puhtaasti aineistolähtöinen, vaan pyrin analyysissä jatkuvasti pohtimaan aihetta koskevan esiyymmärryksen kautta esille tulevien asioiden merkitystä myös aiemman tutkimuksen ja teorioiden pohjalta. Näin sisällönanalyysissä muotoutuneet luokitukset tutkimuksen edetessä kehittyivät. Pyrin jo hyvin varhaisessa vaiheessa aloittamaan aineiston luokittelua erilaisiksi aihekokonaisuuksiksi. Aineiston tulokinnassa tukeudun aikaisempaan aihepiiriin liittyvään tutkimukseen.

Tutkimusaineiston alustavalla analyysillä oli suuri merkitys sille, että isosta lehtiartikkelimassasta pystyi seulomaan esille ne lehtiartikkelit, joilla saattoi olla informatiivista merkitystä tutkimuskysymyksiin vastaamisen osalta. Aineiston analysointi jatkui aineiston lähilukemisella. Luin itseni niin sanotusti aineiston sisälle käymällä lehtiartikkeleita ja erovanhemmuuskirjoituksia läpi yhä uudelleen ja uudelleen löytääkseni ne keskeisimmät luokittelut, joilla aineiston tutkimuksen kannalta keskeisintä sisältöä pystyi mielestäni parhaiten kuvaamaan. Aineiston lähiluvun osalta keskeistä oli pystyä liittämään tutkimusaineiston tekstisisältö tutkimuksen taustana olevaan kirjallisuuteen ja sen rakentamaan viitekehukseen. Lähiluvun kautta vähitellen muotoutuneen tulosten alustavan luokittelun kautta tarkentui aineistolähtöisen tutkimuksen tavoin myös tutkimuksen kirjallisuus- ja teoriapohja.

Tutkimusaineiston analysointi ei aineiston laatu huomioiden ollut kaikissa kohdin kovin yksinkertainen tehtävä. Mielipidekirjoitusten lähiluku osoitti, että aineiston luotettavuuden kanssa tulee olla hyvin kriittinen; kirjoitukset saattoivat olla hyvin tunnepitoisia kirjoitusten aiheesta johtuen ja toisaalta myös hyvin tarkoitushakuisia. Toisaalta suurien tunteiden esittäminen voi olla myös tutkijan näkökulmasta mielenkiintoinen aspekti, jossa tulee pohtia muun muassa sitä, mikä subjekti teksteissä

kulloinkin kirjoittaa. Suurien tunteiden vallassa kirjoitettu mielipidekirjoitus saattaa osoittaa, että kirjoittaja on aiheessaan ennemmin esillä yksityishenkilönä kuin vaikka miesasiaa esille tuovana aktiivina. Osa alustavassa ja lopullisessa tutkimusaineistossa olleista teksteistä oli tulkintani mukaan hyvin tarkoitushakuisesti miesten asemaa kritisoivia. Kaikessa radikaalissa kriittisyydessään nämäkin tekstit olivat näkemykseni mukaan kuitenkin hyvää tutkimusaineistoa, koska ne toivat esille niitä tekijöitä ja motiiveja, jotka liittyvät myös suoraan tutkimuksen ytimeen: kulttuurinen muutos ja muutoksen vastustaminen.

Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia erityisesti sosiaalisen kansalaisuuden kokemusta ja niitä seikkoja, jotka tätä rakentavat. Juuri tästä syystä kirjoittajan subjektiivisen huomioiminen tutkimuksen analysoinnissa oli merkittävää; sillä, puhuuko tekstissä kansalainen, yksityishenkilö, järjestöaktiivi tai vaikka lähiomainen, on esille tuotujen seikkojen tulkinnan osalta suuri merkitys. Ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden määritelmää tai sisältöä voidaan siis representoida hyvin eri tavoin, eri näkökulmista ja eri informanttien kautta ja juuri tästä syystä olen ottanut analyysiin myös muiden kuin vain ero- ja etä-isien kirjoittamia lehti- ja mielipidekirjoituksia. Sosiaalisen kansalaisuuteen liittyvien tekijöiden ja sitä rakentavien seikkojen analysoiminen ulos tutkimusaineistosta näyttäytyi tehtävänä, jossa ero- ja etä-isien kokemukset osallisuudesta korostuivat. Samalla alkoi hahmottua käsitys osallisuudesta ja sen merkityksestä tässä kontekstissa. Käsitteenä osallisuus on hyvin laeva ja hankalasti määriteltävissä ja sen määrittely näyttääkin tapahtuvan parhaiten kussakin kontekstissa aina uudelleen. Ero- ja etä-isien osallisuus alkoi analyysin edetessä hahmottua joukkona erilaisia kuulluksi tuleminen, lapsen hoitoon osallistumisen ja yleisen huomioimisen kokemuksia. Näiden osallisuustekijöiden kautta alkoi hahmottua myös käsitys sosiaalisen kansalaisuuden konkretiasta, mutta toisaalta myös metaforamaisuudesta; sosiaalista kansalaisuutta voidaan selkeästi osoittaa olevan olemassa, mutta yksiselitteistä määritelmää sille on vaikea antaa.

5 Aiempi tutkimus

Erovanhemmuuteen liittyvää tutkimusta on tehty Suomessa enimmäkseen perhe- ja naistutkimuksen ja psykologian aloilla. Eroisiin liittyvää tutkimusta on tehty käsittäkseni eniten pro gradu –tutkielmina (mm. Kononen 2007; Plihtari 2010).

Hannariikka Linnavuori käsitteli väitöskirjassaan v. 2007 lasten kokemuksia eroperheisiin liittyvästä vuoroasumisesta. Jouko Kiiski (2011) toi taas tutkimuksessaan esille sen, että suomalainen mies selviytyy avioerosta jopa aiemmin luultua paremmin.

Suurin osa suomalaisesta isyystutkimuksesta koskee ajanjaksoa 1960-luvulta 2000-luvulle, jolloin isiä alettiin ikään kuin kutsua tiiviimmäksi ja osallisemmaksi osaksi perhettä ja lasten elämää. Tämä 1960-luvulta alkanut niin sanottu isyyden murros, jaetun vanhemmuuden ideologia ja ydinperheideologian rapautuminen ovat 1900-luvun suurimpia muutoksia länsimaisessa vanhemmuudessa ja perhekäsityksessä. (esim. Huttunen 2010, 111.) Tässä murroksessa tapahtui vähittäistä siirtymää vahvasta patriarkalisesta isyydestä kohti jaettua vanhemmuutta ja isyyden pehmeämpiä arvoja. Murroksen taustalla olivat muun muassa yhteiskunnan teollistuminen, vaateet naisten siirtymisestä työelämään, naisasialiike ja muuttuneet käsitykset lasten psykologisesta kehityksestä ja vanhemmuudesta (esim. Aalto & Kolehmainen 2004). Isyyden instituutio on siis ollut vahvassa muutoksessa. Isyys- tai perhetutkimuksessa kansalaisuusnäkökulma ei ole kuitenkaan ollut esillä juuri lainkaan. Viimeaikaisessa isyystutkimuksessa esillä olleita teemoja ovat olleet muun muassa isyyden instituutio ja sen muuttuminen, ”heikko ja vahva isyys” ja yleisempi sosiaalipoliittinen keskustelu vanhempain- ja perhevapaiden merkityksestä ja kehityssuunnista.

Sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmaa ei tietääkseni ole käytetty suomalaisessa isyystutkimuksessa. Sosiaalisen kansalaisuuden näkökulma on ollut esillä tutkimuksissa liittyen muun muassa päihdeongelmaisten (esim. Meriläinen 2002; Mattila-Aalto & Johansson 2011) tai maahanmuuttajien asemaan. Perhetutkimuksessa kansalaisuuden tematiikkaa ei liene käsitelty viime aikoina kukaan muu kuin Janne Autto, joka on käsitellyt perherooleja ja erityisestä äitiyden muuttuvaa asemaa kansalaisuusnäkökulmasta (Autto 2007).

6 Kansalaisuuden käsitteestä ja määritelmistä

Kansalainen sanana ja käsitteenä ei ole suomen kielessä ja suomalaisessa yhteiskunnassa lainkaan niin yksiselitteisesti määriteltävissä kuin laajempien kielialueiden vastaavat käsitteet. Henrik Stenius (2003) käy artikkelissaan läpi kansalainen-käsitteen muodostumista suomen kielessä. Stenius osoittaa artikkelissaan

mm. sen, että kansalainen-käsite omassa etymologiassaan on jo sisältänyt itsessään yhteenkuuluvuuden ilmaisen. Hänen mukaansa prepositio ”kanssa” voidaan nähdä ”kanssa”-sanana inessiivimuotona. Tästä näkökulmasta katsottuna käsite sosiaalinen kansalaisuus näyttyy suomen kielessä ikään kuin käsitteenä käsitteen kansalaisuus sisällä; jos kansalaisuus itsessään pitää jo sisällään merkityksen kansan osana olemisesta (vrt. kanssalainen), mitä sana sosiaalinen enää pystyy representoimaan kansalaisuuteen liitettäessä? Toisaalta, kuten Stenius kirjoittaa, ovat sosiaaliset ja poliittiset käsitteet riippuvaisia käyttökontekstistaan ja siitä, mitä tarkoitusta varten käsitettä käytetään. Lönnrot, jonka merkitys suomalaisen kielen kehittämisessä ja mm. juuri kansalaisuuden käsitteen rakentumisessa on ollut merkittävä, näki kansalaisuuden käsitteen hyvin rajallisesti. Hänen mukaansa käsitteisiin kansalainen ja kansalaisuus liittyi tarkkaa määrittelyä niin oikeuksista ja velvollisuuksista kuin valtion ja kansalaisen välisestä suhteesta. (Stenius 2003, 309–333.)

Steniuksen mukaan kansalainen -käsite kuvaa yhteenkuuluvuuden lisäksi niitä erilaisia ominaisuuksia, jotka yhteenkuuluvuuteen liittyvät. Näillä ominaisuuksilla Stenius näkee tarkoitettavan mm. erilaisia sosiaalisia rooleja, joiden kautta yhteenkuuluvuus yhteiskuntaan voi rakentua. Suomalainen yhteiskuntamalli rakentui muiden pohjoismaiden tavoin vapaaehtoisjärjestäytymisen myötä, joka muodosti muusta eurooppalaisesta yhteiskuntamallista poikkeavan uuskorporatistisen järjestelmän, jossa yhteiskunnan ongelmiin vastasivat valtion ohella myös kunta, kirkko ja vapaaehtoisjärjestöt. (Stenius 2003, 348–349.) Tällä tavoin muodostuneessa ”kansalaisyhteiskunnassa” yksittäisen kansalaisen tai intressiryhmän vaikuttamisen mahdollisuus voidaan katsoa olevan eri tavalla mahdollinen kuin yhteiskuntamalleissa, joissa yhdistysten tai muiden ei-valtiollisten tahojen merkitys on vähäisempi. Sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmasta kansalaisuuden sosiaalisen ulottuvuuden toteutuminen voidaan nähdä mahdollisempana juuri tällaisissa pohjoismaisissa yhteiskuntamalleissa.

Kansalaisuus ja sosiaalinen kansalaisuus ovat käsitteinä hyvin monimerkityksisiä. Yksi tapa päästä konkreettisemmin määrittelemään niitä on tukeutua kansalaisuutta koskeviin laajasti hyväksytyihin kansalaisuuden määritelmiin. Määrittelen kansalaisuuden perustaa tässä tutkielmassa T.H. Marshallin kansalaisuuden teorian kautta. Päästäkseni hahmottamaan vaikeasti määrittyvää sosiaalisen kansalaisuuden käsitettä tuon esille

Marshallin kansalaisuuden teoriaan liittyvää kritiikkiä ja mm. Ruth Listerin, Bryan. S. Turnerin, Talcott Parsonsin ja Keith Faulksin keskeisimpiä näkemyksiä kansalaisuudesta ja sen sosiaalisesta, mutta myös kulttuurisesta ulottuvuudesta. Näiden teorioiden ja näkemysten varassa pystyn uskoakseni määrittämään sosiaalisen kansalaisuuden konkreettisempaa paikantumista, jota kuvaan erillisessä luvussa 6.4.

6.1 T.H. Marshallin kansalaisuuden teoria

T.H. Marshall esitteli kansalaisuuden teoriansa vuonna 1949. Marshallin kansalaisuuden teoria rakentuu kolmesta elementistä, joita Marshall nimittää kansalaisuuden civil-, political- ja social-elementeiksi. (Marshall 1964, 71–72.) Marshallin mukaan:

”Civil-elementti koostuu oikeuksista, jotka ovat välttämättömiä yksilön vapauden kannalta; näitä ovat henkilökohtainen vapaus, sananvapaus, mielipiteen ja uskonnon vapaus, omaisuuden suoja, sopimusvapaus ja oikeus oikeudenmukaiseen kohteluun... Political-elementillä tarkoitan oikeutta osallistua poliittiseen vallan käyttöön joko poliittista toimivaltaa omaavan elimen jäsenenä tai osallistumalla tällaisen elimen jäsenten valintaan. Tällaisia instituutioita ovat parlamentti ja paikallishallinnon päättävät elimet. Social-elementillä tarkoitan kokonaista oikeuksien kirjoa, alkaen oikeudesta tiettyyn hyvinvointiin ja turvallisuuteen, oikeuteen osallistua täydesti yhteiskunnalliseen perintöön ja elää sivistisyhteiskunnan jäsenenä sen vallitsevien käytäntöjen mukaisesti. Instituutiot, jotka ovat lähinnä tätä elementtiä, ovat koulutusjärjestelmä ja sosiaalipalvelut” (Marshall 1964, 71–72, suom. Johansson 2010, 24.)

Marshallin mukaan nämä kansalaisuuden elementit ovat muodostuneet yhteiskunnissa tietyssä järjestyksessä; ensin civil-elementin oikeudet, tämän jälkeen political-elementin oikeudet ja vasta viimeiseksi social-elementin oikeudet (esim. Keskinen & Vuori 2012a, 13). Marshallin mukaan kahden viimeisen elementin muodostumisen järjestykseen tulee kuitenkin suhtautua varauksella, koska ne ovat kehittyneet osittain samanaikaisesti ja oikeudet ovat osittain päällekkäisiä. (Marshall 1964, 74.)

Marshallin mukaan kansalaisuuteen itseensä liittyy yleinen pyrkimys tasa-arvoon. Ongelmallista tämä on silloin, kun yhteiskuntajärjestelmä on luonut tai luo luokkajakoja, joka toisaalta sotii tätä tasa-arvovaadetta vastaan. Marshall on omassa kansalaisuuden teoriassaan kuvannut 1900-luvun alun olosuhteita. (Johansson 2010, 33.) Marshallin luokkajakoajatukseen liittyen voisi pohtia, mikä jakolinja isiä ja äitejä nyky-

yhteiskunnassa jakaa ja jos jakaa, onko tämä perheen sisäinen ja yhteiskunnankin osin rakentama roolijako sellainen ”luokkajako”, joka hankaloittaa tai jopa estää perheroolien tasa-arvopyrkimyksen toteutumista; esimerkiksi ovatko lapset edelleen vain äitien lapsia? Marshallin mukaan kansalaisuuteen liittyvää tasa-arvovaadetta ei tulekaan toisaalta nähdä luokkasidonnaisena, luokkien välistä tasa-arvoa ajavana arvona, vaan pikemminkin luokkien sisäistä tasa-arvoa rakentavana kehyksenä (Johansson 2010, 35).

Marshall näki oikeuden kasvatukseen kansalaisoikeutena ja edellytyksenä mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiselle. Marshallin näkemyksen mukaan myös lapsella, jo hänen aikalaisessa yhteiskunnassaan, tuli olla kansalaisoikeudet. Tämä oli aikalaisena väitteenä ehkä rohkea, mutta näin hän asetti mm. oppivelvollisuuden kansalaisoikeudeksi. Marshall näki kasvatuksen tarkoittavan lähinnä koulutusta. Marshall katsoi, että oikeus saada kasvatusta oli kansalaisoikeus, koska se valmisti aikuisuuteen ja takasi samalla ns. mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisen. Marshallin kansalaisuuden teorian mukaan ei ole olemassa mitään universaalia sosiaalisten oikeuksien määrittystä, vaan tasa-arvo muodostaa sosiaalisen kansalaisuuden ideaalin ja mitan. (Marshall 1992, 16–18, 25–26, 33.) Marshallin näkemyksen voinee katsoa tarkoittavan sitä, että koska lapsella on em. mukaisesti oikeus saada kasvatusta ja koulutusta valmistautuakseen aikuisuuteen, pitää tämän nyky-yhteiskunnassa tarkoittaa myös sitä, että lapsella avioerotilanteessa tulee olla tasavertainen oikeus kasvatukseen kummaltakin vanhemmaltaan; näyttävähän tutkimukset sen, että lapsi hyötyy yhtäläisestä isänsä kasvatuksesta kuin äitinsäkin (esim. Hokkanen 2005, 94–95). Suomalaisessa yhteiskunnassa isät jäävät tästä huolimatta suurimmassa osassa avioerotilanteita etä-isän rooliin.

Isyys jaetaan suomalaisessa vanhemmuus-, perhe- ja isyystutkimuksessa yleisesti juridiseen, sosiaaliseen, biologiseen ja psykologiseen isyyteen (esim. Huttunen 2010, 112). T.H. Marshallin kansalaisuuden elementtien näkökulmasta ns. isäkansalaisuuden civil-elementti on yhteiskunnassa hyvin eksplisiittinen asia; isyys määritellään juridisena suhteena miehen ja lapsen välillä ja tähän suhteeseen voidaan lainsäädännön taholta liittää tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia. Avioero koskee eroisää sekä kansalaisuuden social-elementin että civil-elementin kautta. Avioerotilanteessa huoltajuuden määrittely on mitä enemmän määrin juridinen tapahtuma;

määritelläänhän tässä tapahtumassa lapsen huoltajuudesta ja siten myös lapsen ja isän välisen suhteen juridisesta tulevaisuudesta. Suurin osa Suomessa tehtävistä huoltajuuspäätöksistä päättyy siihen, että lapsen lähivanhemmaksi tuomitaan lapsen äiti. Päätöksissä, joissa päädytään äidin yksinhuoltajuuteen, isän juridinen oikeus omaan lapseen joko kapenee tai päättyy kokonaan. Yhteishuoltajuuspäätöksissä isän juridinen asema säilyy, mutta päätöksen käytännön toteuttaminen ajaa isät usein tilanteeseen, jossa isyys muuttuu hyvin ohueksi etä-isyydeksi tai suhde lapseen päättyy pahimmissa tapauksissa kokonaan – lapsen tapaamisen estäminen tehdyistä tapaamissopimuksista huolimatta ei ole tällä hetkellä Suomessa kriminalisoitua. Hankalan tilanteesta tekee se, että näissä samoissa tilanteissa ei eroisän psykologinen tai sosiaalinen isyys pääty mihinkään. Biologista isyyttä avioerotilanteessa ei vie kukaan tai mikään.

Edellä mainitun neljän isyyden ulottuvuuden oheen lisäisin itse ”kulttuurisen isyyden”. Kulttuurisella isyydellä kuvaan sitä yhteiskuntaan muodostunutta yleistynyttä käsitystä isyydestä, joka on vaikuttamassa kansalaisten käsityksiin oikeasta tai väärästä isyydestä ja toisaalta perheestä ja lasten asemasta suhteessa vanhempiinsa. Kulttuurisella isyydellä on tätä kautta vahva merkitys mm. siihen, minkälaisena isän mahdollisuudet suhteessa lapsiinsa nähdään mm. avioeroproessiin liittyvissä huoltajuuskiistoissa. Käsitykset isyydestä ja siten myös ”kulttuurisesta” isyydestä ovat vaihdelleet ajassa merkittävästi. Määritelmällisesti kulttuurinen isyys lähenee vahvasti esimerkiksi Talcott Parsonsin ja Jan Pakulskin esille tuoman kulttuurisen kansalaisuuden käsitettä (kts. s. 20, 24).

Näkemykset isyydestä ja isien kyvyistä vanhempina ovat muuttuneet vanhemmuuteen ja äitiyteen liittyneiden normatiivisten käsitysten myötä; äideillä aiemmin nähty universaali, kyseenalaistamattomaan äiti-lapsi –suhteeseen rakentunut perusta on vähitellen säröytynyt ja tähän ns. bowlbylaiseen kiintymyssuhdeteoriaan perustunut käsitys äitien yliveraisuudesta vanhempina on siirtynyt vähittäin kohti monipuolisempaa vanhempi-käsitystä. Raija Julkusen mukaan perheroolien muuttumisen takana voidaan nähdä modernisaatio, jossa patriarkaatin murros on tarkoittanut naisten yksilöllistymistä yhteiskunnassa. Tässä ”jälkipatriarkalisessa” yhteiskunnassa vanhakantainen julkisen ja yksityisen piirin raja on murtunut vain osittain, eivätkä isät ole saaneet pysyvää jalansijaa perheen sisäisessä roolijaossa – samoin on toisaalta tilanne naisten aseman suhteen julkisessa, esim. työelämän piirissä. Julkunen näkeekin, että vaikka nainen on ikään kuin maskulinisoitunut työelämässä ja

mies feminisoitunut kotona, on tämän kirjoittamattoman sukupuoliroolijaon rajojen ylittäminen edelleen vain osin mahdollista. (Julkunen 2010, 224–233.)

Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että isät ovat aivan yhtä kyvykkäitä vastaamaan lastenhoidosta kuin äidit (esim. Russell 1983, 98–99). Tästä huolimatta sekä yhteishuolto- että yksinhuoltotilanteissa lapsi asuu yleisimmin joko kokonaan tai suurimman osan ajastaan äitinsä luona ja isä asetetaan tai asettuu etä-isän rooliin. Lasten asumiseen isänsä luona näytään tarvitsevän jokin erityinen syy, kuten esim. lasten äidin päihde- tai mielenterveysongelma. Isien jäämiselle tai jättäytymiselle etä-isän rooliin on nähty useita eri syitä: isät saattavat kokea häpeää, koska etä-isyyteen liittyy edelleen vahva negatiivinen leima tai että lähivanhempimääritystä koskee perhe- ja isyyskäsitysten murroksesta huolimatta edelleen vahva kirjoittamaton sukupuolisopimus. (Hokkanen 2005, 94–96.)

John Rawlsin (Rawls 1988) oikeudenmukaisuusajattelua mukaillen ero- ja etä-isät voidaan nähdä ryhmänä, jota kohtaan yhteiskunnassa on erilaisia intressejä. Avioeroprosessien huoltajuuskiistat voidaankin nähdä intressiryhmien välisenä eturistiriitana, jossa kamppailua käyvät biologisen äidin ja isän sijaan yhteiskunnalliset käsitykset isyydestä, äitiydestä ja lapsen edusta. Mattila-Aalto ja Johansson (2011, 7) toivat artikkelissaan esille, kuinka tiettyjen kansalaisryhmien oikeudet saattavat muuttua, kun yhteiskuntapolitiikka nähdään vain politiikkana. Näissä tilanteissa heikommin oikeuksiaan ajavat ryhmät saattavat jäädä vallalla olevien ryhmien jalkoihin. Tämä voi olla osittain myös isien tilanne erotilanteiden huoltajuusmäärittelyissä. Kansalaisuuden peruselementtien (civil, political ja social) näkökulmasta huoltajuuskiistassa voidaan nähdä korostuvan yksilön vapaudet ja toisaalta edellä mainitut kulttuuriset isä- ja äitikansalaisuutta määrittelevät tekijät. Isien näkökulmasta nykyisen kaltaiset yhteis- tai yksinhuoltopäätökset vuoroasumisineen eivät mahdollista isille kansalaisuuden civil- tai ainakaan social -elementin täysimääräistä toteuttamista. Sitä vastoin tällaisissa päätöstilanteissa näyttäisivätkin olevan vastakkain käsitykset ja määrittelyt isä- ja äitikansalaisen kyvyistä ja mahdollisuuksista vanhemmuuteen ennemmin kuin oikeuksista ja velvollisuuksista tasavertaiseen vanhemmuuteen ja kansalaisuuteen tai lapsen ja isän näkökulmasta toteutuvaan oikeudenmukaiseen kohteluun. ”Sosiaalinen mekanismi”, joka tuottaa tällaista epäoikeudenmukaisuutta,

johtaa vähitellen eronneet isät asemaan, jossa heidät voidaankin nähdä sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmasta ”vajaakuntoisina vanhempikansalaisina”.

T.H. Marshallin kansalaisuuden teoria ei ole universaali teoria kansalaisuudesta; kaikissa valtioissa kansalaisuuteen liittyvät oikeudet eivät kehittyneet Marshallin esittämässä järjestyksessä. Marshallin ansioksi on esitetty social-elementin sisällyttäminen kansalaisuuden käsitteeseen. Vaikka social-elementin tuominen mukaan kansalaisuuskäsitteeseen yhdessä civil- ja political-elementtien kanssa laajensikin kansalaisuuskäsitettä aikanaan, on Marshallin kansalaisuuden teoria edelleen suhteellisen epämääräinen. (Johansson 2010, 143–144.) T.H. Marshallin vuonna 1949 esittämän kansalaisuuden teorian jälkeen maailma on muuttunut paljon. Näin ollen hänen kansalaisuuden teoriansa ei ole enää yksinään täysin pätevä selittämään nyky-yhteiskunnassa esiin nousevia kansalaisuuskysymyksiä. Tästä huolimatta marshallilainen kansalaisuuden teoria toimii edelleenkin hyvänä perustana kaikelle sille kansalaisuuskeskustelulle, jota nykyään käydään. Tarkasteltavasta näkökulmasta riippuu se, miten Marshallin kansalaisuuden teoriaa ja sitä täydentävää kansalaisuuskeskustelua haluaa lähestyä.

6.2 Marshallin kansalaisuuden teorian kritiikkiä

T.H. Marshallin kansalaisuuden teoriaa on kritisoitu mm. siitä, että se kaikesta havainnollisuudestaan huolimatta on luokittelultaan rajoittunut, koska se keskittyy lähinnä vain kansalaisuuden muodolliseen ja julkiseen puoleen. Marshallin jälkeinen kansalaisuuskeskustelu ja –tutkimus onkin pyrkinyt laajentamaan Marshallin kansalaisuuden käsitettä. Marshallin muodostaman kansalaisuuden käsitteen laajentamiseksi on kansalaisuuden formaalimpaan kokonaisuuteen liitetty mm. kysymykset identiteeteistä, kuulumisen tunteesta, sosiaalisista asemista, kulttuurisista oletuksista ja institutionaalisista käytännöistä. Marshallin kansalaisuuden teorian perustavasta lähtökohdasta huolimatta mm. juuri sosiaalisen kansalaisuuden käsitteen määrittely ja käyttäminen tutkimuksen yhtenä lähtökohtana mahdollistuu, kun kansalaisuuden käsite ymmärretään Marshallin klassista määritelmää laajemmin. Kansalaisuuden käsite tulee ymmärtää yhtäältä sekä yksityisen että julkisen piiriin kuuluvaksi, kuin myös muodolliseen ja epämuodolliseen liittyväksi. Tutkimuksellisesti ja käytännön kannalta yhtä merkityksellistä sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmasta on

tarkastella eroisien tilannetta niin lainsäädännön (vrt. civil-elementti) ja sosiaalipoliittisten pyrkimysten kuin myös arjen kokemuksen kannalta. Määrittyhän isäkansalaisen positio niin isäkansalaisen oman ja perheen muiden jäsenten kokemusten kuin myös lainsäädännön, poliittisen tahtotilan, hyvinvointipalvelujärjestelmän tai vaikka sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja osallisuuden kautta. (Keskinen & Vuori 2012a, 11–12.)

Ruth Listerin mukaan kansalaisuus on naamioitu sukupuolineutraaliksi käsitteeksi. Lister tuo kuitenkin esille, että naisten kohdalla Marshallin kansalaisuuden civil-, political- ja social -elementtien kehittyminen ei edennyt Marshallin mainitsemissa järjestyksessä, vaan monissa maissa naisten polical-elementin mukaiset oikeudet toteutuivat ennen civil-elementin oikeuksia (esim. äänioikeus). Listerin mukaan Marshall ei kiinnittänyt riittävästi huomiota naisten asemaan omassa kansalaisuusteoriassaan ja hänen mukaansa naisten oikeudet on kuvattu tässä teoriassa joko puutteellisesti tai jätetty kokonaan huomioimatta. Näin täysimääräinen kansalaisuus hahmottuu Listerin mukaan vain maskuliinisena kansalaisuutena. Marshallin kansalaisuuden teoriaa on kritisoitu myös sen epämääräisyydestä. Marshallin sosiaalisen kansalaisuuden määritelmä on todettu vaikeaksi hahmottaa. Toisaalta näyttäytyy hankalalta määrittää mitkä yksittäiset tekijät ylipäätään määrittävät sosiaalista kansalaisuutta. (Johansson 2010, 26–28.)

Bryan S. Turnerin mukaan niin sanottua kansalaisuuden eroosiota on tapahtunut kolmella eri osa-alueella. Hänen mukaansa työelämässä tapahtuneen murroksen ja epävarmuuden vuoksi sosiaalisen kansalaisuuden perusta on heikentynyt. Toisaalta, hänen mukaansa esimerkiksi teknologinen kehitys, perhesuhteissa tapahtuneet muutokset ja globalisaatio ovat murtaneet Marshallin kansalaisuuden teorian perustaa oleellisella tavalla niin, että koko kansalaisuuden teoria on rapautunut. Kolmantena tekijänä Turner tuo esille sotilaskansalaisten muuttuneen aseman kylmän sodan myötä, joka heikensi mahdollisuutta lujittaa kansalaisuutta ”uhrivalmiilla sotilaallisuudella”. Väitteellään Marshallin kansalaisuuden teorian heikkoudesta tai rapautumisesta Turner ei tarkoita sitä, etteikö marshallilaisilla kansalaisuuden teorian oikeuksilla olisi enää merkitystä vaan, että kansalaisuuden perustan heikkeneminen ja muutos johtuu nyky-yhteiskunnassa tapahtuneesta sosiaalisen osallisuuden heikkenemisestä. Marshallin teorian idea ei Turnerin mukaan ole merkityksetön, mutta yhteiskunnan muuttumisen

myötä keskustelun ja kansalaisuudenkin luonne on muuttunut mm. globaaliin suuntaan. (Turner 2001.) Turner näkeekin, että kansalaisoikeudet ja niiden kehitys voidaan nähdä progressiivisena poliittisen yhteisön laajentumisena ja osallisuuden laajentumisena kansallisvaltioon. Samalla tähän kehitykseen on tullut mukaan myös globaaleja piirteitä mm. kulttuuristen oikeuksien laajentumisen myötä. (Pakulski 1997, 76–77).

Talcott Parsons katsoi, että Marshallin kansalaisuuden teorian kolmen elementin lisäksi kansalaisuuden elementteihin tulisi lisätä myös kulttuurinen kansalaisuus, joka sisältää yhteiskuntaan vakiintuneet arvot (Johansson 2010, 82). Arvoilla Parsons tarkoittaa ”*yhden tai useamman toimijan kulttuurisesti mallintunutta suuntautumistapaa kohteeseen tai kohteiden luokkaan siinä tilanteessa tai ympäristössä jossa he toimivat*” (Parsons 2007, 141 suom. Johansson 2010, 59–60). Parsonsin mukaan on myös mahdollista, että jotkin moraalien alueelle kuuluvat elementit voivat asettua yhteiskunnan lainsäädäntöä vastaan (Johansson 2010, 60). Näin voidaan katsoa olevan esimerkiksi eri intressiryhmien välisissä ristiriidoissa, kuten juuri isien aseman kohdalla huoltajuuskiistoissa tai tilanteissa, joissa lapsen lähivanhempi kieltäytyy toimimasta oikeuden päättämän tapaamissopimuksen mukaisesti. Toisaalta, kuten Johansson kirjoittaa, voidaan Marshallin social-elementin katsoa jo sisältävän edellä mainitun kulttuurisen elementin. Marshallin mukaan yhteinen kulttuuri saattaa jopa legitimoida yhteiskunnallisten asemien eroja: ”*Yhteiskunnallisen aseman eroavuudet voivat saada legitiimin leiman demokraattisen kansalaisuuden merkeissä sillä edellytyksellä, että ne eivät ole liian syvälle meneviä, vaan esiintyvät sellaisen populaation keskuudessa, jota yhdistää yhteinen kulttuuri*”. Voisiko tämä Marshallin määrittely tarkoittaa sitä, että esimerkiksi äitien ja isien selvästi erilainen asema huoltajuuskiistoissa olisi kansalaisuuden näkökulmasta kuitenkin hyväksyttävää? (Johansson 2010, 82–83, 143.)

Yhteiskunnassa yleistyneet käytännöt ja kulttuuri ja niiden takana olevat arvot ovat nähdäkseni keskeisessä asemassa pohdittaessa sitä, miten isäkansalaisten kansalaisuus rakentuu. Sosiaalisen kansalaisuuden ymmärtäminen osallisuutena tarvitsee tulkintakehykseensä ymmärryksen myös arvojen merkityksestä yksilöllisen toiminnan takana. Käsitukset miehen ja isän asemasta ja samalla naisen ja äidin asemasta perheessä ja suhteessa lapseen eivät ole kuvattavissa vain lainsäädännön kautta, vaan myös niiden yleisten yhteiskuntaan muodostuneiden arvokäsitysten kautta, jotka kansalaisten käsityksiä todellisuudesta muokkaavat. Isien kohdalla tilanne on vielä

jonkin verran monimutkaisempi. Isyyden murros ja sen mukaiset käsitykset hyvästä isyydestä ja äitiydestä ovat edelleen muutoksessa; samanaikaisesti kun rippeet vanhakantaisemmasta patriarkalisesta isyydestä elävät keskuudessamme, on niiden isien joukko alati kasvamassa, jotka haluavat osallistua lastensa elämään ja arkeen entistä tiiviimmin myös erotilanteissa. Isät näyttävät muuttuvan erotilanteissa valitettavan usein kuitenkin hoivaavista, voimavaroina toimivista isistä riskeiksi (vrt. Julkunen 2010) ja osittain sen myötä jäävän syrjään lapsensa elämästä. Ne arvot ja käsitykset, jotka tämänkaltaisen toiminnan takana ovat, ovat rakentamassa sellaista kuvaa kulttuurisesta eroisuudesta ja -vanhemmuudesta, jonka voi nähdä heikentävän eroisien sosiaalista kansalaisuutta.

6.3 Keith Faulksin kansalaisuuden luokittelu

Kansalaisuuden käsite on hyvin monimutkainen ja käsitteen eri määrittelyjen tasojen osittaisten päällekkäisyyksien vuoksi lieneekin hyvä löytää myös muunlaisia määritelmiä ja luokituksia kansalaisuuden käsitteen ymmärtämiseksi. Keith Faulks on määritellyt kansalaisuuden käsitettä kolmen eri luokan avulla. Nämä luokat ovat lakiin perustuvat määritelmät (legal definitions), filosofiset määritelmät (philosophical definitions) ja sosiaalis-poliittiset määritelmät (socio-political definitions). Lakiin perustuvat määritelmät voidaan nähdä hyvin läheisenä Marshallin civil-elementille. Faulks tarkoittaa lakiin perustuvilla määritelmillä valtion oikeutta päättää siitä, ketkä ovat sen kansalaisia ja ketkä eivät. Marshallin civil-elementti ei suoranaisesti määrittele Faulksin em. kansallisuutta, mutta määrittää kansalaisten oikeuksia kansalaisina, kuten sananvapaus, omaisuuden suoja tai oikeus oikeudenmukaiseen kohteluun. Faulksin filosofiset kansalaisuuden määritelmät taas koskevat kansalaisuuden normatiivista puolta; minkälainen yhteiskunta toteuttaisi parhaiten oikeudenmukaisuutta, miten kansalaisten tarpeet tulisi kohdata tai mitä velvollisuuksia voisi kohtuudella kansalaisilta valtiota kohtaan vaatia. Marshallin political-elementti tulee tässäkin kohdin, kuten civil-elementinkin kohdalla, lähemmäksi kansalaista, pragmaattisemmalle tasolle. Marshallin political-elementti sisälsi lähinnä määrittelyä kansalaisten oikeudesta olla mukana päättämässä yhteiskunnallisista asioista eri poliittisissa ja luottamuselimissä. Faulks näyttää jäävän tältä osin paljon pohdiskelevammalle tasolle pohtiessaan sitä yhteiskuntamallia tai -järjestystä, joka tuottaisi oikeudenmukaisimman lopputuloksen. Faulksin sosiaalis-poliittiset määritelmät sitä vastoin ovat huomattavasti

konkreettisemmat kuin Marshallin kansalaisuuden teorian social-elementti. Kun Marshall käsitti sosiaalisina oikeuksina mm. oikeuden elää täysivaltaisesti osana yhteiskunnallista perintöä, määrittelee Faulks kansalaisuuden sosiaalis-poliittisen luokan siten, että kansalaisuus tulee ymmärtää yhteiskunnassa esiintyvien valtasuhteiden ja erilaisten sosiaalisten, poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen muutosten kontekstissa. (Faulks 1998, 2-4, ref. Johansson 2010, 11–12.) Vaikka Marshallin ja Faulksin kansalaisuuden määritelmien vertailu edellä mainitulla tavalla ei liene mielekäästä ja oikeutettua niiden ajallisen eroavaisuuden ja määritelmien erilaisen lähestymistavan vuoksi, tuo Faulksin kansalaisuuden luokittelu ja erityisesti kansalaisuuden sosiaalis-poliittinen määritelmä konkreettista kehystä kansalaisuuden määrittelyyn.

6.4 Sosiaalinen kansalaisuus

Sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyminen tavalla, joka saisi laajaa tukea, on näyttäytynyt vaikeaksi; sosiaalinen kansalaisuus onkin saanut eri tutkijoilta erilaisia määritelmiä. Marshallin kansalaisuuden teoriassa kansalaisuutta rakennetaan universaalin ja sukupuolineutraalin kansalaisuuden varaan. (esim. Keskinen & Vuori 2012a, 13; Johansson 2010, 26–28.) Feministisen ideologian mukaan kansalaisuuteen liittyy kuitenkin vahva sukupuoliotaksuma (vrt. Lister). Feministisen näkemyksen mukaan kansalaisuus onkin ollut pitkälti mieheen sidottu käsite. (mm. Johansson 2010, 26.) Feminisminä on ollut suuri merkitys siinä yhteiskunnallisessa ja perheen kulttuuriin liittyvässä murroksessa, jossa patriarkaalin isyys on siirtynyt kohti jaetun vanhemmuuden ideologiaan liittyvää isyyttä (mm. Julkunen 2010). Isyyden murros on merkinnyt näin myös ns. isäkansalaisen kansalaisuuden ja erityisesti isien sosiaalisen kansalaisuuden muuttumista.

Sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyssä on Johanssonin mukaan lähdettävä yhteiskunnan hyvinvointijärjestelmän kehittelyn lähtökohdista (Johansson 2010, 31). Marshallin määrittelemä sosiaalinen kansalaisuus onkin muodostunut yhteiskunnassa, jossa nykymuotoista sosiaalipolitiikkaa vasta kehiteltiin. Tuon ajan kansalaisten sosiaaliset oikeudet olivat vasta aluillaan, kun taas nyky-yhteiskunnassa ja pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa kansalaisten sosiaaliset oikeudet ja Marshallin muotoilema kansalaisuuden social-elementti ovat varsin laajat. Tähän

historialliseen kehykseen asetettuna on suomalaisen isäkansalaisenkin kansalaisuus ja sosiaalinen kansalaisuus muuttunut rajusti. Suomalaisen isän (tai vanhemman) sosiaalisen kansalaisuuden kehittyminen liittyykin läheisesti sekä suomalaisen hyvinvointijärjestelmän kehittymiseen, naisen emansipaatioon, perhesuhteiden ja perhe- ja työelämän muutoksiin ja lapsen etu- ja vanhemmuus-käsitteiden muutoksiin. Verrattuna Marshallin kansalaisuuden teorian social-elementtiin ja hänen käsitykseensä sosiaalisesta kansalaisuudesta, lähenee isän kansalaisuuden ja sosiaalisen kansalaisuuden muutoksen kehys merkitsevästi aiemmassa kuvattuja Keith Faulksin ja Bryan S. Turnerin käsityksiä sosiaalisesta kansalaisuudesta ja mm. Talcott Parsonsin määrittelemään kulttuurista kansalaisuutta.

T.H. Marshallin mukaan täysivaltainen kansalaisuus koostuu civil-, political- ja social-elementeistä ja näiden sisältämistä oikeuksista (ja toisaalta velvollisuuksista). Sosiaalisen kansalaisuuden ymmärtäminen ei Marshallin määrittelyn mukaan ole kuitenkaan kovin yksinkertaista. Marshall näki, että kansalaisuuden sosiaalinen ulottuvuus syntyy mm. ”*oikeudesta tiettyyn hyvinvointiin ja turvallisuuteen, oikeuteen osallistua täydesti yhteiskunnalliseen perintöön ja elää sivistisyhteiskunnan jäsenenä sen vallitsevien käytäntöjen mukaisesti*” (Marshall 1964, 71-72 suom. Johansson 2010, 25.) Sosiaalisen kansalaisuuden määrittäminen oli näin Marshallinkin mukaan läheisesti kytköksissä sekä sosiaalis-poliittisiin järjestelmiin (koulutusjärjestelmä ja sosiaalipalvelut jne.) että lainsäädäntöön. Yhteiskunnallisen perinnön ymmärtäminen Marshallin sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyssä antaa kuitenkin viitteitä mm. historiallisen ja kulttuurisen aspektin vaikutuksesta kansalaisuuden kehykseen.

Sosiaalinen kansalaisuus voidaan nähdä läheisenä käsitteenä sosiaaliselle osallisuudelle. Näiden kahden voidaan nähdä nivoutuvan yhteen mm. yhteiskuntaan osallistumisen tai yhteiskunnallisen osallisuuden kautta. (Mattila-Aalto & Johansson 2011; Johansson 2010; Pakulski 1997.) Marshallin määrittelemän kansalaisuuden voi nähdä toteutuvan suurelta osin länsimaisissa demokratioissa, mutta näistäkin löytyy intressiryhmiä, joiden kohdalla täysivaltainen osallisuus yhteiskuntaan ei välttämättä ole tasapainossa muiden ryhmien kanssa. Sosiaalisen kansalaisuuden voikin läntisissä teollisuusmaissa nähdä horjuvan tilanteissa, joissa eri intressiryhmät käyvät kamppailua keskenään ja joissa toisen intressiryhmän asian ajaminen jää heikompaan asemaan kuin toisen (Mattila-Aalto & Johansson 2011, 7). Niin sanottujen kehittyvien maiden osalta sosiaalisen

kansalaisuuden kehittymättömyys ja heikkous katsotaan yleisesti näiden demokraattisen ja yhteiskuntamallin kehittymättömyyden syyksi. Näissä yhteiskunnissa kansalaisten oikeudet kansalaisuuden civil- ja political -elementtien osalta eivät ole sillä tasolla kuin yleisesti pidemmälle demokratisoituneissa yhteiskunnissa. Voitaneen siis nähdä, että se kehys, jonka kansalaisuuden civil- ja political - elementit sosiaalisen kansalaisuuden toteutumiselle antavat, ei näissä kehittyvissä yhteiskunnissa ole vielä riittävä takaamaan kansalaisille sellaista osallistumisen, osallisuuden ja mahdollisuuksien tasa-arvoa, että sosiaalinen kansalaisuus voisi täysimittaisesti toteutua. Kyky ja mahdollisuus osallistua ja olla osallinen voidaan siten nähdä sosiaalisen kansalaisuuden toiminnallisina tunnusmerkkeinä. Toisaalta sosiaalinen osallisuus voidaan nähdä vaikeasti määriteltävänä, ristiriitaisenakin, käsitteenä, joka on kussakin kontekstissa määriteltävä aina uudelleen. (Mattila-Aalto & Johansson 2011, 8, 14.) Näin on myös ero- ja etä-isien asemaa pohdittaessa; mitä osallisuutta tai sen mahdollisuutta tarkoitetaan, kun puhutaan ero- ja etä-isien osallisuudesta ja siitä rakentuvalla sosiaalisella kansalaisuudella.

Sosiaalinen kansalaisuus voidaan nähdä kansalaisuuden käsitteen yhtenä ulottuvuutena, joka rakentuu kansalaisuuden civil-, political ja social -elementtien, mutta myös kansalaisuuden globaalin, kulttuurisen, filosofisen ja historiallisen ulottuvuuden kautta; juuri näitä elementtejä ovat tuoneet esiin mm. Bryan S. Turner (2001), Keith Faulks (1998), Talcott Parsons (2007) ja Jan Pakulski (1997). Näin ollen sosiaalinen kansalaisuus ja sen toteutuminen eivät ole kiinni vain siitä, miten yhteiskunnassa kansalaisuuden civil-, political ja social -elementit toimivat tai antavat mahdollisuuksia sosiaalisen kansalaisuuden toteutumiselle, vaan myös siitä, miten kansalaisuuden globaali, kulttuurinen, filosofinen tai historiallinen elementti sosiaaliseen kansalaisuuteen vaikuttavat.

Sosiaalisen kansalaisuuden konkreettisempi paikantaminen osallisuuteen, osallistumisen mahdollisuuteen tai tasavertaiseen mahdollisuuksien tasa-arvoon ei ole vielä riittävän kattava määrittely sosiaalisen kansalaisuuden ilmenemismuodoista. Kansalaisuudesta esitetyt erilaiset selitykset ja ulottuvuudet antavat sosiaalisen kansalaisuuden kehukseen erilaisia selitysmahdollisuuksia. Talcott Parsonsin, Bryan S. Turnerin ja Jan Pakulskin esille tuoma kulttuurinen kansalaisuus (cultural citizenship) määrittelee mielestäni hyvin myös sosiaalisen kansalaisuuden toteutumisen perustaa – näenkin nämä kaksi käsitettä hyvin vahvasti toistensa kanssa päällekkäisinä. Toisaalta, kuten Pakulski

toteaa, kansalaisuuden kulttuuristen oikeuksien laajentuminen tulisi nähdä kansalaisuuden laajojen sosiaalisten oikeuksien kanssa erillisenä kehitymislinjana (Pakulski 1997, 80). Jos ihmisten toiminnan motiiveiksi ja lähtökohdiksi, kuten Parsons (2007) ja Turner (2001) kuvasivat, voidaan nähdä yhteiskunnassa kulloinkin vakiintuneet arvot, voidaan ajatella, että sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyssä arvoilla on myös suuri merkitys. Sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyn hankaluus on ollut siinä, että sitä ei ole pystytty ”ankkuroimaan” juuri mihinkään. Sosiaalisen kansalaisuuden määrittelyä on pyritty konkretisoimaan mm. osallisuuden ja mahdollisuuksien tasa-arvon avulla, mutta melko heikoin tuloksin, koska kumpikin edellä mainittu käsite on miltei yhtä hankala määrittellä mitenkään tarkkarajaisesti. Sosiaalisesta kansalaisuudesta onkin muodostunut eräänlainen metafora, jonka olemassa olosta voidaan olla yhtä mieltä, mutta sen kuvaaminen on vaikeaa. Yhtä mieltä voitaneen olla kuitenkin siitä, että sosiaalisen kansalaisuuden aikalaisiin määritelmiin ja käsityksiin vaikuttavat aikalaiset arvot ja asenteet, mutta myös mm. se yhteiskuntamalli hyvinvointijärjestelmiseen, jossa sosiaalista kansalaisuutta ollaan määrittelemässä (vrt. Johansson 2010, 31).

Marshallin kansalaisuuden kolmijaossa kaksi ensimmäistä elementtiä ovat hyvin eksplisiittisiä ja tarkkarajaisia. Tultaessa kolmanteen, sosiaalisen kansalaisuuden, elementtiin, joudutaan tukea hakemaan väistämättä muista kansalaisuuden selitysmalleista kuin vain Marshallin. Näenkin, että Marshallin kuvaama sosiaalinen kansalaisuus, tai kansalaisuuden social-elementti, tarkoitti hänen ajassaan kansalaisten yleisiä sosiaalisia oikeuksia, joita tuohon aikaan ei juuri ollut. Näillä tarkoitan mm. mahdollisuuksien tasa-arvon kasvattamista mm. yleisellä oppivelvollisuudella. Ajan myötä sosiaaliset oikeudet ovat muuttuneet ja mm. pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa sosiaali-, terveys- ja koulutuspalvelut kattavat näistä nyt suuren osan. Sosiaalisen kansalaisuuden merkitys on tässä kehityksessä muuttunut ja kansalaisuuden yhtenä ulottuvuutena se pyrkiikin kuvaamaan nykyajassa, tässä yhteiskunnassa, myös niitä kulttuurisia (vrt. arvot) tekijöitä, jotka ovat rakentamassa tai purkamassa kansalaisten välistä koheesiota. Näen, että viime kädessä tämän koheesion ytimessä ovat kunkin omat ja yhteiskunnassa vallalla olevat käsitykset muun muassa ihmisoikeuksista ja ihmisarvosta. Kuten Parsons on todennut, yhteiskunnan normijärjestelmän ja yksilöiden arvot saattavat poiketa toisistaan. Hänen mukaansa yhteiskunnallisen integraation onnistuminen onkin pitkälti kiinni siitä, miten

yhteisölliset arvot (so. yhteiskunnan normijärjestelmän taustalla olevat arvot) sisäistyvät yksilötasolle. (Johansson 2010, 61.) Marshallin ajan sosiaalinen kansalaisuus näyttää liikkuneen yleisien sosiaalisten oikeuksien toteutumisesta kohti moniarvoisemman yhteiskunnan sosiaalista koheesiota ja sitä monisyistä ”verkkoa”, joka tätä sosiaalista koheesiota rakentaa. Nyky-yhteiskuntamme sosiaalinen kansalaisuus paikantunee siihen normien, arvojen ja palvelujen monisyiseen verkkoon, joka määrittelee yksittäisten kansalaisten tai eri intressiryhmien mahdollisuutta olla tasavertaisesti mukana yhteiskunnassa, tulla tasavertaiseksi lain edessä ja, kuten Marshall kirjoitti, tulla osalliseksi yhteiskunnallisesta perinnöstä.

Arkkipiispa Kari Mäkinen toi haastattelussaan (HS, 24.12.2012) esille huolestuneisuutensa suomalaisen yhteiskunnan entistä vahvemmassa kahtiajakautuneisuudesta. Lausunto on tulkittavissa kannanotoksi polarisaation kasvuun ja luokkayhteiskunnan erojen vahvistumiseen. Lausuntoa voidaan tulkita varmasti monella eri tapaa, mutta sosiaalisen kansalaisuuden ”silmälasien läpi” katsottuna sen voi katsoa tarkoittavan sitä, että ollakseen täysivaltainen kansalainen, on kansalaisen pystyttävä kokemaan osallisuutta ja toteuttamaan itseään osallisena, tasavertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Kyse tämän mahdollisuuden täyttymisessä ei ole enää vain siinä, miten kansalaiset keskuudessaan tätä kansalaisuuden ulottuvuutta mahdollistavat vaan myös siitä, miten yhteiskunnan juridiset ja erityisesti sosiaalis-poliittiset mekanismit täysivaltaisen osallisuuden ja kuulluksi tulemisen yhteiskunnassa mahdollistavat. Näin sosiaalinen kansalaisuus ikään kuin palautuu takaisin yksilötason ihmisarvokäsityksistä takaisin yhteiskunnan rakenteisiin.

7 Näkemyksiä isyyden muutoksesta Suomessa

Suomalaisen isyyden muutoksen suuri kaari on kulkenut vahvasta patriarkalisesta isyydestä kohti yksityisessä piirissä tapahtuvaa yksilöllistä, perhekohtaista isyyden määrittelyä. Isyyden käsite on tässä muutoksessa muuttunut julkisessa diskurssissa määrittelystä isyydestä rooliksi, jota määritellään hyvin monin tavoin yhteiskunnassa. Isyys-käsitteen voidaan nähdä liikkuneen ikään kuin julkisesta piiristä kohti yksityistä (mm. perhettä), mikä on mahdollistanut isyyden diversiteetin huiman kasvun. Vahva, vanhakantainen patriarkaalinen elättäjäisyys on muuttunut tässä ns. ”neuvotelluksi isyydeksi”. Tässä prosessissa uudet isyyden muodot ovat tulleet mahdollisemmiksi ja

esimerkiksi etä-isyys tai eroisyys hyväksytyimmiksi isyyden muodoiksi. Toisaalta, vahvan ja perinteisemmän isyyden mallin murentuminen on saattanut isät tilanteeseen, jossa neuvottelu isyydestä tapahtuu usein kohti tuntematonta, koska selviä malleja isyydestä ei enää olekaan olemassa. (mm. Aalto & Kolehmainen, 2004.)

Nykyistä isyyden ihannetta määrittää erityisesti ns. jaetun vanhemmuuden ideaali. Jaetun vanhemmuuden ihanteen takana voidaan nähdä tasa-arvokeskusteluun liittynyt diskurssi, jossa kummankin vanhemman olemassaolo ja tehtävät katsotaan lapselle merkityksellisiksi. Tasa-arvodiskurssin taustalla on yhtäältä feministinen ideologia, mutta toisaalta myös yhteiskunnan yleisen liberalisoitumiskehityksen tekijöitä. Isyyden muutos kytkeytyy näin hyvin vahvasti yhteiskunnan yleisiin muutosprosesseihin ja modernisaatio-kehitykseen. Isyys määrittyy yhtäältä suhteessa aikalaisiin perhe- ja äitiyskäsityksiin, toisaalta isyyden määrittelyn taustalla voidaan nähdä käsitykset miehestä ja maskuliinisuudesta. Isyyskäsityksiä ovat muovanneet vahvasti myös näkemykset lapsen normaalista kehityksestä ja siitä, mikä perheen, äidin ja isän rooli tämän kehityksen tukemisessa on nähty kulloinkin olevan. (Aalto & Kolehmainen, 2004.)

Isyys on vahvasti kostruktionistinen käsite. Isyys ei ole määriteltävissä vain kahden biologisen subjektin, isän ja lapsen, välisen suhteen perusteella. Isyys voidaan määritellä mm. konstruktiivisesti tekijän ja toimijan tai vallan käsitteillä (vrt. Heiskala 2004, 198–199). Jos yhteiskunta on määrittänyt äitiyttä, on se tehnyt sitä myös isyydelle. Isyys määrittyy nyky-yhteiskunnassa pitkälti yksilöllisesti, perheen sisäisen neuvottelun tuloksena. Isyyttä ei siten voida nyky-yhteiskunnassa kuvata yhdellä tavalla. Pikemminkin isyys määrittyy useiden kilpailevien diskurssien kautta. Nykyisen isyyden tai ”uuden isyyden” määrittelyssä korostuvatkin mm. miesten ja maskuliinisuuskäsitysten väliset erot. Isyys on tämän myötä ennemminkin monisyinen ja -tahoinen kuin yhtenäinen käsite. (Lupton & Barclay 1997, 9–16.) Samalla isyys- ja perhekäsitysten takana voidaan edelleen nähdä vahvoja kansankirkon ja patriarkaalisen perhejärjestyksen näkemyksiä ”oikeasta” perheestä, vanhemmuudesta ja isyydestä (Hokkanen 2005, 21; Kolehmainen 2004, 90).

7.1 Patriarkaalisen perhemallin merkitys nyky-isyydelle

Isyys rakentui aina 1500-luvulta 1800-luvulle asti perheen ns. isäntävaltaisuuteen, jonka juuret olivat vahvasti kristinuskossa. Isien katsottiin tuohon aikaan olevan usein jopa ”luonnollisempia” vanhempia lapsilleen, vaikka käytännön hoivatyötä tekivätkin äidit. Isien tehtäväksi katsottiin lasten kasvattaminen. Käsitykset isäntävaltaisuudesta eivät olleet kuitenkaan riidattomia. Isyydestä ja isäntävaltaisuudesta myös neuvoteltiin ja keskusteltiin. Isäntävalta saattoikin olla yleisempää ylemmissä sosiaaliluokissa. (Mykkänen & Aalto 2010, 16–18.)

Kansallisvaltioihanteen ja kansalaisuuden konteksteissa äitiys liitettiin lasten synnyttämiseen ja kasvattamiseen miesten kansalaisuuden kytkeytyessä palkkatyöhön ja poliittiseen toimintaan; äidin paikaksi määrittyi perheen ns. yksityinen piiri ja perheen isän paikaksi ns. julkinen piiri. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana kansallisvaltioihannetta ja ydinperheihannetta tuotettiin muihin yhteiskuntasegmentteihin valistamisella mm. raittius-, työväen- ja naisliikkeen voimin. Kansakoulu-uudistus 1860-luvulla tähtäsi sekin kansan sivistämiseen. Perheen roolijaosta haluttiin valistuksella tehdä hyvin selvä; naisen paikka oli kotona ja miehen rooli tuoda perheelle elatus. Isän ja lapsen suhteesta ei juuri puhuttu. Vahva, patriarkaalinen isyys haluttiin pitää edelleen olemassa, eikä tämä isyyden malli antanut mahdollisuutta esimerkiksi hoivaavampaan isyyteen (Kolehmainen 2004, 90). 1800-luvulla perheihanteissa kuvattiinkin lähinnä äitiä ja lasta miehen ollessa ikään kuin linkki perheen ulkopuolelle (esimerkiksi työ, päätöksenteko jne.) Sukupuolittuneet perheroolit olivat tähän aikaan hyvin selvärajaiset. Isän toimintaa määrittivät ammatti, yhteiskunnallinen asema ja vastuut. Isyyttä ei varsinaisesti kuvattu. Miehen oletettiin olevan perheensä ulkopuolella, joten isyyden tehtäviäkään ei kuvattu. Kasvatusvastuu oli äideillä, joten hyvä isä oli hyvä elättäjä ja rakastava mies. Aikalaiset avioliittopaikat opastivat isiä olemaan perheensä kanssa sunnuntaisin ja yhtenä arkipäivänä viikossa. (Mykkänen & Aalto 2010, 19–20.)

1960-luvun rakennemuutos ja pyrkimys hyvinvointivaltion rakentamiseen vaikuttivat syvästi käsitykseen naisen ja miehen rooleista ja siten myös isyydestä ja äitiydestä. Perinteinen patriarkaalinen perhemalli joutui muutospaineen kohteeksi mm. maaltamuuton ja palkkatyön yleistymisen myötä. Suomalaisen ”miehen malliin”

vahvasti kuulunut yksin pärjäämisen eetos tai elättäjäisyys eivät kuitenkaan kadonneet tässä rakennemuutoksessa. Patriarkaalinen isyys ja yhteisöjen heikkeneminen lisäsivät suomalaisen miehen riskiä yksinäistyä ja eriytyä. (Heinonen 2007, 137–138.) Vahvaan patriarkaaliseen isyyteen kohdistui 1960-luvulla paineita siis muualtakin kuin vain tasa-arvoliikkeestä. Samalla kun mieheltä ja isältä vaadittiin osallistumista laajemmin perheen elämään, muuttui miehen asema työelämässä; jako työläismiehiin ja toimihenkilöihin aloitti erilaistumiskehityksen, jolla oli vaikutusta myös käsityksiin isyydestä.

Isyys ja sen muutos voidaan nähdä modernisaatioon ja sen mukaiseen yksilön ”vapautumiseen” liittyvänä (Julkunen 2010, 10). Isyyden voidaan tämän kautta katsoa irtaantuneen (tai vapautuneen) patriarkaalisuuden ikeestä ja siirtyneen osaltaan myös ns. julkisesta piiristä yksityiseen; isyyden toteuttaminen on muuttunut ideaalin täyttämistä kohti neuvoteltua, yksilökohtaista isyyttä. Ongelmana voi tosin näin määriteltynä olla se, että isyyksiä, joihin isien olisi mahdollista ”ehdollistaa”, ei olekaan, ja että nyky-isyyys jää tyhjän päälle vahvan isyyden mallin murennuttua.

Isyyden muutosta voidaan kuvata muutoksella perinteisestä eli patriarkaalisesta isyydestä kohti uusia, joustavampia isyyden malleja. Tässä muutoksessa ovat käsitykset sekä perheestä ja äitiydestä että myös maskuliinisuudesta muuttuneet ja antaneet ikään kuin tilaa joustavammille isyyksikäsitteille. Isyyden joustavoituminen on tuonut isyyteen hoivaavuutta ja isät lähemmäksi lapsiaan. Isyyteen on alettu tämän kehityksen myötä siis liittää piirteitä, jotka perinteisesti on liitetty äitiyteen. ”Uusien isien” uusi toimintatapa rakentaa uutta isyyttä ja uudenlaista käsitystä miehestä ja maskuliinisuudesta. (Kolehmainen 2004, 92–93.) Joustavammat isäkäsitteet ovat antaneet tilaa myös uudenglaisille käsityksille isistä, jotka elävät lapsistaan erillään. Näin mm. nykyinen eroisyys representoituu eri tavalla kuin esimerkiksi muutama vuosikymmen sitten.

7.2 Sukupuolijärjestelmät, sukupuolittunut työnjako ja perhe

Perheen merkityksen korostuminen ajoittuu 1700- ja 1800-lukujen Eurooppaan, jolloin kiinnostus väestöpolitiikkaa kohtaan kasvoi. Teollistuminen muokkasi käsitystä perheestä ydinperheideaalin suuntaan ja käsitykset esim. perheen muodostumisesta ja

olemassa olosta liikkuiivat ”romanttisempaan” suuntaan. Ydinperheideaalissa perhe käsitettiin äidin, isän ja lasten muodostamana primääriperheenä, jossa myös sukupuolittunut työnjako toteutui isän käydessä töissä ja äidin huolehtiessa lasten hoitamisesta. Perhekäsitysten muutokset voidaan liittää yleiseen yhteiskunnalliseen ja aateilmapiiriin muutokseen esimerkiksi kapitalismin, liberalismien ja romantiikan nousun kautta. (Mykkänen & Aalto 2010, 18.)

Ydinperheihanne alkoi herätä Suomessa 1800-luvulla pienen koulutetun eliitin sisällä. Poiketen muusta eurooppalaisesta muutoksesta perheihanteen ja -käsityksen muutos eivät Suomessa liittyneet yhteiskunnan muuhun rakennemurrokseen ja teollistumisen nousuun; teollistuminenhan alkoi Suomessa muuta Eurooppaa huomattavasti myöhemmin. Perheen tehtävä tässä murroksessa oli yhteiskunnallisen ”hyvän” edistäminen. Suomessa ydinperheihanteen nousu liittyi kansallisvaltio-ihanteeseen, jossa äitiys käsitettiin ”ikuisena kutsumuksena”. Tämän myötä myös isyyteen liittyviä tehtäviä kuten lasten uskonnollinen kasvatus siirtyi äideille ja isyyden asema perheen ”isäntänä” kuitenkin säilyi. (Mykkänen & Aalto 2010, 19.) Perinteisestä patriarkaalisesta isyydestä kohti hoivaavampia isyyksiä otettiin varovaisia askelia esimerkiksi puhumalla ”avustavasta isyydestä”, jolla isää kutsuttiin ikään kuin äitien lisäresursseiksi, lähemmäksi lapsia, kajoamatta kuitenkaan vielä perheen sisäiseen rooli- ja työnjakoon. Toisaalta, kuten Jouko Huttunen (ref. Kolehmainen 2004) on todennut, perinteinen, patriarkaalinen isyys ei ole kadonnut mihinkään, vaan uusi ja vanha isyys elävät nykyajassa rinnakkain. Isyyden voidaan nähdä muuttuneen siten sekä osallistuvampaan että osallistumattomampaan suuntaan. (Kolehmainen 2004, 91.)

Ydinperheideaali rakentui teollistuneissa maissa talouden näkökulmasta. Tätä näkemystä vasten perheen, työn ja talouden yhteen nivoutuminen ja miesten ja naisten roolit siinä näyttäytyvät mielenkiintoisilta. (Jokinen 2010.) 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun käsitykset perheestä ja sen eri rooleista eivät olleet niin yksipuolisia kuin voisi olettaa. Käsitykset kasvattamisesta ja vanhempien eri rooleista vaihtelivat paljon. Ajan perheihanteen mukainen sukupuolittunut työnjakokaan ei aina toteutunut. Yhden elättäjän perheet olivat hyvin haavoittuvia, etenkin kun Suomessa oli tuohon aikaan paljon köyhyyttä. Naisten ja lasten palkkatyö oli yleistä. Ihanteena olikin, että vaimon työt rajoittuisivat kodin pihapiiriin ja miehen sen ulkopuolelle. Perheen sisäisessä

työnjaossa äitien oli isää helpompaa rikkoa sukupuolittuneita rajoja. Isien tiedetään kuitenkin myös syöttäneen, pukeneen ja pesseen lapsia. (Mykkänen & Aalto 2010, 21.)

Sukupuolittunutta työnjakoa haastoi erityisesti naisasialiike. 1900-luvun sosialistinen liike haastoi ydinperhekäsityksen katsomalla, ettei ydinperheihanteella olisi tulevaisuutta, vaan perhe perustuisi miehen ja naisen kumppanuuteen. Taloudelliseen riippumattomuuteen perustuen perheessä ei saisi olla sukupuolittunutta työnjakoa ja lasten kasvattamisen tulisi tapahtua yhteiskunnan tuella. (Mykkänen & Aalto 2010, 22.)

Johanna Lammi-Taskula käyttää sukupuolijärjestelmän käsitettä kuvatessaan sukupuolten monitasoista järjestymistä yhteiskunnassa - sukupuolten suhteiden kokonaisuutta. Lammi-Taskulan mukaan sukupuolijärjestelmä rakentuu vähittäin naisten ja miesten tuottaessa ja uusintaessa itseään ja toisiaan sukupuoliolentoina mm. rakenteellisella, symbolisella ja yksilöllisen identiteetin tasolla. Sukupuolten toimintaa järjestävä aikalainen kehikko, sukupuolijärjestelmä, muotoutuu miesten ja naisten välisten suhteiden kautta. Miesten ja naisten väliset suhteet ilmenevät erilaisina työnjakoina, tunne- ja symbolisina suhteina ja valtarakenteina. Valtasuhteet voidaan nähdä osana sukupuolijärjestelmää. Valtasuhteet itsessään näkyvät mm. epätasaisena jakona ja esim. tapoina määritellä tilanteita ja esim. rooleja. Näitä valtasuhteita uusinnetaan, tuotetaan ja ylläpidetään niin sukupuolten välillä kuin yhteiskunnassa laajemminkin, mm. yhteiskuntapolitiikan ja median tahoilta. (Lammi-Taskula 2004, 168–169.) Sukupuolijärjestelmää uusinnetaan siten myös neuvottelun, mutta myös mm. konstruktivistisin keinoin.

Nykyisen sukupuolijärjestelmän valtasuhteet antavat herkästi kuvan naisten keskeisemmästä roolista perheessä. Esimerkiksi perhevapaajärjestelmä antaa äidille paremman neuvotteluaseman suhteessa isään, jos äiti haluaa viettää lapsensa kanssa enemmän aikaa vanhempainvapaalla. Isä taas saa neuvotteluedun, jos hän katsoo, että työpaikan ja ns. julkisen piirin suhteiden hoitaminen on tärkeää. Toisaalta, jos isä haluaisi ottaa laajempaa roolia lapsensa elämässä, ei se perhevapaajärjestelmän puitteissa olisi mahdollista kuin esim. äidin kuoleman tai vakavan sairastumisen vuoksi. Olemassa olevat tukijärjestelmät ovat tällä tavalla vahvasti ohjaamassa isän ja äidin roolien sisältöä; hyvä äiti viettää pitkän vanhempainvapaan ja isä pitäytyy enemmän julkisessa piirissä ja siten elättäjän roolissa. Asetelma noudattaa vahvasti patriarkaalisen

isyyden ja perhemallin kaavaa. Toisaalta on todettava, että sosiaalipoliittisin keinoin on vanhempainvapaata pyritty järjestelemään erityisin isäkiintiöin siten, että isien neuvotteluasema vanhempainvapaa-ajastaan olisi parempi. Sosioekonomiset erot ja valtasuhteet ovat osaltaan vaikuttamassa isän ja äidin roolien muotoutumiseen perheissä. Miehillä on tunnetusti ja tutkitusti keskimäärin parempi palkka kuin naisilla. Esimerkiksi vanhempainvapaan näkökulmasta olisi isän jääminen pidemmälle vanhempainvapaalle perheelle suurempi taloudellinen riski kuin äidin jääminen vapaalle lasta hoitamaan. (Lammi-Taskula 2004, 170–173.)

Ihmisten väliset suhteet ovat funktionaalisia. Näiden suhteiden lisäksi ihmisillä on käytössään muita ihmisten välisiin suhteisiin liittyviä verkostoja. Zygmunt Bauman kuvaa näitä verkostoja käsitteillä sisäryhmä ja ulkoryhmä. Perhe on tässä jaottelussa klassinen sisäryhmä, jossa sisäryhmään kuuluvat muodostavat tiiviin suhteiden verkon, jonka merkityksenä on tuottaa jäsenilleen mm. turvaa ja hoivaa. (Kiiski 2011, 23.) Vaikka yhteiskunnan ja mm. sen työkultuurin muutosten myötä em. sisä- ja ulkoryhmät ovat osaltaan eriytyneet toisistaan, ovat ne myös limittyneet toistensa kanssa osin päällekkäin. Kodin ja työelämän rajapintaa ei välttämättä ole enää niin helppoa piirtää - tämä johtaa osin myös sisä- ja ulkoryhmien (tai yksityisen ja julkisen piirin) rajapintojen epämääräisyyteen. Sama koskee osaltaan myös perheen käsitettä; yhtä perheen määritelmää on vaikea antaa, koska perhettä tulkitaan niin monella eri tavalla. (Kiiski 2011, 24.)

Perheväestön osuus on laskenut vuodesta 1950 vuoteen 2008 85,8 %:sta 75,6 %:iin (Perheväestö 2010). Tästä ja individualistisen kulttuurin noususta huolimatta näyttää siltä, että perheessä ihmiset haluavat edelleen noudattaa varsin perinteisiä perhe-elämän malleja (Kiiski 2011, 24). Onko siis niin, että vanhemmuuden – ja sen myötä isyyden – uudet roolimallit ovat mahdollisia vain, kun sisäpiiri omassa elämässä avioeron vuoksi muuttuu? Jos kerran perinteiset perhe-elämän mallit ovat edelleen vahvoja ja kannattavia ydinperheissä, minkälaista vanhemmuutta rakennetaan ja minkälaisessa sisäpiirissä esim. eroisyydessä? Raija Julkunen väittää, että heteroseksuaalinen parisuhde ja perhe ovat syyt, miksi perheessä edelleen noudatetaan varsin sukupuolittuneita rooleja. Tämä sotii toisaalta Julkusen itsensäkin esille tuomaa modernisaatiososiologian teesiä vastaan. Modernisaatiososiologian teesinä on se, että sukupuolittunut keskinäisriippuvuus vapauttaisi naisen perheessä irti riippuvuudesta

miehen elatuksesta ja toisaalta taas miehen irti riippuvuudesta naisen tekemistä kotitöistä ja näin johtaisi tasa-arvoisempaan ja riippumattomampaan sukupuolien väliseen valtasuhteeseen. (Julkunen 2010, 156–157.) Tämän kehityksen on oletettu johtavan myös parisuhdeonnan keskeisempään merkitykseen parisuhteen ja perheen muodostamisessa ja kestävyudessa (vrt. Giddensin käsite puhdas suhde).

Miestutkimuksessa on taas toisaalta tuotu esille hegemonisen maskuliinisuuden käsite, jolla kuvataan tiettyä valtaa käyttävää maskuliinisuuden muotoa, joka ”jyrää” alleen muut maskuliinisuuden muodot, mm. pehmeämmät ja feminiinisemmät maskuliinisuudet. Suurin osa miehistä ei kykene hegemonisen maskuliinisuuden täyttämiseen kuin osittain, mutta samalla pitävät tätä kulttuuria kuitenkin yllä. (Emt., 56–57.) Hyvällä syyllä voitaneen olettaa, että tällaisen maskuliinisuuden kantaminen tai sen osana oleminen rakentaa väistämättä myös kuvaa jonkinlaisesta isyydestä eikä välttämättä anna kovin paljon tilaa uudenlaisille ja ehkä pehmeämmille isyyden muodoille.

Sukupuolinäkökulmasta katsottuna modernisaatiokehityksessä miehet ovat menettäneet valtaa naisille ja tulleet samalla tietoisiksi siitä, että myös miehillä on ns. sosiaalinen sukupuoli. Perheen sisäisessä tehtäväjaossa ja vanhemmuudessa sosiaalisella sukupuolella on suuri merkitys ja nykyiset ihanteet esim. isyydestä houkuttelevat esiin miesten feminiinisempää sosiaalista sukupuolta. Hokkasen (2005) mukaan hyvä vanhempi on henkilö, joka pystyy ottamaan käyttöön ikään kuin oman biseksuaalisuutensa. Tässä uuden vanhemmuuden vaateen ja toisaalta maskuliinisuuden vaateen ristivedossa nyky-isät joutuvat tilanteeseen, jossa pitää yhtäältä osoittaa olevansa mies ja toisaalta epä mies. (Hokkanen 2005, 27–28.) Valtanäkökulmasta katsottuna miesten ja isien muuttuminen hoivaavampaan suuntaan johtuu yleisestä kehityksestä, jossa miehet ”menettävät” valtaa naisille. Tämän kehityksen myötä miehet kiinnostuvat enemmän isyydestään. (Kolehmainen 2004, 104.) Toisaalta, jos mies erotilanteessa saakin lasten huoltajuuden itselleen, joutuu hän usein perustelemaan valintaansa. Tässä tilanteessa isä saattaa kokea myös maskuliinisuutensa uhatuksi (Hokkanen 2005, 93–147).

7.3 Isyys roolivalintana

Nyky-isyys näyttäytyy roolivalintana. Tämä valintaa korostava isyyden malli pohjaa 1960-luvulla alkaneeseen tasa-arvokeskusteluun. Tasa-arvokeskustelu ja toisaalta siihen liittynyt perhepolitiikka ovat Vuoren (2004) mukaan olleet naisen roolin muutostarpeeseen liittyviä. Perhepolitiikka ja vanhemmuusdiskurssi ovat olleet naisvetoisia, joka on lopulta johtanut isän roolin valinnaisuuden vahvistumiseen. Yksinkertaisimmillaan nykylainsäädännön ja yhteiskunnan velvoitteiden mukaan isyys näyttäytyy vain biologisena ja toisaalta juridisena isyytenä ja roolina. (Vuori 2004, 58–59.) Kaikki muu jää isyydessä valitsemisen ja toisaalta sen neuvottelun varaan mikä kussakin perhetilanteessa vanhemmuudesta käydään. Tästä johtuen voitaneen hyvällä syyllä puhua nyky-isydestä ”neuvoteltuna isyytenä”. Isyyden ja perheen roolien neuvottelemisen edellyttää sitä, että perhesuhteet voidaan nähdä biologisen lisäksi sopimuksellisina. Neuvotellulla isyydellä ei olla siten haastamassa isyyden juuria – isä on isä, jos hän on isä. Neuvottelemisen isän roolissa merkitsee isyyden luonteen ja roolin neuvottelemista; minkälainen isyyden tulisi perheen mielestä perhetilanteessa olla.

Vuoren mukaan nykyinen suomalainen isyyskeskustelu voidaan kuvata kaksijakoisena: isän henkilökohtaisena valinnan mallina ja maskuliinisen isän mallina. Kummassakin isyyden mallissa isän omalla valinnalla omasta roolistaan isänä on suuri merkitys. Vuoren määritelmässä isyydestä henkilökohtaisena valinnan mallina isyys näyttäytyy miehen omana valintana. Tässä kohtaannossa äitiys on ikään kuin yhteiskunnallinen ”tehtävä” ja isyys oma henkilökohtainen valinta, jossa isä voi valita itselleen sellaisen roolin, mikä itselle sopii. Maskuliinisen isän mallissa isyys representoituu vasten äitiyttä ja naiseutta ja mallissa on vahva erilaisuuden korostamisen kaiku. (Vuori 2004, 49.) Kumpikin edellä mainituista isyyden malleista on kuitenkin mahdollinen vain, mikäli äitiys nähdään edelleen naisille kuuluvana yhteiskunnallisena tehtävänä ja roolina. Jaetun vanhemmuuden ideaali toteutuu tässä vain, mikäli tästä seuraavassa ”neuvottelussa” isä valitsee hoivaavan ja osallistuvan isän roolin. Vahva yksilöllisen valinnan merkityksen korostaminen isyyden roolin valinnassa sotii toisaalta sekä maskuliinisen että hoivaavan isyyden ideaaleja vastaan – kummankin taustalla kun on myös tahtoa isyyden yhteiskunnallisen vastuun ottamisen lisäämiseen (emt., 60–62).

Isyysroolin vahva valinnaisuus ja neuvottelun mahdollisuus korostuu myös Kolehmaisena näkemyksessä isyyden muutoksesta joko transformaationa tai integraationa. Osallistuvan isyyden näkökulmasta transformaation valitseva isä valitsee roolinsa muiden tarpeiden mukaisesti. Näin transformaatiopolulla oleva isä voi näyttäytyä altruistisena hyväntekijänä, jonka elämänsuuntaa määrittelee ensisijaisesti lapsen etu. Integraatiopolun valitsevan isän valinta rakentuu isän omana, rationaalisena, valintana. Tällä polulla valinnat lähtevät itsestä ja usein perinteisen isyyden kontekstista ja omaa elämäntähtäystä ikään kuin laajennetaan. Integraatiopolun isä toteuttaa lapsen etua eri tavalla ja vanhemmuutta merkityksellisesti erottelevana tekijänä sukupuoli säilyy. (Kolehmainen 2004, 101–107.) Kolehmaisena transformaatio- ja integraatioisyydet lähentyvät vahvasti Vuoren esittämiä henkilökohtaisen valinnan isyyttä ja maskuliinista isyyttä. Transformaatioisuus toteutuu henkilökohtaisena valintana ja taas integraatioisuuden valinnan taustalla on vahvoja käsityksiä maskuliinisemmasta ja patriarkaalisesta isyydestä, mutta myös isän ja äidin erilaisuuden korostamista.

7.3.1 Jaetun vanhemmuuden ideaali

1980-luku oli isyyden ja isyyskeskustelun vuosikymmen. Kiinnostus isiä, isyyttä ja erilaisia isyysihanteita kohtaan kasvoi. (Mykkänen & Aalto 2010, 31; Vuori 2004, 47.) Tasa-arvokeskustelun jälkeen tätä uutta isyyttä rakensivat erityisesti uudet kehitysteoreettiset ajatukset lapsen kehittymisestä. Keskustelun myötä tuotiin esille käsitteet ”jaettu vanhemmuus” ja ”hoivaava isä”. Mykkäsen ja Aallon mielestä vuodet 1985-1995 olivat isyyden ja maskuliinisuuden problematisoitumisen aikakautta. Jaetun vanhemmuuden vahvaa pontta pohjoismaisen perhemallin mukaisesti pyrittiin tuolloin ajamaan myös Suomeen. (Mykkänen & Aalto 2010, 40.) 1990-luvun lama toi kuitenkin esille työelämässä sellaisia uusia riskejä (vrt. esim. Beck; Sennett), joissa työelämän epävarmuus vaikutti suoraan myös perheiden sisäiseen elämään. Eetos pärjäävästä miehestä ei tässäkään vaiheessa ollut vielä kuollut. Työn itsenäistyminen ja ns. epätyypilliset työsuhteet pätkätöineen vaikuttivat siten, että elämää leimasi väistämättä väliaikaisuus. (Heinonen 2007, 141–142.) Tässä muutoksessa perheen ja isyyden merkityksen voisi kuvitella vahvistuneen, koska muut pysyvät sosiaaliset rakenteet ovat samanaikaisesti heikentyneet.

Toisaalta edellä mainittu ”jaettu vanhemmuus” voidaan nähdä tasa-arvokeskustelun ja naisten emansipaation yhtenä tuloksena. Jaana Vuori käyttää käsitettä ”vanhemmuuden tasa-arvomalli”. Siinä miesten ja naisten välinen sukupuoliero nähdään hyvin pienenä; miehet ja naiset ovat kykeneviä samoihin tehtäviin niin perheessä kuin työelämässäkin. Hoivaava isyys tai vanhemmuuden tehtävien jakaminen äidin ja isän kesken oli Suomessa vielä 1960-luvulla yleisellä tasolla vieras ajatus. Tasa-arvoliike vaati naisille ja miehille mahdollisuuksia samanlaisiin uriin. Näin naisten emansipaatiovaatimukset ulottuivat myös perheen ulkopuolelle, miehille ja isille aiemmin osoitettuun elämänkenttään. Naisten yleisempi työssäkäynti johti vähitellen siihen, etteivät naisten ns. toimintakentät mahtuneet enää äidin roolin ja ideaalin sisälle. (Vuori 2004, 32–38.) Isän ja miehen oli siten muututtava ja vanhemmuuden tehtävien oltava kummankin sukupuolen vastuulla.

Jaetun vanhemmuuden ideaali voidaan nähdä myös samankaltaisena ajatuksena kuin ns. ”jaettu hoiva”. Vuori näkee ”jaetun hoivan” osana jaettua vanhemmuutta, jossa hoiva itsessään voidaan nähdä inhimillisesti merkityksellisenä toimintana. Jaetun hoivan malli voidaan nähdä ”hoivaavan isän” mallin taustalla ja haastamassa ”yhteiskunnallisen äitiyden” ja äidin hoivan ideaalia. Paradoksaalisesti jaetun vanhemmuuden ideaali kutsuu isiä uudenlaiseen isyyteen lähemmäksi äideille perinteisesti kuuluvaksi nähtyä roolia ja tehtäviä (esim. hoivaava isyys), mutta samalla tässä keskustelussa isiä usein varoitetaan laajentamasta toimintapiiriään liikaa ja säilyttämään ns. ”miehen malli”. Yhtäältä keskustelussa jaetusta vanhemmuudesta on isän roolin nähty olevan vain lisäresurssi äidin roolille (vrt. avustava isä) ja hoivaavamman isyyden olevan uhka äidin roolille. Toisaalta taas hoivaava isyys on nähty ikään kuin uhaksi ja vastakohtaksi maskuliinisemmalle miehen mallille (Vuori 2004, 46–53). Jani Kolehmainen (2004, 89) esittää, että ”osallistuvaksi isyydeksi” muuttuneen isyyden taustalla voidaan nähdä maskuliinisuuden muutos; pehmeämpi ja hoivaavampi maskuliinisuus kuljettaa isyyttä kohti tasa-arvoisempaa sukupuolten ja vanhempien järjestystä. Jaettu vanhemmuus ja keskustelu siitä venyttävät ja siirtävät isyyttä juuri samoin kuin näkemykset isyyden integraatiosta ja transformaatiosta tekevät.

Isyyden muutoksen tuomat suuret linjat, dyadin kaksi ääripäätä, ovat edelleen patriarkaalisesti voimakas elättäjäisyys ja hoivaava, osallistuva isyys. Isyys on muuttunut, mutta kehitys ja muutoksen kokonaisuus huomioiden ei kuitenkaan yhdeksi

tai muutamiksi roolilinjauksiksi vaan mosaiikkimaiseksi valintojen lokerikoksi, jossa valinta tapahtuu yhtäältä isän omana valintana ja toisaalta neuvotteluna perheen sisällä. Näissä neuvotteluissa isyys rakentuu aina uudelleen ja isyys voidaan nähdä neuvoteltuna, poststrukturalistisena roolina, joka rakennetaan yhä uudelleen kulloisessakin perheessä ja perhetilanteissa. Tämän yksityisen piirin, so. perheen, neuvotteluun tuodaan julkisen piirin, so. ympäröivän yhteiskunnan, ja oman muun elämänpiirin käsityksiä isyydestä ja vanhemmuudesta. Nämä käsitykset kuvastavat neuvottelijan omia arvoja ja käsityksiä, institutionalisoituneitakin arvoja isyydestä. Juuri tässä kehyksessä voivat esim. elättäjäisyys ja patriarkalaisuus edelleen elää.

2000-luvun vaihteessa oli vahva halu ohjata isyyttä osallistuvan isyyden suuntaan. Isyydestä tehtiin yhteiskuntapoliittinen kysymys, jolla perhepoliittisiakin muutoksia haluttiin saada aikaan. Isyys oli toisaalta valinnaista. Vuosituhannen vaihteen perhepolitiikka voidaankin nähdä eräänlaisena isyysskampanjana. (Mykkänen & Aalto 2010, 32–33.)

7.3.2 ”Neuvoteltu isyys”

Nyky-isyys rakentuu neuvottelun kautta. Tässä neuvottelussa isyys rakentuu suhteessa lapsen äitiin ja lapsiin, mutta myös yhteiskuntaan, sen käsityksiin vanhemmuudesta (esim. jaettu vanhemmuus) ja isän omiin käsityksiin siitä, mitä tämä on miehenä ja isänä. Isyysneuvottelussa vanha ja uusi isäpuhe ja käsitys isyydestä kulkevat rinnakkain ja isän tulee valita tästä omaan itseensä parhaiten sopivat mallit (Mykkänen & Aalto 2010, 48). Lupton & Barclayn mukaan tämä ”neuvottelu” tapahtuu kussakin perhetilanteessa eri tavoilla. Neuvottelu isyyden roolin toteuttamisesta, mutta myös äitiydestä, alkaa usein jo raskausvaiheessa. Isyys muuttuu lapsen ja perhetilanteen muuttumisen myötä. Näin ”neuvoteltu isyys” näyttäytyy ikään kuin ”sensitiivisenä” roolina ja iteratiivisesti muuttuvana isyytenä. (Lupton & Barclay 1997, 124–133.) Tässä ”neuvottelussa” suuri merkitys on myös sillä, miten mies tai maskuliinisuus aikalaisessa yhteiskunnassa määritellään. Isyys on neuvoteltuna roolina myös muuttuva, koska se voidaan neuvotella ulkoisten olosuhteiden muuttuessa yhä uudelleen.

Avioliitossa ollessaan suomalaiset nimesivät keskeisimmiksi keskustelukumppaneikseen ja sosiaalisen tuen antajikseen puolisonsa, ystävänsä ja sukulaisensa

(Kiiski 2011, 41). Olettaen, että tämä keskustelu pitää sisällään myös neuvottelua mm. vanhemmuudesta, sen sisällöstä ja rooleista, tapahtuu neuvottelu myös isyydestä em. verkoston kesken. Avioerotilanteessa tämän neuvottelujoukon sisällä tapahtuu jakautumista.

7.3.3 Perheiden monimuotoistumisen merkitys isyydelle

Suomalaisessa yhteiskunnassa näyttää tapahtuneen 1900-luvun aikana suuri muutos sallivampaan käsitykseen moninaisempia perhekäsityksiä ja mm. yhden vanhemman perheitä kohtaan (mm. Aalto 2004, 81). Yhä suurempi osa avioliitoista päättyy nykyisin eroon; avioliitoista noin puolet ja avoliitoista yli puolet päättyy eroon. Lapsiperheiden erotilanteissa yleisintä on se, että äidistä tulee lasten lähivanhempi (n. 80 %:ssa tapauksista). Näin tapahtuu myös ns. riidattomissa tilanteissa. Lapset näyttävät siten olevan ”äitien lapsia”. Julkusen (2010) mukaan viimeisten noin kolmen vuosikymmenen aikana on tapahtunut sekä ideologinen että juridinen muutos eron jälkeisen jaetun vanhemmuuden ja yhteishuoltajuuden suuntaan. (Julkunen 2010, 174–175.) Isyyden näkökulmasta yhteiskunnassa 1900-luvulla tapahtuneista muutoksista keskeisimpiä näyttäisivät olevan toisen maailmansodan jälkeinen murroskausi, naisten koulutustason nousu, naisten ja miesten välisen tasa-arvon lisääntyminen ja naisten siirtyminen entistä vaativampiin työtehtäviin. Kaikki edellä mainitut asettivat paineita isyyden muuttumiselle. (Kolehmainen 2004, 90.)

Tilastojen valossa isien ”riski” jäädä etä-isiksi on suuri; suurin osa lapsiperheiden liitoista päättyy eroon ja yleisintä on, että näissä tapauksissa lapset jäävät äideille. Korkeaa avioerojen määrän on selitetty mm. johtuvan patriarkaalisen perhejärjestyksen murtumisesta (Hokkanen 2005, 20). Julkunen (2010, 175) kirjoittaakin, että tällaisella ”pätkäavioliittokaudella” jokainen isä ottaa riskin, jossa ”äiti saattaa saada lapset ja isä elatusmaksut”. Toisaalta, ohenevan isyyden aikana muunlaiset isyydet ovat vahvistuneet. Osallistuva ja hoivaava isyys sekä jaettu vanhemmuus ovat osin perhepoliittisen ja muun vanhemmuusdiskurssin myötä käsitteellistäneet ja määrittäneet uutta isyyttä. Samalla on todettu, että isillä on kaikesta huolimatta, etä-isinäkin, jotain sellaista annettavanaan lapsille, mitä äidit eivät voi antaa, nimittäin miehen malli. Erotilanteissa isyyden voidaan katsoa siirtyvän siten myös jaetun vanhemmuuden diskurssin muovaamasta isyydestä mieskysymykseksi. (Julkunen 2010, 176.)

7.4 Etä- ja eroisyys nyky-yhteiskunnassa

Avioerojen lukumäärä on kasvanut Suomessa tasaisesti aina 1900-luvun alusta vuoteen 1989. Avioerojen vuosittainen lukumäärä (ks. taulukko 1) on 1990-luvun alun jälkeen tasaantunut noin 13 000 avioeroon vuodessa. (Esim. Kiiski 2011, 30.; Perheväestö 2010.) Teollistumisella ja kirkolla on ollut vahva vaikutus avioerojen lukumäärän kehittymiseen. 1900-luvun alkupuolella irrottautuminen ydinperheestä oli harvinaista ja toisinaan taloudellisista syistä jopa mahdotonta (Kiiski 2011, 31). Toisaalta, tuohon aikaan avioeron katsottiin olevan erittäin epätoivottava ja ei-hyväksyttävä ratkaisu, jolloin päätös jäädä epätydyttäväänkin liittoon oli todennäköisempi ratkaisu.

Vuosittainen avioerojen määrä onkin lähtenyt merkittävään kasvuun juuri 1960-luvulla, jolloin sekä teollistuminen ja maaltamuutto että perinteisten sukupuoliperheerojen vahva kyseenalaistaminen Suomessa tapahtui. Naisten työssäkäynnin lisääntyminen lisäsi naisten taloudellista riippumattomuutta aviomiehistä, jolla silläkin oli suuri merkitys avioerojen lukumäärän kasvuun. Mikäli avioerojen määrä pysyy nykyisellä tasollaan, päättyy puolet suomalaisesta avioliitoista tulevina vuosina avioeroon (Kiiski 2011, 33; Julkunen 2010, 175).

Avioero on mitä suurimmassa määrin juridinen tapahtuma ja avioeron ottaminen on suomalaisessa yhteiskunnassa ja lainsäädännössä nykyisellään helppo toteuttaa. Eroon ei nykyisellään enää esimerkiksi etsitä syyllistä. Toisaalta, juridisena sanamuotona avioeron toteutuminen ilmaistaan avioeroon ”tuomitsemisena”, jolla edelleen on vahva negatiivinen kaiku. Huolimatta siitä, että Suomessa pidetään yllä vahvaa yhteishuoltajuusideaalia avioerotilanteissa, saavat äidit edelleen huomattavasti yleisemmin lasten lähihuoltajuuden itselleen. (Kiiski 2011, 35.) Lapsiperheiden osuuden laskettua viimeisen kymmenen vuoden aikana 44,7 %:sta 40,8 %:iin on isien ja lasten muodostamien perheiden lukumäärä noussut vain noin tuhannella isien ja lasten muodostamien perheiden osuuden jäädessä 15,5 %:iin äitien ja lasten muodostamista perheistä (taulukko 1). Jos vertailukohdaksi otetaan vuosittainen väestömäärä kaikissa lapsiperheissä, jää isien ja lasten muodostamien perheiden osuus (v. 2010) vain 2,7 %:iin äitien ja lasten muodostamien perheiden muodostaessa 17,5 %:n osuuden kaikista lapsiperheistä.

Taulukko 1. Lapsiperheet tyypeittäin 1950-2010.

Vuosi	Yhteensä	Aviopari ja lapsia (lkm)	Avopari ja lapsia (lkm)	Äiti ja lapsia (lkm)	Isä ja lapsi (lkm)	Lapsiperhe- väestö (%)
1950	599 329	515 115		74 319	9 895	
1960	678 046	601 542		67 381	9 123	
1970	677 035	602 076	5 800	61 173	7 986	
1980	688 732	572 142	32 100	74 839	9 651	
1990	640 637	490 999	59 900	78 948	10 790	48,8
1995	639 610	449 241	78 528	98 351	13 490	47,4
2000	612 627	398 892	95 120	103 984	14 631	44,7
2005	591 528	368 553	104 782	103 044	15 063	42,5
2010	582 360	356 943	107 368	101 946	15 836	40,8
Vuosi	Yhteensä (%)	Aviopari ja lapsia (%)	Avopari ja lapsia (%)	Äiti ja lapsia (%)	Isä ja lapsi (%)	Lapsiperhe- väestö (%)
1950	100,0	85,9		12,4	1,7	
1960	100,0	88,7		9,9	1,3	
1970	100,0	88,9	0,9	9,0	1,2	
1980	100,0	83,1	4,7	10,9	1,4	
1990	100,0	76,6	9,4	12,3	1,7	
1995	100,0	70,2	12,3	15,4	2,1	
2000	100,0	65,1	15,5	17,0	2,4	
2005	100,0	62,3	17,7	17,4	2,5	
2010	100,0	61,3	18,4	17,5	2,7	

Lähde: Tilastokeskus 2010.

Noin kaksi kolmesta lapsesta asuu edelleen kahden avioliitossa keskenään olevan vanhemman perheessä. Avio- tai avoliitossa oleminen oli Terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportin mukaan yleisempää maaseudulla kuin kaupunkiympäristössä. (Kaikkonen & Mäki ym. 2012, 46.) Yksinhuoltajuus näyttääkin olevan yleisempää kaupungeissa kuin maaseudulla; kun koko Suomessa yksinhuoltajaperheitä on noin joka viides perhe, on Helsingissä yksinhuoltajaperheitä noin joka kolmas ja esimerkiksi Espoossa ja Vantaalla noin joka neljäs. Pääkaupunkiseudulla on yhteensä noin 40000 yksinhuoltajaperhettä. (HS 4.3.2013.) Erovanhemmuus näyttäisi olevan huomattavasti yleisempää hieman vanhempien lasten perheissä kuin aivan pienten lasten perheissä.

Eroäitien lapsista vain noin 2-5 % ei tavannut äitiään kuukausittain, kun taas eroisien kohdalla jopa 25 % lapsista ei tavannut isäänsä kuukausittain. THL:n raportin mukaan esimerkiksi isien koulutustausta ei näyttäisi vaikuttavan eroisien ja lasten tapaamistiheyteen. (Kaikkonen & Mäki ym. 2012, 46.)

Avioeroa on tutkittu kansainvälisesti paljon, mutta suomalainen avioerotutkimus ei ole vielä kovin runsasta. Uusimpana kotimaisena tutkimuksena Jouko Kiiski tutki suomalaista avioeroa 2000-luvulla. Kiisken väitöskirjatutkimuksen tutkimusotoksena oli 800 suomalaista miestä, jotka olivat eronneet vuosien 2004–2007 välillä. Kiisken tutkimus (Kiiski 2011) tuo esille mm. sen, että miehet selviävät avioerosta aiemmin luultua paremmin ja nopeammin. Kuten saksalaiset tutkimukset, myös Kiiski tuo esille, että elämäntyytyväisyyden todetaan heti avioeron jälkeen laskevan, mutta melko pian sen jälkeen alkaa elämäntyytyväisyys jälleen kohota. Kansainvälisten tutkimusten mukaan avioero tuo erityisesti naisille avioeron jälkeen taloudellista deprivatiota, mutta Kiisken mukaan taas avioero ei tuonut niin paljoa taloudellista huolta.

Yleisin isyyden muoto Suomessa on edelleen ydinperhe-isyytys. Noin seitsemäsosa suomalaisista yksinhuoltajista on isiä. Merkittävästä isien yksinhuoltajuusosuudesta huolimatta miesten yksinhuoltajuutta ei ole Suomessa tutkittu miltei lainkaan. Etä-isyytys määrittyy tutkimuksissa miltei kokonaan eron jälkeisenä isyytenä. (Mykkänen & Aalto 2010, 56.) Lapsen mahdollisuus saada isä huoltajakseen erotilanteessa on edelleen miltei mitätön. Näin on, vaikka isät ovat mukana lastensa ja perheidensä arjessa nykyisin yhä enemmän. Isät tuntuvat edelleenkin kelpaavan vanhemmiksi vain ydinperheissä. Isien voidaan katsoa muuttuvan erotilanteissa turvallisista vanhemmista riskitekijöiksi, joilta lapsia tulee suojella. Suomalainen oikeus- ja sosiaalihuoltojärjestelmän henki puhuu vahvasti tasavertaisuuden puolesta erotilanteessa, mutta käytäntö osoittaa sen, että osaltaan feministiseen, mutta myös bowlby-henkiseen kehityspsykologiseen ajatteluun pohjautuvat vaatimukset ja käsitykset naisten yliveraisuudesta vanhempina määrittävät edelleen lapsen huoltajuuden ja edun erotilanteissa. (Lehtonen 2007, 56–61.) Paradoksaalista tai ei, juuri tämänkaltaisen argumentoinnin voi nähdä yhtäältä vain vahvistavan patriarkaalisen ja elättäjäisyyden pohjaa suomalaisen isyysroolimosaiikin keskiössä, ja toisaalta juuri feministinen diskurssi on ollut yksi vahvimmista tekijöistä, joka on halunnut hajottaa vanhakantaista isyyttä ja kutsua isiä lähemmäksi lastensa elämää.

Erotilanteessa isyyden eri muodot saavat uudenlaisia merkityksiä. Jos isyys jaotellaan juridiseen, sosiaaliseen, psykologiseen ja biologiseen isyyteen, saa erotilanteessa muotoutuva isyys erilaisia muotoja, kun sitä vertaa parisuhde-isyyteen. Juridisen avioerotilanteesta isälle tekee biologisen isän tilanteen uudelleenmäärittely. Tässä uudelleenmäärittelyssä mm. lapsen ja isän suhde määritellään uudelleen ja annetaan kehys sille, miten isyyttä voidaan tässä erotilanteessa ja sen jälkeen toteuttaa. Isyyden toteuttamisen mahdollisuuksia erotilanteessa määrittävät mm. lapsen tapaamiseen ja elättämiseen liittyvät sopimukset. Julkisessa keskustelussa on toisinaan asetettu sosiaalinen ja biologinen isyys vastakkain. Tässä vastakkainasettelussa sosiaalinen isyys representoituu hyvänä ja biologinen isyys turhana tai pahana. Erokontekstissa sosiaalisen isyyden rooli asettuu useimmiten äidin uudelle miesystävälle. Biologinen isyys näyttäytyy taas vaikeana asiana; biologinen isä pystyy uhkaamaan äidin yksinvaltaa lapsiinsa ja on siten miltei ainoa taho, jonka kanssa äiti voi joutua esimerkiksi lasten huollosta kamppailemaan. Biologisesta isyydestä muodostuu erotilanteiden kautta paha isyyden muoto, josta on juridisista syistä pidettävä kiinni. Biologista isyyttä yleisesti, mutta erityisesti myös erotilanteissa, on esitetty pahana myös julkisuudessa 1980- ja 1990-luvuilla käydyssä ns. insestikeskustelussa. Mainitun keskustelun taustalla voidaan nähdä myös feministisen erilaisuusteorian pohjavireitä; feministiset kirjoittajat ovat nähneet insestin ja mm. raiskaukset patriarkaalisesta vallankäytön julkiasuna. Tutkimusten mukaan lasten seksuaalisen hyväksikäytön epäilyt kumuloituvat nimenomaisesti pienten lasten kohdalle ja erotilanteissa oleviin perheisiin. Näissä tilanteissa biologinen isyys asettuu voimakkaan kritiikin kohteeksi, vaikka miltei aina taustalta voidaan osoittaa valtakäytön suhteessa lapsiin ja erotilanteeseen. Tässä keskustelussa myös ydinperhe-isyyttä esitettiin lapsille vaarallisena. (Sariola 2007, 41–46.)

Eronneiden isien toimijuutta tarkasteltaessa vanhemmuuden tasa-arvomalli, hoivaava isyys ja toisaalta maskuliininen isyys (vrt. miehen malli) näyttäytyvät mielenkiintoisina. Eron myötä hoivaavan isyyden mallia noudattava tai siihen haluava isä saattaa kohdata epäilyä omasta kyvystään huolehtia lapsistaan. Maskuliinista isyyden mallia noudattavat isät saattavat hekin joutua kohtaamaan sen tosiseikan, ettei pienten lasten isinä tämä malli ole kenties se, joka helpoiten johtaisi mahdollisimman tasa-arvoiseen erovanhemmuuteen. Vanhemmuuden tasa-arvomallin mukainen diskurssi näyttääkin

erotilanteissa siirtyneen keskusteluun isien vanhemmuudesta ja miesten mahdollisuuksista säilyttää tai vahvistaa suhdettaan lapsiinsa. (Vuori 2004, 59.)

Avioerojen määrän kasvaessa viime vuosien aikana on esitetty, että avioero liittyy yhteiskunnan individualistiseen kehitykseen. Tällä tarkoitetaan yksilön elämänkaaren valintoja, joiden taustalla on entistä useammin yksilön kuin perheen tai yhteisön motiivit. Kulttuurisesti avioerosta ja siten myös erovanhemmuudesta on tullut yleisempi ja hyväksytympi. Juridisen vanhemmuuden muutos lienee näin ollen helpompi ymmärtää ja hyväksyä, mutta sosiaalisen tai psyykkisen vanhemmuuden muutos vaikeampaa. (Kiiski 2011, 18, 26) Mielenkiintoiseksi erovanhemmuuden muutos tekeekin esimerkiksi se, että miten individualismiin taipuvainen yhteiskunta ja kulttuuri ja sen myötä vanhemmuuden roolien uusjako näkee kollektiivisen vastuun – ja vanhemmuuden jakamisen ideologian – vanhemmuudesta toteutuvan yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa? Unohtuvatko lapset tässä tilanteessa vai luovatko vanhemmat oman vanhemmuutensa ympärille uuden yhteisön, jonka kanssa käydä neuvottelua ja pohdintaa vanhemmuuden toteutumisesta uudessa tilanteessa?

Suomessa näkemykset avioeroista ja mielipiteet perhemuotojen moninaistumisesta näyttävät liikkuneen vahvasti myönteisempään suuntaan. Samalla kuitenkin sinkku- ja eroäitien laajemman hyväksymisen vuoksi on etä-isistä ja eroisista alettu olla huolissaan. Isät ovatkin nousseet tutkimuksellisen ja poliittisen katsannon näkökenttään entistä useammin. Isyyden asema perheessä on muuttunut. Naisten ns. neuvotteluaseman parannuttua mm. työssäkäynnin ja sosiaalipoliittisten trendien ansiosta on isien asema sekä ydinperheessä että erityisesti erotilanteissa muodostunut ristiriitaiseksi. Aviomieheys on muuttunut ja ohentunut ja sen mukana myös isyys. Äiteihin verrattuna isien elämänkestoisen vanhemmuuden voidaan katsoa olevan riskialttiimpi rooli; erotilanteessa isät jäävät yleisemmin etävanhemman rooliin kuin äidit ja joutuvat näin useammin muodostamaan omaa vanhemman rooliaan uudelleen. Yhteishuoltajuus jää erotilanteissa, huolimatta sen yleistymisestä juridisenä kirjaimena, usein vain ”kuolleeksi kirjaimeksi” tosiasiallisen vanhemmuuden jakautuessa erovanhemmuudessa vallan, vastuun ja ajan näkökulmista rajusti. Erotilanteissa isyys liikaahtaa vanhemmuuskysymyksestä mieskysymykseksi. (Julkunen 2010, 174–176.)

Avioeroihin, niiden syihin ja seurauksiin mm. isien elämäntilanteessa otetaan kantaa useissa julkaisuissa. Yhtenä syynä avioerojen lisääntymiseen nähdään mm. naisten koulutuksen ja työssäkäynnin kasvun aiheuttama lisääntynyt riippumattomuus miesten toteuttamasta elatuksesta. (Eräranta 2006, 297; Isätoimikunnan mietintö 47–48.) Huoli miesten asemasta on julkaisuissa liittynyt avioerojen vaikutuksesta isän ja lapsen väliseen suhteeseen (tai siihen, että suhdetta ei ole eron jälkeen) ja isien lisääntyvään riskiin syrjäytyä eron jälkeen. Huomio suomalaiseen isyyteen liittyvissä julkaisuissa on kiinnittynyt erityisesti niihin avio- ja avoerotilanteisiin, joissa vanhemmat eivät pääse sopimukseen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Isätoimikunnan mietinnön mukaan näissä kiistatilanteissa näyttävät vanhemman ja lapsen välistä suhdetta määrittävä lapsen etu ja tasa-arvo asettuvan usein vastakkain. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta pitää isää ja äitiä lähtökohtaisesti tasavertaisina vanhempina ja huoltajina. (Isätoimikunta 1999, 10–11.) Ratkaisujen lapsen huollosta tulee kuitenkin tapahtua lapsen edun mukaisesti (Isätoimikunta 1999, 43). Kuitenkin suurin osa ratkaisuista lapsen yksinhuoltajuudesta ja lähihuoltajuudesta on tehty siten, että äiti on saanut lapsen lähihuoltajuuden. Yhtenä ongelmana ja syynä edellä mainittuun on isää koskevissa julkaisuissa nähty se, että sosiaaliviranomaissektori on naisvaltainen ja näin suosisi äitejä (Eräranta 2006, 299).

8 Eroisien sosiaalinen kansalaisuus

Tutkimusaineiston sisältämien kirjoitusten ja artikkelien sisältö oli teemoiltaan melko laaja. Aineistosta esille nousseita ero- ja etä-isien sosiaaliseen kansalaisuuteen sisältyviä teemoja olivat mm. vuoroasuminen, huoltajuus- ja tapaamissopimuskiistat, vieraannuttaminen, yhteis- ja yksinhuoltajuus, isyys, vanhemmuus, erovanhemmuus ja etä-isyyt. Näiden teemojen sisällä aiheen näkökulma ja kirjoitustapa vaihtelivat kirjoittajan mukaan. Aineiston teemojen sisältä etsin tarkemmalla sisällönanalyysillä niitä keskeisiä seikkoja, jotka mielestäni liittyivät eroisien kokemaan tai muiden esittämään näkemykseen ero- tai etä-isien sosiaaliseen kansalaisuuteen ja ero- ja etä-isien asemaan omassa erovanhemmuudessaan. Pyrin analyysissä ottamaan huomioon myös teksteistä esiin mahdollisesti tulevan kirjoittajan position suhteessa kirjoituksen teemaan. Analyysin ja sosiaalisen kansalaisuuden representoitumisen kannalta on merkitystä sillä minkälaisena subjektina kirjoittaja itsensä tulkitsee tai esittää: isänä, kansalaisena, vanhempana tai vaikka lapsena. Tulkinta esitetystä asiasta saa erilaisia

merkityksiä erilaisen subjektiuden myötä erityisesti, koska sosiaalisessa kansalaisuudessa ja sen rakentumisessa on merkittävilta osin kyse myös osallisuudesta.

Tutkimusaineisto rajoittuu ajallisesti lähivuosiin. Tästä huolimatta aineistossa nousi esille, joskin vähäisesti, myös ero- ja etä-isyyden ajallinen muutos. Kun 1970-luvulla eroisä katsoi onnistuneensa isyydessään ja osallisuudessaan lapsensa elämään vielä eron jälkeen perustelemalla asiaa itselleen mm. lapselleen järjestämällään työpaikalla, pohtii 2010-luvun eroisä huomattavasti laajempaa osallisuutta koskevia seikkoja omassa ja lapsensa elämässä. Sosiaalisen kansalaisuuden muutos kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten muuttuessa on monien kansalaisuustutkijoiden yhteistä havaintoa (esim. Talcott Parsons 2007; Jan Pakulski, 1997).

Aineistosta löytyvät ero- ja etä-isien sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyvät kirjoitukset voidaan mielestäni jakaa seuraavaan kolmeen ero- ja etä-isien sosiaaliseen kansalaisuuteen vaikuttavaan pääluokkaan: lainsäädäntö, palvelujärjestelmä ja kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuudesta. Tarkkarajainen aineiston luokittelu ei ollut kovin yksinkertaista; aineiston teemat ovat vahvasti toistensa kanssa päällekkäisiä ja tämän myötä kukin edellä mainittu luokka sisältyy tai rakentaa tavalla tai toisella myös muita luokkia. Olenkin aineiston tarkemmalla luokittelulla pyrkinyt tuomaan aineiston sisältöä selkeämmin esille. Käsitelen seuraavassa tutkimusaineistoa edellä mainitun luokittelun mukaisessa järjestyksessä.

8.1 Lainsäädännön merkitys eroisien sosiaaliselle kansalaisuudelle

Sosiaalista kansalaisuutta tutkittaessa voi tuntua hämmäntävältä tuoda ensimmäisenä tutkimustuloksena esille lainsäädäntöä ja tutkittavaan aiheeseen liittyvää palvelujärjestelmää. Tutkimusaineisto osoittaa kuitenkin hyvin yksiselitteisesti lainsäädännön ja palvelujärjestelmän toiminnan vahvan merkityksen sille, kuinka vahvaa tai heikkoa sosiaalista kansalaisuutta ne ovat ero- ja etä-isille mahdollistamassa. Lainsäädännön ja palvelujärjestelmän käytännöt ja toiminta liittyvät vahvasti myös muihin tutkimusaineistossa esille tuleviin eroisien sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyviin seikkoihin, kuten mm. tapaamis- ja asumisjärjestelyihin ja tasa-arvoon. Haluan tuoda lainsäädännön erillisenä seikkana esille, koska se on selkeästi vaikuttamassa hyvin moneen eroisien sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyvään ulottuvuuteen.

Lainsäädännöllä, tai T.H. Marshallin kansalaisuuden teoriaa mukaillen juridisilla oikeuksilla (vrt. civic-elementti), näyttäisi olevan ratkaiseva rooli ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden rakentumisessa. Toisin kuin Marshallin kansalaisuuden teoriasta voisi äkkiseltään ymmärtää, eivät kansalaisuuden civil-, political- ja social-elementit ole toisistaan erillisiä kansalaisuutta rakentavia tekijöitä, vaan toistensa kanssa limittäisiä. Ero- ja etä-isien kohdalla sosiaalisen kansalaisuuden voidaan katsoa ohenevan tai vahvistuvan sen mukaisesti, miten isä kokee lain mukaiset mahdollisuutensa ero- tai etä-isyydessään. On huomattava, että kaikki eronneet isät eivät toki halua laajoja oikeuksia isyytensä toteuttamiseen, mutta tilastojen ja kokemusten mukanaan tuoma tieto kertoo toisaalta siitä, että alati kasvava joukko isistä haluaa olla mahdollisimman laajasti osallisina lapsiensa elämässä mahdollisen eron jälkeen. Tästä syystä lainsäädännön luomalla kehyksellä ero- ja etä-isyyden toteuttamiseen on keskeinen merkitys myös sosiaalisen kansalaisuuden rakentumisessa.

Keskeisimmät lainsäädäntöön liittyvät asiat tutkimusaineistossa koskivat vanhemman ja lapsen huoltajuutta ja tapaamisoikeutta. Tapaamisoikeuden tahallista estämistä eli vieraannuttamiseksi nimitettyä ilmiötä käsittelen omassa alaluvussaan. Muina lainsäädäntöön liittyvinä asioina tutkimusaineistosta nousivat esille vanhempainvapaajärjestelmä ja esimerkiksi isyyden selvittäminen. Lainsäädännön koetaan olevan joissain perhetilanteissa jonkin verran ajastaan jäljessä. Näin on esimerkiksi perhevapaajärjestelmään kuuluvan ns. isäkuukauden osalta.

”Olen pian kahdeksankuisen tyttölapsen äiti. Tyttäreni biologinen isä on tunnustanut lapsensa, ja meillä on yhteishuoltajuus. Olemme sopineet tapaamisista ja elatusavusta keskenämme, ja kaikki on sujunut mainiosti. Tyttärellä on isä ja isällä tytär. Olikin melkoinen järkytys, kun aloimme selvittää biologisen isän oikeutta isäkuukauteen. Kelan mukaan hän ei voi saada isäkuukautta, koska emme asu samassa osoitteessa. Eikä auta, vaikka isä ”muuttaisi” vähäksi aikaa luoksemme, koska asumisen on oltava luonteeltaan pitkäkestoista.” (HS 13.11.2011, Mieliipide)

Isyyden määrittämistä ja tunnustamista koskeva laki on Suomessa vuodelta 1975.

Tuolloin noin joka kymmenes lapsi syntyi avioliiton ulkopuolella – nyt avioliiton ulkopuolella syntyviä lapsia on noin 20 % lapsista. Nykylainsäädännön mukaan lapsen äiti voi estää niin halutessaan isyyden selvittämisen.

”Nykylaki estää miestä viemästä isyytensä selvittämistä oikeuteen, jos hän ei ole ensin tunnustanut isyyttään. Pulma on siinä, että moni mies haluaisi varmistaa isyytensä dna-testin avulla ennen tunnustamista. Äiti voi kuitenkin halutessaan estää näytteen ottamisen lapsesta.” (HS 3.11.2011, Kotimaa)

Lainsäädännön muutoksella halutaankin vahvistaa isien omaa oikeusturvaa ja lapsen oikeutta tuntea vanhempansa ja oma alkuperänsä. Ongelmallista on tällä hetkellä myös se, että avioliitto itsessään estää joissain tapauksissa isyyden selvittämistä.

”Avioliitolla on nykylaissa vahva suoja: oletus on, että aviomies on avioliitossa syntyneen lapsen isä. Toinen mies ei voi saada aviomiehen isyyttä kumottua edes oikeudessa, jos äiti ja aviomies eivät siihen suostu.” (HS 3.11.2011, Kotimaa)

Etä-isien osalta tällainen lainkohta heikentää olennaisesti isien mahdollisuutta toteuttaa isyyttään ja vie käytännössä mahdollisuuden kansalaisuuteen isänä hyvin ohueksi. Laki, joka mahdollistaa tällaisen yksipuolisen vanhemmuuden määrittelyn, ei ole sukupuolinäkökulmasta tasavertainen. Lapsen näkökulmasta avioliiton ulkopuolella syntyminen saattaa pahimmillaan tarkoittaa lapsuutta ja elämää isättömänä, jos lapsen äiti niin haluaa.

8.1.1 Vieraannuttaminen

Syksyllä 2012 tehtiin eduskunnassa lakialoite (Lakialoite 28/2012 vp) koskien rikoslain 25. luvun muuttamista siten, että lähivanhempi, joka toistuvasti estää etävanhempaa tapaamasta lastaan, voitaisiin tuomita rangaistukseen. Tutkimusaineistossa em. toimintaa kuvattiinkin käsitteellä ”vieraannuttaminen” ja käsitettä käytettiin useissa eri mielipidekirjoituksissa.

Vieraannuttaminen omana eroperheiden kiistoihin liittyvänä ilmiönä tuli esille tutkimusaineistossa hyvin useasti. Vieraannuttamis-ilmiöön liittyen on vuoden 2012 syksyllä tehty kaksi lakialoitetta, joiden tavoitteena on vieraannuttamisen, eli lapsen tapaamisoikeuden tahallisen estämisen kriminalisoiminen. Vieraannuttaminen ilmiönä koskee erityisesti etä-isiä ja on olennaisesti vaikuttamassa ero- ja etä-isien

kansalaisuuteen ja erityisesti sosiaaliseen kansalaisuuteen ohentavasti. Vieraannuttamis-ilmiön takana voidaan nähdä olevan lasten huolto- ja tapaamissopimuksia määrittelevän lainsäädännön liiallinen laveus ja erityisesti se, että sopimuksen rikkomista, puolin tai toisin, ei ole millään tavalla sanktioitu. Tämä voi johtaa joissain tilanteissa kokemukseen toisen vanhemman mielivaltaisesta toiminnasta. Entistä useammin tämä kokemus on juuri etä- tai eroisien kokemusta.

"Meillä on yhteishuoltajuus, mutta äiti ei vastannut puhelimeen puoleen vuoteen. Äiti myös saneli tapaamisaikoja niin, että lapsi oli minulla muutaman tunnin iltapäivällä ja nukahti heti, sillä niinä päivinä hän ei ollut nukkunut päivuunia." (HS 15.7.2010, Kotimaa)

Vieraannuttamis-ilmiön yleisyydestä on hyvin hankala saada kokonaiskuvaa tällä tutkimusaineistolla, mutta näyttää siltä, että kokemus on kuitenkin valitettavan tuttu melko monelle eroperheen vanhemmalle. Erään näkemyksen mukaan vieraannuttaminen koskee Suomessa jopa satoja lapsia vuosittain (HS 15.7.2010, Kotimaa). Tilastojen valossa vieraannuttaminen koskee kuitenkin enemmän isiä kuin äitejä ja vieraannuttamisen kriminalisoimista tavoittelevien lakialoitteiden takana ovatkin juuri suomalaiset miesjärjestöt.

"Lähes neljännes eroperheissä asuvista lapsista ei tapaa isäänsä edes joka toinen kuukausi. Eroäideistä yhtä harvoin lapsiaan tapaa 2-5 prosenttia." (HS 27.8.2012a, Elämä)

Vieraannuttamis-ilmiöön liittyy vahva kokemus epäoikeudenmukaisuudesta ja vieraannuttaminen tuleekin tutkimusaineistossa esille vahvana isien subjektiivisena kokemuksena. Vieraannuttaminen käsitteenä viittaa juuri subjektiiviseen menettämisen kokemukseen, jossa subjekti itse voi kokea täydellistä voimattomuutta tilanteen edessä. Osa isistä voi kokea vieraannuttamisen kaltaisen toiminnan jopa lapsen kaappaamisena.

"Moni mies kokee, että vanhemmuus koetetaan riistää heiltä." (HS 27.8.2012a, Elämä)

"Vieroitus tulisi nähdä lisäksi lapsikaappauksena." (HS 15.11.2012, Mielipide)

Vieraannuttaminen ja sen kaltainen toiminta lähivanhemman taholta koetaan myös lasta ja hänen oikeuksiaan loukkaavaksi toiminnaksi.

”Tutkijat kutsuvat ilmiötä vieraannuttamiseksi. Se voi tapahtua tietoisesti, kuten estämällä tapaamisia, tai tiedostamatta esimerkiksi puhumalla pahaa toisesta vanhemmasta lapsen kuullen. Pahimmillaan toiminta on kuin aivopesua. Kielteisiä arvioita kuullut lapsi saattaa lopulta kieltäytyä tapaamisista. Näin tekevä vanhempi rikkoo lakia ja YK:n Lasten oikeuksien sopimusta, joka on voimassa Suomessakin. Niiden mukaan lapsella on oikeus molempiin vanhempiinsa.” (HS 15.7.2010, Kotimaa)

Vieraannuttamis-ilmiöön liittyykin vahvoja menettämisen kokemuksia, joiden ennaltaehkäiseminen on lainsäädännön taholta hyvin hankalaa. Eroisät ovat useissa tilanteissa pakotettuja hakemaan oikeutta oikeusteitse, kun keskusteluyhteys tai sopiminen lähivanhemman kanssa ei onnistu.

”Lainmuutosta on ajettu, koska tapaamissopimusten noudattamisissa on havaittu ongelmia, ja suurimman osan ongelmista on todettu liittyvän lähivanhempien omavaltaisiin tapaamissopimuksien noudattamatta jättämisiin. Noudattamatta jättämisestä ei ole käytännössä ollut mitään seuraamuksia ilman etävanhemman kannetta oikeusistuimeen. Kanne puolestaan on ollut tapaamisneuvottelujen pattitilanteessa malttinsa säilyttävän etävanhemman ainoa sivistynyt jatkokeino, jollei asiassa luovuttaminen ole vaihtoehto.” (HS 9.12.2012, Mielipide)

”Lasteni tapaamisoikeus on sittemmin määrätty kahdesti täytäntöönpantavaksi mutta ilman uhkasakkoja. Koska niitä ei määrätty, ei lasteni äidin ole tarvinnut välittää näistäkään oikeuden päätöksistä.” (Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012)

Lapsen ja vanhemman välistä tapaamista säättävä lainsäädäntö voidaan toki kokea epäoikeudenmukaiseksi myös lähivanhemman taholta. Tapaamissopimus koetaankin monessa kohdin sopimuksena, jonka tulisi määritellä vanhemman oikeuksia ja velvollisuuksia omassa vanhemmuudessaan.

”Jo nyt etävanhempi voi kiusata lähivanhempaa hakemalla käräjäoikeudelta uhkasakon nojalla tapaamissopimuksen täytäntöönpanoa: hän voi milloin tahansa haastaa lähivanhemman oikeuteen täysin keksityinkin perustein.” (HS 5.12.2012, Mielipide)

”Oman kokemukseni mukaan tapaamissopimus on paperi, joka turvaa vain etävanhemman oikeuksia, ei aseta hänelle mitään velvollisuuksia eikä

sido häntä millään lailla. Lähivanhemman tulee kuitenkin noudattaa sopimusta tunnollisesti.” (HS 5.12.2012, Mieli-pide)

Vieraannuttamis-ilmiössä on kyse muustakin kuin vain lapsen ja vanhemman tapaamisten säännönmukaisesta estämisestä. Vieraannuttamiseksi voidaan katsoa myös mm. yhteishuoltajan ja laajan tiedonsaantioikeuden saaneen etävanhemman tiedonsaannin vaikeuttaminen tai estäminen lapsen asioista.

”On kuitenkin myös huomioitava ne lapsen ja vanhemman toisistaan eristämisen lievemmät muodot, jotka näyttävät kohtaavan jokaisen riitelevän eroparin lapsia. Kun toinen vanhemmista haluaa välikrikosta huolimatta säilyttää molempien vanhempien katkeamattoman yhteyden lapseen, ja toinen tekee kiusaa vaatimalla vastapuolelle vähäisiä tapaamisia, saa jälkimmäinen jostain käsittämättömästä syystä varsin usein myös tuomioistuimen puolelleen.” (HS 30.8.2012, Mieli-pide)

8.1.2 Huoltajuus- ja tapaamissopimuskiistat

Vanhempien riitaisissa erotilanteissa oikeudet oman vanhemmuuden toteuttamiseen tavalla, joka täyttäisi etä- tai lähivanhemman omat toiveet, ei aina ole täysin samansuuntainen sen kanssa, mikä lapsen tarve tilanteessa olisi. Tutkimusaineistosta nousikin esille vahvasti se, että erovanhempien kiistat peittävät toisinaan alleen lapsen edun ja tarpeet. Lainsäädäntö pyrki siihen, että lapsella olisi oikeus ja mahdollisuus luoda ja ylläpitää suhdetta kumpaankin vanhempaansa myös mahdollisen avio- tai avoeron jälkeen.

”...tapaamissopimuksella on tarkoitus turvata lasten oikeuksia molempiin vanhempiinsa, ei aikuisten oikeuksia lapseen. Aikuisilla on velvollisuus noudattaa heidän itse tekemäänsä ja oikeudessa vahvistettua tapaamissopimusta.” (HS 9.12.2012, Mieli-pide)

”Tutkimukset osoittavat, että eron jälkeiset riidat ja toisen vanhemman vieraannuttaminen aiheuttavat lapsille stressioireita, käyttäytymishäiriöitä, aggressiivisuutta ja ahdistuneisuutta. Lapsen joutuminen eron kiistakapulaksi ja vanhempien välisten yhteenottojen todistajaksi on yksi niistä lasten kaltoinkohtelun muodoista, jotka vanhemmat ja viranomaiset tunnistavat valitettavan heikosti.” (HS 7.11.2009, Pääkirjoitukset)

Vanhemmuuden tasa-arvo tai epätasa-arvo tulee konkreettisimmin esille kaiketi vanhempien erotilanteisiin liittyvissä huoltajuuden määrittelyissä. Suurin osa lasten huoltajuuteen ja tapaamisoikeuden määrittelyyn liittyvästä sopimisesta tapahtuu vanhempien keskinäisen sopimuksen mukaisesti lastenvalvojan vahvistamana, mutta noin 10 % huoltajuuskiistoista päättyy vuosittain käräjäoikeuteen.

Osa eroisista näyttää tämän tutkimuksen perusteella kokevan, että käräjäoikeudet määräävät lapset toisen vanhemman yksinhuoltajuuteen liian kevyin perustein. Suurimmassa osassa käräjäoikeuteen menevistä huoltajuuskiistoista käräjäoikeus ratkaisee lapsen äidin eduksi. Perusteet tällaisille ratkaisuille eivät kaikissa kohdin isien kokemuksen mukaan ole kuitenkaan riittäviä.

”On yleinen harhaluulo, että huoltajuusriidat oikeudessa päätettäisiin poikkeuksetta vanhempien yhteishuoltajuuteen, mikäli vanhempien kyvyt huoltajina arvioidaan tasaveroisiksi. Liian yleinen syy yksinhuoltajuudelle on pelkkä vanhempien ristiriittäisyys.” (HS 28.1.2012, Mielipide)

”Eron jälkeistä lähihuoltajuutta koskevissa ratkaisuissa yli 70 prosentissa lähihuoltajaksi tulee äiti. Niissä perheissä, joissa on ollut väkivaltaa, huoltajuus annetaan äidille 80 prosentissa tapauksista. Tämä tarkoittaa, että vanhempien erotessa isän ja lapsen suhteet etäännyvät, vaikka niin isä kuin lapsikin haluaisivat säilyttää suhteen toisiinsa. Olipa äidin eduksi tapahtuvan päätöksen syy mikä tahansa, on aina otettava huomioon lapsen suojaaminen väkivallalta. Äidille lankeava yksinhuoltajuus ei kaikissa tapauksissa ole äidin eikä lapsen etu.” (HS 7.11.2009, Pääkirjoitukset)

Huoltajuussopimusten epäsuhtaan äitien ja isien välillä kiinnitti väitöstutkimuksessaan huomioita myös Tiina Hokkanen. Hänen mukaansa epäsuhta näkyy erityisesti vauvaikäisiä lapsia koskevissa huoltajuussopimuksissa, joissa äiti määrättiin lapsen yksinhuoltajaksi yli puolessa tapauksista. Hokkasen mukaan uskomus äitien paremmuudesta vauvaikäisen lapsen hoidossa perustuu John Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriaan, jonka mukaan pienen lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille on tärkeää läheinen ja jatkuva suhde äidin kanssa. Äitien paremmuudelle lapsen hoitajana on oletettu olevan olemassa universaali perusta. Tutkimusten mukaan äitien ja lasten välistä kiintymyssuhdetta ei voida kiistää, mutta todistaa ei myöskään voida sitä, että tämä suhde olisi ainutlaatuinen tai että isät tai muut lasta hoitavat aikuiset eivät voisi taata lapselle riittävää kiintymyssuhdetta. (Hokkanen 2005, 94.) Hokkasen mukaan

suurin osa lasten huoltajuuden määrittelyistä tai asumis- ja tapaamissopimuksista perustuukin ns. ”sanattomaan ja ikiaikaiseen sukupuolisopimukseen”, jonka mukaisesti äidin tulee hoitaa lasta ja isän osallistua elatukseen (emt, 96). Tutkimusaineisto osoittaa samaa kuin Hokkanen väitöskirjassaan on todennut; perusteet isien jättämiseen turhan usein hyvin etäiseen asemaan lapsistaan eron jälkeen eivät ole aina asiaa koskevan lain hengen mukaisia ja näiden päätösten takana voidaan tulkita olevan vanhakantaisia, patriarkaaliseen perhemalliin liittyviä sukupuolirooliodotuksia tai sen mukaisesti kulttuurisesti yleistyneitä käsityksiä eri sukupuolien kyvystä vanhemmuuteen.

Näyttäisi siltä, että avioeroihin liittyvissä huoltajuuden määrittelyissä tasavertaisuuteen tai tasa-arvoon pääseminen on vielä pitkän tien päässä. Samalla kun miehen ja isän asemaa lapsen kasvattajana ja vanhempana on myös naisasialiikkeissä toivottu laajemmaksi ja aktiivisemmaksi jo muutaman vuosikymmenen ajan, ovat isien mahdollisuudet tasavertaisempaan vanhemmuuteen erotilanteissa edelleen hyvin heikot. Jos taas ero- ja etä-isille annetaan huomiota, näyttäisi se tutkimusaineistonkin valossa olevan toimintaa, joka tulkitaan olevan joidenkin äitien mielestä heidän vanhemmuudestaan pois. Taistelu vanhemmuuden tasa-arvosta vaikuttaakin olevan tietynlaista nollasummapeleä, jossa lapsen etu ja oikeus kumpaankin vanhempaan erotilanteessa jää turhan usein toteutumatta.

Lasta koskeva lapsen huoltajalle kuuluva tiedonsaantioikeus on yksi erovanhemmuuden ongelmista, joka nousee esille usein eroon liittyvissä kiistoissa lapsen huoltajuudesta ja oikeudesta toimia huoltajana. Tästä esimerkkinä toimii vanhempien tiedonsaantioikeus lapsen koulu- tai terveystietoihin liittyen. Mikäli lähivanhemmalle on myönnetty yksinhuoltajuus ja vaikka etävanhemmalle olisikin määrätty rajoittamaton tiedonsaantioikeus lastaan koskevissa asioissa, on esimerkiksi vain harva koulu kyennyt takaamaan etävanhemmalle tiedonsaannin lastaan koskevissa asioissa. Sama ongelma on todettu olevan yhteishuollossa olevien lasten kohdalla. (HS 28.1.2012, MieliPide.) Koska suurin osa etävanhemmista on miehiä, koskee tällainen hallinnollinen, mutta myös lainsäädännöllinen ongelma erityisesti etä-isiä.

Kansalaisuuden näkökulmasta edellä mainittu epäsuhta tiedonsaannissa on erittäin ongelmallista. Tiedonsaannin evääminen ei kavenna ero- ja etä-isien kansalaisuutta vain sen legal-elementin osalta, vaan kaventaa oleellisesti suoraan myös lapsen asioihin

vaikuttamisen mahdollisuutta. Näin legal-elementin toteutumisen heikkeneminen merkitsee välillisesti tässä tapauksessa myös political-elementin toteutumisen täysimittaista mahdollisuutta. Lapsen asioista tiedottamisen ulkopuolelle jättäminen on toimintaa, joka merkitsee välitöntä osallisuuden kaventumista ja siten myös sosiaalisen kansalaisuuden ohenemista.

8.1.3 Tapaamisjärjestelyt ja vuoroasuminen

Lapsen ja vanhemman välisistä tapaamisjärjestelyistä päättäminen liittyy hyvin läheisesti myös edellä käsiteltyyn lainsäädäntöön ja erityisesti sen luomassa kehyksessä tapahtuvaan sopimuksellisuuteen ja tosiasialliseen hallintotapaan, jota tehdään sekä vanhempien kesken että yhdessä lastenvalvojan kanssa. Tapaamisjärjestelyt ja vuoroasuminen sen yhtenä ratkaisuna nousivat tutkimusaineistossa vahvasti esille ja haluan siksi tuoda nämä keskeiset eron jälkeiseen aikaan liittyvät seikat omana kokonaisuutenaan esille. Ero- ja etä-isien osalta juuri lapsen tapaamisilla, sen toteuttamismuodoilla ja sillä miten isät kokevat oman vaikutusmahdollisuutensa tapaamissopimukseen, on erittäin suuri merkitys ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden kokemukseen.

Tutkimusaineisto kertoo kokonaisuutena varsin selvästi sen, että erotilanteissa kärjistyvät riitelyt eivät ole lainkaan yksipuolisesti sukupuolisidonnainen asia; riitelyyn syyllistyvät niin isät kuin äiditkin. Hyvin yleinen kiistanaihe vanhempien erotilanteessa on huoltajuuden lisäksi vanhemman ja lapsen tapaamisista päättäminen ja lapsen asumisjärjestelyt. Vanhakantainen, mutta edelleen hyvin yleinen tapa päättää etävanhemman ja lasten tapaamisista on sopimusmalli, jonka mukaisesti etävanhempi (so. yleisimmin etä-isä) tapaa lastaan joka toinen viikonloppu. Aineistossa oli kirjoituksia, joissa koettiin hyvin vanhanaikaisena tapa, jossa etä-isälle taattiin tapaamissopimuksissa lasten tapaaminen vain joka toinen viikonloppu. Tällaista sopimusmallia pidettiin ajastaan jäljessä olevana eikä mihinkään tietoon perustuvana ja erityisesti etä-isien ja lasten oikeuksia kaventavana ja isiä syrjäyttävänä toimintana. Yhä yleistyvämpi tapa pohjoismaisittain onkin se, että eroperheiden lapset asuvat vuoroviikoin kummankin vanhemman luona.

”1990-luvulla oli yleisenä sopimusmalli, jossa lapsella oli oikeus tavata etävanhempansa vain joka toinen viikonloppu. Käytäntö ei ole koskaan

ollut lapsen edun mukainen. Se heikentää lapsen ja vanhemman välistä kiintymyssuhdetta.” (HS 11.1.2012, Mielipide)

”Kun lapsi on kasvanut vauvasta alkaen myös isänsä (isähän se syrjäytetty vanhempi useimmiten on) päivittäisessä hoidossa ruokintoineen, leikkimisineen ja nukuttamisineen, on raakaa henkistä väkivaltaa muuttaa suhde vain joka toiseen viikonloppuun painottuvaksi.” (HS 30.8.2012, Mielipide)

Tutkimusaineistossa otettiin tällaiseen ns. 1990-lukulaiseen sopimusmalliin paljon kantaa. Vuoroasuminen tarkoittaa tapaamissopimusta, jonka mukaisesti lapsi asuu vuorotellen lähi- ja etä-vanhempansa luona. Vuoroasuminen on lisääntynyt 2000-luvun alkupuolelta alkaen ja samaan aikaan eroperheiden lasten asuminen äidin kanssa on vähentynyt ja asuminen isän kanssa hieman lisääntynyt (HS 24.8.2010, Kotimaa). Yleisin sopimusmalli vuoroasumisessa on se, että lapsi asuu vuoroviikoin vanhempiansa luona.

”Tällä vuosituhanella on yleistynyt vuoroasuminen. Asumisjärjestelyinä se edellyttää vanhempien yhteistoimintaa lapsen hyväksi. Se on todella lapsen edun mukaista. Vuoroasuminen toimii, kun vanhemmat asuvat lähekkäin ja lähellä ovat myös lapsen päivähoido, eskari ja koulu. Lapsen edun kannalta niin sanottua normaalia sopimusta ei edes ole. Jokainen tapaus on käsiteltävä ainutkertaisena.” (HS 11.1.2012, Mielipide)

Vuoroasumiskäytännön lisääntyminen haastaa aikaisemmat tapaamissopimusmallit, jotka näyttävät perustuneen käsityksiin äidin ylivertaisuudesta vanhempana ja lasten hoitajana. Vuoroasumiseen liittyneessä tutkimusaineistoon kuuluvassa keskustelussa tuotiin esille mm. australialainen tutkimus (HS 26.8.2010, Mielipide), jonka mukaisesti vuoroasuminen ei sopisi alle 4-vuotiaille lapsille heidän kehitystasostaan ja kehityksellisistä tarpeistaan johtuen. Tutkimukseen ja siitä johdettuihin näkemyksiin otettiin melko laajasti kantaa. Yhtenä asiantuntijanäkemyksenä tuotiin esille, että vuoroasuminen alle 4-vuotiaidenkin osalta tukee lapsen suhdetta hänen kumpaankin vanhempaansa eikä ole lapsen kehityksen kannalta haitallista. Sama asiantuntija totesi myös, että Yhdysvalloissa ja Ruotsissa on pystytty osoittamaan kahden kodin toimivuus eroperheiden lasten kohdalla; vuoroasuminen voi tukea lasten ja nuorten suotuisaa kehitystä, mikäli vanhemmilla on kykyä ja halua jaettuun vanhemmuuteen. Juuri vanhempien kyky ja halu toimia yhdessä ja mieltää kummankin vanhemman rooli lapsen kannalta tärkeäksi oli lasten kannalta kaikkein merkityksellisintä. (HS 6.9.2010,

Mielipide.) Ruotsissa, toisin kuin Suomessa, jaettua vanhemmuutta ja vuoroasumista tuetaan mm. tulonsiirroin (HS 24.8.2010, Kotimaa).

Ongelmallista vuoroasumisen kannalta Suomessa on se, että suomalainen lainsäädäntö ei vielä tunne kahdessa kodissa asuvaa lasta. Tämä johtaa ongelmiin erityisesti etävanhempien kohdalla tilanteissa, joissa erovanhemmat toteuttavat lapsiensa tapaamis- ja asumisjärjestelyissä vuoroasumista. Lainsäädännön jälkeenyys tässä kohdin johtaa mm. siihen, että lapsilisää maksetaan vain lähivanhemmalle, koska lapsi voi olla lainsäädännön mukaan kirjoilla vain yhdessä osoitteessa. Lainsäädäntö mahdollistaa siis lapsen asumiseen ja tapaamiseen liittyvän jakamisen, mutta taloudellisesti jakaminen ei ole mahdollista. Tämä johtaa taas eroperheiden vanhempien osalta taloudelliseen epätasapainoon, jossa yleisimmin eroisien osallisuus heikkenee.

”Keskustelu lasten tilanteesta eron jälkeen on Hannariikka Linnavuoren mielestä jämähtänyt kahteen leiriin. Toinen ryhmä puolustaa oikeutta yhteen kotiin, toisen mukaan kaksi kotia on tuplaonni.” (HS 23.8.2010, Elämä)

Psykologian professori Liisa Keltikangas-Järvisen mielestä isän ja lapsen yhteyden säilyminen vanhempien eron jälkeen on hyvä ja tavoiteltava asia, mutta vuoroasuminen ei hänen mielestään ole tähän paras ratkaisu. Vuoroasuminen on asumisjärjestelynä kuitenkin yleistynyt – samalla kun sitä vanhempien keskuudessa pidetään toimivana järjestelynä, on esimerkiksi psykologien taholta järjestelyä kohtaan esitetty ristiriitaisempia näkemyksiä. Keltikangas-Järvisen mukaan kaikkein pienimpien lasten osalta vuoroasuminen ei ole aivotutkimuksista saadun tiedon mukaan lapsen kehityksen näkökulmasta kannattavaa. Toisaalta taas vähän vanhempien lasten osalta vuoroasuminen ei kasvatustieteen tohtori Hennariikka Linnavuoren tutkimuksen mukaan ollut se huonoin ratkaisu:

”Useimmista olisi ollut ihanne, jos vanhemmat olisivat pysyneet yhdessä. Jos ero kuitenkin on välttämätön, he pitivät vuorottelua parempana kuin sitä, että isää tapaisi vain joka toinen viikonloppu.” (HS 23.8.2010, Elämä)

Vaikka vuoroasuminen vanhempien eron jälkeisenä lasten tapaamissopimusmallina onkin edelleen suhteellisen vähäistä Suomessa, näyttäisi se yleistyvän vähä vähältä.

Maarit Silvén näki artikkelissaan (Silvén 2005) vuoroasumisen yhtenä jaetun vanhemmuuden käytännön toteuttamistapana, jonka onnistuminen on kiinni pitkälti vain vanhemmista itsestään. Eron jälkeisen vuoroasumisen ja jaetun vanhemmuuden vähäisyyden yhdeksi syyksi Silvén näkikin vakiintuneet uskomukset äidin ylivertaisuudesta lapsen hoitajana. Samassa artikkelissa hän toi kuitenkin esille useampia kansainvälisiä tutkimuksia, joista yksi pystyi osoittamaan, että itse asiassa juuri vuoroasumista ja yhteishuoltajuutta kokeneet lapset olivat jopa tasapainoisempia kuin yksinhuoltajien lapset.

Ero- ja etä-isien kansalaisuuden toteutumisen kannalta lapsen tapaamisjärjestelyistä sopiminen on yksi keskeisistä yksittäisistä joko täysivaltaista kansalaisuutta tukeva tai sitä ohentava tekijä. Vaikka lapsen ja vanhemman huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva lainsäädäntö Suomessa ohjaakin hyvin tasavertaiseen vanhemmuuteen määriteltäessä eron jälkeisiä ratkaisuja, ei tosiasiallinen päätöksenteko samassa asiassa aina näytä siten toteutuvan, vaan päätösten takana voidaan nähdä vahvoja kulttuurisia olettamuksia tai yleistyneitä käsityksiä isien ja äitien kyvystä vanhemmuuteen. Nämä olettamukset näyttäisivät myös tutkimusaineiston valossa olevan juuri äitien ylivertaisuutta korostavia ja isien vanhemmuuden kykyä epäileviä. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva lainsäädäntö ohjaa tekemään valintoja ja päätöksiä lapsen edun mukaisesti. Aiemman tutkimustiedon valossa lapsen etu voisi toteutua jaetun vanhemmuuden ja sen mukaisena käytäntönä esimerkiksi vuoroasumisen kautta. Tässä tutkimusaineistossa lapsen etua katsotaan tosiasiallisessa päätöksenteossa kuitenkin usein vanhakantaisempien käsitysten ja edellä mainittujen vanhemmuuteen liittyvien uskomusten kautta ennemmin kuin tutkimustietoon nojautuen. Ero- ja etä-isien osalta tämä tarkoittaa valitettavan usein sitä, että isä jää etäämmälle lapsestaan eron jälkeen, vaikka ei sitä tahtoisikaan; osattomuus oman lapsen elämästä ja tapaamisiin liittyvästä päätöksenteosta saattavat ohentaa merkittävästä kokemuksesta täysivaltaisesta kansalaisuudesta ja tällä on suuri merkitys sille miten vahvaa tai ohutta kokemusta sosiaalisesta kansalaisuudesta ero- ja etä-isälle voi rakentua.

8.2 Palvelujärjestelmän merkitys eroisien sosiaaliselle kansalaisuudelle

Lainsäädännön ja palvelujärjestelmän osalta tutkimuksen analyysissä esille nousseet sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyvät seikat ovat hyvin limittäisiä johtuen pääosin siitä,

että lainsäädäntö ohjaa palvelujärjestelmän toimintaa. Palvelujärjestelmän toimintaa ohjaa tässäkin tutkimuksessa esille tulevan mukaisesti usein myös muut tekijät kuin vain lainsäädäntö. Yhteiskunnassa ja ajassa yleistyneet käsitykset mm. isyydestä, äitiydestä ja vanhemmuudesta näyttävät ohjaavan palvelujärjestelmämme toimintaa merkittäväällä tavalla.

Lainsäädäntö ja sen ohjeistuksiin perustuvat palvelujärjestelmien käytännöt saattavat heikentää ero- ja etä-isien mahdollisuutta tasavertaiseen vanhemmuuteen tai osallisuuteen lastensa elämässä muutenkin kuin vain huoltajuuden määrittelyiden tai vaikka tiedonsaannin osalta. Yksi esimerkki tästä on lasten kunnalliset koulukuljetukset. Korkeimman hallinto-oikeuden vuonna 2006 tekemän päätöksen mukaisesti, kunnalla on velvollisuus järjestää lapsen koulukuljetus vain lapsen väestörekisteriin merkityn asuinpaikan ja koulun välillä (HS 9.8.2009, Kotimaa). Koska lainsäädäntö ei Suomessa edelleenkaan tunne esimerkiksi vuoroasumista, johtaa tämä KHO:n päätös tilanteeseen, jossa etävanhemman luona asuva kouluikäinen ja koulukuljetukseen oikeutettu lapsi ei saa koulukuljetusta etävanhemmansa luota kouluun, vaikka olisi muutoin koulukuljetukseen oikeutettu ja vaikka koulumatka etävanhemman luota olisi pidempi tai vaarallisempi kuin lähivanhemman luota. KHO:n päätöksen mukaan kunnalla ei ole velvollisuutta järjestää kuljetuksia sen huoltajan luota, joka asuu muualla kuin lapsen väestörekisteriin merkityssä osoitteessa (HS 9.8.2009, Kotimaa). Vastuu koulukuljetuksesta on KHO:n päätöksen mukaisesti etävanhemmalla.

Isien tarve saada apua erotilanteisiin ja omaan isyyteensä on havaittu palvelujärjestelmässä. Kokemus on osoittanut, että isät näyttävät jäävän usein pulmissaan yksin.

”Yli puolet apua hakevista etsivät tukea vanhemmuuden (23 prosenttia), parisuhteiden (17 prosenttia) ja erotilanteiden (15 prosenttia) ongelmista. Vastausten mukaan isät jäävät pulmissaan usein yksin, sillä heillä ei ole sosiaalista verkostoa, jossa käsitellä asiaa.” (HS 2.6.2011, Kotimaa)

8.2.1 Osallisuus ja kuulluksi tuleminen

Yksi yleinen tutkimusaineistossa huomiota herättävä seikka oli kokemus isien mielipiteen ohittamisesta ja kuulluksi tulemisen ”mahdottomuudesta” sosiaali- ja

terveyspalveluissa. Sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmasta juuri kokemuksella omasta osallisuudesta tai kyvystä siihen on erityisen suuri merkitys sille, voiko ero- tai etä-isä kokea sosiaalista ja täysivaltaista kansalaisuutta. Tutkimusaineistosta voidaan päätellä, että kuulluksi tulemisen tai laajan osallisuuden kannalta merkityksellistä ovat vanhempien keskinäisen yhteistyön ja tasavertaisen osallisuuden lisäksi se, miten isät tulevat kuulluksi asioidessaan viranomaisten kanssa.

”...yhteistä on kokemus, että viranomaiset kuulevat vain toista osapuolta, äitiä. Isät sivuutetaan, vaikka vanhemmilla on yhteishuoltajuus lapsista, ja lapset sijoitetaan mieluummin kodin ulkopuolelle.” (HS 27.4.2010, Kotimaa)

*”Varsin samantapaisen kokemuksen sain perheneuvolasta. Olimme hakeutuneet sinne vaimoni kanssa hakemaan apua esikoisemme kasvatusongelmiin. Kaksi virkailijaa tapasi meitä monta kertaa. Mielestäni toinen virkailija (muistan vieläkin nimensä) kuuli yksin vaimoani; minun kertomallani ei ollut niin väliä.”
(Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012)*

Lainsäädäntö ohjaa viranomaisia kohtelemaan vanhempia tasapuolisesti erotilanteisiin liittyvissä asioissa lapsen etu huomioiden. Tasapuolisuus ja siihen liittyvä yhtäläinen mahdollisuus osallisuuteen eivät kuitenkaan kaikissa tilanteissa näytä toteutuvan ja isien ohittaminen palvelujärjestelmässä koetaankin usein hyvin loukkaavana ja syrjivänä toimintana isä ja isyyttä kohtaan.

"Laki velvoittaa kohtelemaan vanhempia tasapuolisesti, mutta käytännössä tuetaan äitiä ja jätetään isät yksin", yksi isä kertoo. "Lapsistaan välittävä isä on heikoilla." Yhteisiä ovat myös piinan kokemukset. "Tämä on maanpäällinen helveti. Heikompi olisi jo luovuttanut." "Mutkikasta on", sanoo sosiaali- ja terveysministeriön apulaisosastopäällikkö Reijo Väärälä. (HS 27.4.2010, Kotimaa)

Isien heikko mahdollisuus sosiaalipalvelujärjestelmämme tukeen näyttäisi olevan yksi osallisuutta ja siten myös sosiaalista kansalaisuutta heikentävä tekijä. Isien erityisyys ei nouse esille palvelujärjestelmässämme vaan perheille annettava tuki näyttäisi tukevan ja rakentuvan kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten mukaisesti suurelta osin vain äitien tukemiseen.

”Isät joutuvat äitejä useammin pärjäämään omillaan vanhemmuuden haasteissa. Monet yhteiskunnan tarjoamat perhepalvelut on nimittäin suunnattu vain äideille. ”Meillä on äitiysneuvola ja lastenneuvola, mutta ei isyysneuvola. Äitiysneivolassa isä kokee helposti itsensä seinäkukka-seksi. Tutkimusten mukaan äiteihin otetaan katsekontakti neuvoloissa silloinkin, kun isältä kysytään jotain”, Matti Rimpelä Miesjärjestöjen keskusliitosta sanoo.” (HS 27.8.2012b, Elämä)

Ero- ja etä-isien kuulluksi tulemisen heikkoudesta voidaan toisaalta syyttää myös isien omaa saamattomuutta asiassaan; jos omaa asemaa vanhempana halutaan enemmän huomioitavan, tulee se myös tuoda esille.

”Isiä näköjään pidetään tuoreen tutkimuksen mukaan toissijaisina kasvattajina. Isät eivät koe saavansa yhteiskunnalta riittävästi tukea. Koettakaas nyt jätkät kuivata kyyneleenne. Esikoislapsen nuorta isää kehotan aloittamaan vaikka tästä: Tee seuraava neuvolareissu kahdestaan lapsesi kanssa. Äiti saa tunnin huilin, ja isä ottaa lapsesta saman mittaisen täysvastuun. Neuvolan henkilökunta ei tässä tilanteessa voi sivuuttaa isää kuulumisia kysellessään ja ohjeita antaessaan.” (HS 14.11.2010, Mielipide)

8.3 Kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuudesta

Kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuudesta ja äitien ja isien kyvystä vanhemmuuteen näyttävät olevan toistuvasti esillä tutkimusaineistossa oli kyse sitten tapaamissopimusten määrittelystä, huoltajuuskiistoista, erotilanteita käsittelevästä perhelainsäädännöstä tai vaikka sosiaalipalvelujärjestelmän tosiasiallisesta toiminnasta ja hallintopäätöksistä tapaamis- ja huoltajuussopimusten käsittelyssä. Tutkimusaineiston valossa näyttäisi siltä, että lainsäädäntö ohjaa kyllä tekemään päätöksiä lapsen edun mukaisesti ja vanhempien tasavertaisuutta kunnioittaen, mutta tosiasiallisessa toiminnassa kulttuuriset käsitykset tulevat ainakin jossain määrin määräävämmiksi päätöksenteossa. Isät näyttävät kärsivän erotilanteissa erityisesti kulttuurisesti yleistyneistä käsityksistä vanhemmuudesta; yleisin tutkimuksessa esille tullut yleistynyt käsitys oli, että äiti olisi vanhempana ylivertainen isään verrattuna ja siksi lapsen lähivanhemmuus tulisi olla äidillä.

”Vahvat perinteiset rooli-dotukset vaikuttavat edelleen niin, että äidin vanhemmuutta pidetään tärkeämpänä kuin isän” (HS 27.8.2012a, Elämä)

Kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuudesta näkyvät vanhempien keskinäisten ratkaisujen lisäksi myös viranomaisten toiminnan takana. Näyttäisi siis siltä, että lainsäädännön hengestä ja sisällöstä huolimatta kulttuurisesti yleistyneet käsitykset ohjaavat päätöksentekoa melko useissa tapauksissa. Kansalaisuuden näkökulmasta kulttuurisesti yleistyneet käsitykset näyttävät esiintyvän isille eräänlaisena ”näkyvämmänä muurina”, jota ei eksplisiittisesti ole olemassa, mutta joka konkreettisesti saattaa kuitenkin tulla estämään tai ainakin hankaloittamaan oman isyyden toteuttamisen mahdollisuuksia. Näin, vaikka edellä mainittujen käsitysten tilalle ja niitä haastamaan on tulossa jatkuvasti uutta tutkimustietoa.

”Vuoroasuminen tuntuu tuomareille ja sosiaalivirkailijoille olevan jonkin ikiaikaisen oppikirjan perusteella kirosana, vaikka siitä jatkuvasti saadaan yhä enemmän positiivisia kokemuksia.” (HS 30.8.2012, Mieli-pide)

”Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo -tutkimuksen mukaan äidit ajattelevat, että lastenhoito kuuluu heidän vastuulleen, mutta perheen elättäminen kuuluu molemmille puolisoille.” (HS 27.8.2012b, Elämä)

Edelleenkin on toki niin, että merkittävä osa lasten isistä ei halua eron jälkeen kovin merkittävää roolia lapsensa elämässä ja tyytyvät esimerkiksi etä-isyyteen joka toinen viikonloppu. Kasvava määrä isistä haluaa kuitenkin säilyttää ”vahvan” isyytensä myös erotilanteen jälkeen. Vanhempien keskinäisellä sopimisella lasten huoltajuudesta ja tapaamisista on kuitenkin lainsäädännönkin näkökulmasta keskeinen rooli. Tässä sopimisessa kulttuuriset käsitykset ”oikeasta ratkaisusta” eivät aina tue eroisien mahdollisuuksia vahvaan tai laajaan isyyteen.

”Erokriisin keskellä vanhemmat turvautuvat herkästi perinteisiin ratkaisuihin: lapset jäävät äidille ja isälle jää elatusavun maksajan rooli. Lain mukaan sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan voi olla vahvistamatta vanhempien sopimusta.” (HS 8.11.2009, Sunnuntai)

Tutkimusaineistossa oli yksi artikkeli liittyen monikulttuuristen perheiden huoltajuuskiistoihin. Yksittäisenäkin artikkelina asia itsessään oli mielestäni sen verran merkittävä kansalaisuuden näkökulmasta, että se pitää tuoda tutkimustuloksissa esille. Poiketen muista Suomessa käräjäoikeuden ratkaisemista huoltajuuskiistoista päättyi 46 % monikulttuuristen perheiden huoltajuuskiistoista äidin yksinhuoltajuuteen. Isä sai

näissä tapauksissa yksinhuoltajuuden vain 2 %:ssa tapauksista. Tutkimustehtäväni näkökulmasta tässä merkityksellistä ei ole se, onko yksinhuoltajuuden saanut äiti syntyperältään suomalainen vai ei, vaan merkityksellistä on sukupuoli. Isät näyttävät monikulttuurissakin huoltajuuskiistoissa jäävän heikompaan asemaan. Perhekulttuurien ja niihin nivoutuvien arvojen näkökulmasta monikulttuuriset huoltajuuskiistat lienevät kuitenkin eri tavalla haasteellisia; käräjäoikeuteen menevät tapaukset ovat hyvin yleisesti kovin riitaisia mm. perhekulttuurieroihin, lapsen kansalaisuuteen, uskontoon ja kasvatukseen liittyen erimielisyyksien vuoksi. (HS 23.8.2009, Kotimaa.)

Kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuudesta ja isän ja äidin asemasta perheestä näyttävät tämän tutkimuksen perusteella ilmentävän edelleen hyvin vanhakantaista ja osin patriarkaalistakin perhejärjestelmää. Isät näyttävät kelpaavan isiksi ja lastensa kasvattajiksi vain ydinperheessä. Vaikka tutkimusaineiston laatu ja laajuus jättävät toki paljon tulkinnanvaraa edellä mainittuun väitteeseen on mielestäni selvää se, että paljon puhuttu ns. isyyden murros on edelleenkin vain murroksessa. Tämä murros näkyy perheiden sisäisten ratkaisujen ja kiistojen ohella tutkimusaineiston perusteella myös palvelu- ja oikeuslaitosjärjestelmämme toimintatavoissa ja päätöksissä. Tasavertainen tai jaettu vanhemmuus eivät näytä Suomessa olevan ainakaan täysin yhteiskuntamme ja sen eri instituutioiden toimintatapojen keskiössä.

8.3.1 Tasavertaisuus ja tasa-arvo

Ero- ja etä-isien asemaa ei voida tarkastella ilman, ettei otettaisi esille miesten ja naisten välistä tasa-arvoa. Tutkimusaineistossa tasa-arvo nostetaan omana asianaan esille useissa kohdissa; onhan kyseessä nimenomaisesti sukupuolten välinen tasa-arvoasia. Yksi yleisin epätasa-arvoon liittyvä kokemus eronneiden isien esille tuomana on epätasa-arvoinen kohtelu joko sosiaalitoimessa tai lastenvalvojan luona asioitaessa. Tällaiset epätasa-arvoon liittyvät kokemukset voidaan katsoa olevan hyvin läheisesti yhteydessä mm. kulttuurisesti yleistyneisiin käsityksiin vanhemmuudesta, äitiydestä ja isyydestä, mutta myös perhepalvelujen taustalla olevaan lainsäädäntöön tai siihen nojaaviin ohjeistuksiin.

”Ensimmäiseksi mieleentuleva ja shokeeravin mielikuvani sosiaalitoimesta oli ensitapaaminen lastensuojelun kanssa. Toin sille esille toiveeni ryhtyä lasteni lähivanhemmaksi eron jälkeen.

Lastensuojeluvirkailija kitki minulta turhat luulot pois moisesta ajatuksesta. Hän tykkäsi minulle, että Suomessa isästä voi tulla lähivanhempi vain, jos lasten äiti on päihde-/huumeongelmainen, prostituoitu tai mielenterveysongelmainen. Hän lisäksi painotti, että äidin lievät mielenterveysongelmat eivät riitä siihen, että isästä voisi tulla lähivanhempi. Kokemus tällaisesta sukupuolten välisestä epätasa-arvosta oli mykistävä ja uskomaton. Se vei todella uskoani, että isää voitaisiin kohdella sosiaalitoimessa tasaveroisesti äidin kanssa. Kuulluksi tulemisesta ei voi tässä yhteydessä edes puhua.”
(Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012)

Tasa-arvovaltuutetuille tehdyistä valituksista noin kolmasosa on miesten tekemiä ja näistä valituksista erityisesti huoltajuuskiistat erottuvat joukosta. Tasa-arvoasia näyttäytyikin helposti ns. nollasummapelinä, jossa toisen sukupuolen aseman paraneminen koetaan helposti olevan toiselta sukupuolelta pois. Tasa-arvoasioista vastaava ministeri totesi Helsingin Sanomissa (HS 8.11.2009, Sunnuntai), että miesnäkökulmasta tasa-arvoasia näyttäytyy ”tuskallisen usein” huoltajuuskiistoissa. Kun miehiä on kannustettu entistä enemmän vanhempainvapaiden käyttöön ja osallistumaan lastensa hoitoon, on se vaikuttanut myös siten, että erotilanteissa isät haluavat jatkaa läheistä suhdetta lapseensa. Tästä huolimatta isät joutuvat erotilanteissa pelkäämään menettävänsä yhteyden lapsiinsa. Ministeri olikin huolissaan siitä, kuinka entistä useampi isä on kertonut kokeneensa joutuneen tilanteeseen, jossa heidät automaattisesti katsotaan heikommaksi ja syyllisemmäksi osapuoleksi erotilanteessa asioidessaan sosiaaliviranomaisten luona. Ministeri peräänkuuluttikin kirjoituksessaan viranomaisten kykyä tasavertaisempaan harkintaan isän ja äidin soveltuvuudesta vanhemmuuteen, ilman ”perinteisiä ja stereotyyppisiä käsityksiä miehistä ja naisista”. (HS 18.2.2009, Pääkirjoitukset; HS 8.11.2009, Sunnuntai.)

Tasa-arvoisen vanhemmuuden ideaalissa ei ole kyse vain isien ja äitien tasavertaisemmasta mahdollisuudesta toteuttaa vanhemmuuttaan. Erityisesti yksinhuoltajaperheiden tilanteissa sekä yksinhuoltajaisät että –äidit saattavat kokea vahvaa yksinäisyyttä omassa vanhemmuudessaan. Usein tähän jaksamiseen liitetään käsitys ikään kuin ”jaksamisen pakon eetoksesta”.

”Tasa-arvoinen mies ja nainen? Isällä ja äidillä on vanhemmuudessa aivan eri roolit. Nainen imettää, nainen synnyttää, mies siittää ja kasvattaa jos jaksaa! Naisen on vaan jaksettava, vaikei jaksaisikaan. Ainakin siltä tuntuu, että yhteiskunta odottaa/vaatii sitä... Kun minä

naisena erokriisissä yritin hakea apua en sitä saanut, mutta kun mies otti johonkin yhteyttä, aika saattin samalla viikolla! Kyllä yksinhuoltajaisia ihailaan, mutta kuka ihmettelisi ja ihailisi yksinhuoltaja äitiä? Isille ja pojille järjestetään seikkailuleirejä, mutta ei äideille ja tyttärille!”
(Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012)

Viranomaiskentän osaamista tasavertaisemmasta arvioinnista äitien ja isien vanhemmuudesta kaivattiin useissa kirjoituksissa. Ongelmaksi katsottiin myös se, että erotilanteissa viranomaiskentässä tätä arviointia tekevät usein naiset. Toisaalta samassa artikkelissa uumoiltiin, että koska suomalaisessa yhteiskunnassa naisten ja miesten välinen tasa-arvo on vielä niin heikolla tasolla, johtaa se itsessään siihen, että lapset määrittyvät ikään kuin äitien lapsiksi; tekevähän naiset suurimman osan hoiva- ja kotitöistä, niin palkallisesti kuin palkattomastikin. Tällaisessa asetelmassa ja yhteiskunnassa isät, jotka haluaisivat hoitaa lapsiaan, joutuvat kohtaamaan vahvoja ennakkoluuloja erityisesti niiden taholta, jotka pitävät äitien yliveraisuutta vanhempina ikään kuin luonnon lakina. (HS 7.2.2010, Sunnuntai.) Tasavertaisuuteen pyrkivä arviointi vanhemmuudesta huoltajuuden ratkaisemisessa saattaa toisinaan johtaa myös tilanteisiin, joissa äiti voi kokea jäävänsä syrjään. Jos sosiaaliviranomainen asettuu äidin sijasta isän taakse arvioinnissaan, voidaan tämä tulkita tasa-arvoa tavoittelevaksi teoksi. Samalla tosin isän pyrkimys saada huoltajuus itselleen leimautuu negatiivisena ja itsekkäänä tekona.

”Ihmetyttää, että koulutetut ihmiset eivät näe isä ylitseampuvan käytöksen taakse, vaan näyttävät olevan onnellisia kun löytyy isiä, jotka hinnalla millä hyvänsä haluavat tahtonsa läpi.” (HS 7.9.2010, Mielipide)

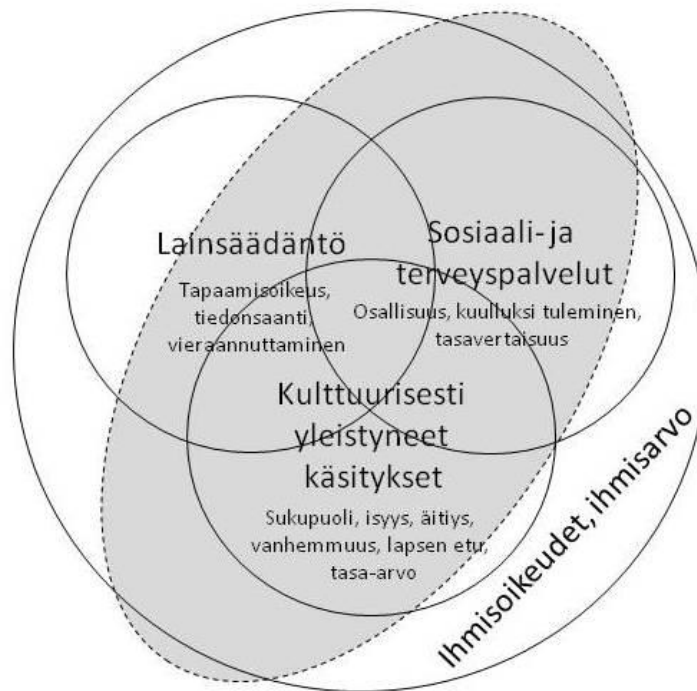
Talousasiat erotilanteessa eivät olleet juuri lainkaan esillä tutkimusaineistossa. Ero- ja etä-isien näkökulmasta esimerkiksi elatusvelvollisuudella ei näyttäisi olevan ainakaan sosiaalista kansalaisuutta ohentavaa merkitystä. Elatusvelvollisuus tuli esille kauttaaltaan koko tutkimusaineistossa vain yksittäisinä huomioina eikä elatusvelvollisuutta näytetty koettavan millään tavalla suurimpana ristiriitoja tai esimerkiksi epätasa-arvoa tuottavana seikkana.

9 Pohdintaa

Ero- ja etä-isien sosiaalinen kansalaisuus näyttää rakentuvan siitä osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokonaisuudesta, jonka kehys rakentuu ero- ja etä-isyyden konkreettista toteuttamista määrittelevien eri kenttien toiminnan ja vuorovaikutuksen mukaan. Näitä kenttiä ovat lainsäädäntö, sosiaali- ja terveystalvet ja kulttuurisesti yleistyneet käsitykset sukupuolesta, vanhemmuudesta ja mm. lapsen edusta ja kehityksellisistä tarpeista. Ero- ja etä-isyyden voidaan katsoa tämän tutkimuksen valossa toteutuvan ja rakentuvan tässä kehyksessä (kts. Kuva 1). Kaiken edellä mainitun taustalla näyttäisivät olevan vaikuttamassa myös näkemykset ihmisarvosta ja tasa-arvosta. Erityisen merkityksellistä ero- ja etä-isyydelle näyttäisivät olevan lainsäädännön ja siihen perustuvien hallintopäätösten mahdollistama kehys toteuttaa sellaista vanhemmuutta mitä kukin isä yksilöllisesti tavoittelee. Hallintopäätöksillä tarkoitan tässä sekä käräjäoikeuden että vanhempien yhdessä sopimia, mutta lastenvalvojan vahvistamia päätöksiä lapsen ja vanhemman tapaamisista ja huollosta. Mikäli tämä hallintopäätös ja isän tahtotila oman vanhemmuuden toteuttamisesta eivät kohtaa, saattaa tämä näyttäytyä sosiaalisen ja täysivaltaisen kansalaisuuden ohenemisena. Ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden kannalta näyttää olevan yhtä lailla merkityksellistä se, miten isä tulee elämäntilanteessaan kuulluksi ja se, kuinka laajasti isä pystyy omasta kokemuksestaan omaa isyyttään toteuttamaan siten kuin haluaisi. Näyttäisi siltä, että entistä useampien isien tahtotila olisi pystyä pitämään yhteyttä lapsiinsa niin laajasti kuin vain pystyvät, mutta tämä ei aina toteudu.

Kansalaisuuden näkökulmasta lainsäädännön kentän (vrt. Marshallin kansalaisuuden teorian civil-elementti) osalta merkityksellistä näyttäisi olevan se, miten isät kokevat lainsäädännön tukevan tai heikentävän heidän mahdollisuuksiaan toteuttaa tahtomaansa isyyttä. Lainsäädäntö itsessään ei tätä estä, vaan ohjaa tasavertaisuuteen ja lapsen edun toteuttamiseen, mutta käytännön hallintopäätöksissä (vrt. käräjäoikeus tai lastenvalvojan vahvistama huolto- ja tapaamissopimus) isien kokemus on tutkimusaineiston mukaan se, ettei heidän näkemystään oteta aina huomioon. Isien kokema kohtelu muun muassa lastenvalvojan, lastensuojelun ja neuvolan taholta on usein se, ettei heitä kuunnella tai heidät suoranaisesti sivuutetaan. Tämä voidaan nähdä toimintana, joka tukee äitien vanhemmuuden ensisijaisuutta ja näin heikentää lähtökohtaisesti isien mahdollisuutta

sellaiseen vanhemmuuteen, johon he haluaisivat. Tämä johtaa taas mm. sosiaalisen kansalaisuuden ohenemiseen.

Kuva 1: Ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden rakentuminen

Kulttuurisesti vahvat käsitykset patriarkalisesta perhemallista ja vanhemmuudesta näyttävät edelleen elävän hyvin vahvasti suomalaisessa perhepalvelujärjestelmässä ja ihmisten käsityksissä ”oikeasta” vanhemmuudesta. Äitien ensisijaisuus bowlbymaisen kiintymyssuhdeteoreettisen näkemyksen mukaisesti näyttäisi edelleen olevan se kulttuurisesti yleistynyt käsitys hyvästä vanhemmuudesta, joka johtaa esimerkiksi huoltajuuspäätöksissä siihen, että äiti saa useammin lapsen lähihuoltajuuden isien jäädessä tai jättäytyessä itse etäisemmiksi. Tällaisilla kulttuurissamme edelleen vahvasti elävillä käsityksillä vanhemmuudesta, isyydestä ja äitiydestä on erittäin suuri merkitys sille, minkälaista kansalaisuutta isät ylipäättään voivat suomalaisessa yhteiskunnassa kokea. Näyttäisi siltä, että kansalaisuuden ja erityisesti tässäkin tutkimuksessa paikkaansa ja määrittelyään etsivä ero- ja etä-isien sosiaalinen kansalaisuus määrittyvät merkityksellisimminkin lainsäädännön, sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän ja kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten kautta (kts. Kuva 1). Mitä laajemmin tämä kehys mahdollistaa ero- ja etä-isän oman toiveen mukaista isyyttä sitä laajemmaksi tai vahvemmaksi ero- ja etä-isä voi kokea oman sosiaalisen kansalaisuutensa ja sitä

vahvemmaksi oman täysivaltaisen kansalaisuutensa. Lainsäädännön, sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmän ja kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten taustalla voidaan nähdä myös yleiset, ajassa muuttuvat käsitykset ihmisoikeuksista ja ihmisarvosta.

Esittämäni yhteenveto ero- ja etä-isien kansalaisuuden ja sosiaalisen kansalaisuuden rakentumisesta ei ole ristiriidassa niin T.H. Marshallin kuin esimerkiksi Talcott Parsonsinkin esittämien kansalaisuuden mallien kanssa. T.H. Marshallin kansalaisuusteoria rakentui kansalaisuuden civil-, political- ja social –elementtien varaan. Esitän ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden rakentumisessa vahvaa merkitystä kulttuurisesti yleistyneille käsityksille, joiden katson olevan erityisesti sosiaali- ja terveystalveluiden toiminnan, mutta myös tosiasiallista lainsäädäntövaltaa toteuttavien päätösten takana. T.H. Marshall ei ollut itsekään jättänyt tätä kulttuurista elementtiä huomioimatta, vaikka se äkkiseltään siltä Marshallin kansalaisuuden teoriaa lukiessa voi vaikuttaakin. Jan Johansson (2010) esittikin, että Marshall oli sisällyttänyt tämän kulttuuri-komponentin social-elementin sisälle. Samaan on viitannut myös Jan Pakulski. Pakulski näki, että Marshallin esittämä kansalaisuuden social-elementti kehittyi länsimaissa erityisesti 1900-luvun alkupuoliskolla hyvinvointitalveluiden ja sosiaalivakuutuksen kehittymisen myötä mahdollistaen kansalaisille mahdollisuuden elää voimassaolevien yhteiskunnan standardien mukaisesti. Nämä standardit olivat aikaan ja ympäristöön sidottuja, joten kansalaisuuden social-elementti voi ajassa myös muuttua. Pakulskin mukaan kansalaisuuden social- ja political -elementit ovatkin muuttumassa ja laajentumassa kulttuuristen oikeuksien kehittymisen ja laajenemisen myötä. Pakulski näkee, että kulttuuristen oikeuksien laajentumista ei tule nähdä vain esimerkiksi social-elementin laajentumisena, vaan laajoista sosiaalisista oikeuksista erillisenä elementtinä. Tämän kehittymisen myötä kansalaisuus on liikkumassa hänen mukaansa kohti universaalimpaa ja laajentunutta kulttuurista demokratiaa, jonka keskiössä on mm. laajempi monikulttuurisuuden ymmärtäminen. Monikulttuurisuudella Pakulski tarkoittaa tässä mm. oikeutta kulttuurien symboliseen näkyvyyteen ja erilaisten identiteettien ja elämäntapojen lisääntymiseen. (Pakulski 1997, 74–80.) Pakulskin esittämällä kulttuuristen oikeuksien laajentumisella voidaan ymmärtää myös kansalaisuuden muutosta perheroolien osalta; patriarkaalista tai ydinperhemallista poikkeavat sukupuoli- ja vanhemmuusroolit näyttävät edelleen kärsivän vanhakantaisista kulttuurisista käsityksistä, jonka myötä uudenlaista elämäntapaa tai

perhemallia elävät erovanhemmat saattavat kokea suoranaista syrjintää ja epäoikeudenmukaista kohtelua. Näin on myös ero- ja etä-isien kohdalla.

Talcott Parsons korosti kansalaisuuden rakentumisessa kulttuurisen komponentin merkitystä nostamalla sen Marshallilta lainaamiensa kolmen elementin rinnalle omana komponenttinaan. Parsons halusi osoittaa, että kulttuurissa vakiintuneilla arvoilla oli suuri merkitys sille, minkälaista kansalaisuutta kukin yksilö tai yhteiskunta mahdollisti. Hänen mukaansa yksilön ja yhteiskunnan arvojärjestelmät eivät koskaan voi olla täysin samanlaisia ja tämä johtaa siihen, että yhteiskunnassa voi olla ns. vakiintuneista arvoista poikkeavia arvoja. Tämä voi toisaalta olla myös mahdollisuus yhteiskunnan muutokseen. Parsonsin mukaan yhteiskunnan normit ovat arvoväritteisiä. Samalla kun tämä kytkee mm. oikeusjärjestelmän ja sen mukaiset toimintatavat yksilötasolle se korostaa myös oikeusjärjestelmän ulkopuolisten normien merkitystä yhteiskunnan integraatiolle. (Johansson 2010, 61–63, 82.) Parsonsin muistutus normien kahtalaisuudesta pitää paikkansa myös ero- ja etä-isien kansalaisuuden rakentumisessa ja tämä korostuu tarkasteltaessa erityisesti ero- ja etä-isien sosiaalista kansalaisuutta. Normien arvoväritteisyyden voi katsoa korostuvan ero- ja etä-isien kansalaisuudessa sekä oikeusjärjestelmän että vanhempien keskinäisessä päätöksenteossa; jos jokin seikka keskeisesti näytti ohentavan ero- ja etä-isien sosiaalista kansalaisuutta, oli se juuri kulttuurisesti yleistynyt käsitys (vrt. kulttuurinen normi), jonka mukaisesti äiti olisi ylivertainen lapsensa hoitajana ja huoltajana isään verrattuna. En siten voi nähdä, että kansalaisuuden kulttuurinen elementti olisi sijoitettavissa, kuten Marshall asian näki, kansalaisuuden social-elementin sisälle, koska sillä näyttäisi olevan suuri merkitys kansalaisuuden kaikkien elementtien rakentumiselle. Kansalaisuuden social-elementti näyttää tämän tutkimuksen valossa rakentuvan ennemminkin kulttuurisen komponentin varaan, eikä päinvastoin (kts. Kuva 1).

Osallisuus konkreettisenä tekijänä ero- ja etä-isien sosiaalisen kansalaisuuden keskiössä näyttäytyi tässä tutkimuksessa hyvin monisyisenä käsitteenä. Itse asiassa ero- ja etä-isyttä olisi mahdollisuus tutkia yhtäläillä vain osallisuuden käsitteen läpi kuin vain kansalaisuuden näkökulmasta. Suomalaisen isyyden muutoksen näkökulmasta isien osallisuus omassa perheessä on muuttunut paljon. Kun patriarkaalisen isyyden ja perhemallin aikana isyyteen liittyvä osallisuus oli leimallisesti perheen elättämiseen ja autoritäärisen kasvattamiseen liittyvää, voidaan nykymuotoiset isyysmallit nähdä

osallisuuden näkökulmasta huomattavasti lähempänä lapsia ja heidän arkeaan sijaitsevina. Samalla kun naisasialiike ja teollistumisen myötä tapahtunut palvelurakennemuutos ”kutsuivat” naisia työelämään, vedottiin isien aktiivisempaan osallisuuteen omassa perheessään ja lasten hoidossa. Tämä murros on esitetty olleen isien roolivalintaa, mutta sen taustalla voidaan nähdä myös yhteiskunnalliset tekijät yhteiskuntarauhan ja tasa-arvoristiriitojen ratkaisemisen muodossa. Isien osallisuutta omiin lapsiinsa ei ole kuitenkaan edistetty samalla tavoin vanhempien erotilanteissa. Edelleenkin isät joutuvat törmäämään esteisiin, joita ei ole enää esimerkiksi samaa pohjoismaista hyvinvointimallia toteuttavissa naapurimaissa; esimerkiksi vuoroasumisen esteenä on sekä vanhakantainen tai ainakin joustamaton lainsäädäntö ja vahvat naisten ensisijaisuutta vanhempina tukevat kulttuuriset käsitykset. Näin siis isien osallisuuden kehittyminen suomalaisessa yhteiskunnassa on nähtävissä hyvin vahvasti kahtia jakautuneena; perheen yksityisessä piirissä isiltä odotetaan alati vahvempaa osallisuutta, mutta ns. julkisessa piirissä tätä ei mahdollisteta. Jälkimmäinen korostuu erityisesti erotilanteissa. Sekä yksityisessä että julkisessa piirissä tapahtuvaa toimintaa ohjaavat lainsäädännöllisten tekijöiden lisäksi myös ne kulttuurisesti yleistyneet käsitykset, jotka ohjaavat toimintaamme niin eri palvelujärjestelmissä kuin perheen yksityisessä piirissäkin. Kumpaankin vaikuttaa myös se asiantuntijatieto, jota media ja tutkimuskirjallisuus esittävät. Kovin vähäiselle kummassakin edellä mainitussa jää tosin se seikka, että avioero saattaa joissain tilanteissa jopa parantaa ero- tai etä-isän osallisuutta oman lapsensa elämään. Avioero ei läheskään aina ole perheen tilanteelle vain huono ratkaisu, vaan se saattaa avata sellaisia vanhemman ja lapsen välisiä toimintamahdollisuuksia mitä esimerkiksi perheen riitaisa ja stressaantunut elämäntilanne ei ole mahdollistanut.

Mitä tutkimustulokset kertovat suomalaisen isyyden ja yhteiskuntamme perhepolitiikan ja sitä käytännössä toteuttavien instanssien välisestä suhteesta? Kirsi Eräranta tuo esille artikkelissaan (Eräranta 2006) sen, kuinka juuri yhteiskunnallisen hallinnan kautta pyritään ohjaamaan vanhempien ja lasten toimintaa ja toiminnan ehtoja. Tällaisella ”asiantuntijatedolla” pystytään vaikuttamaan myös niihin yleisesti jaettuihin käsityksiin, jotka ovat suoraan määrittämässä käsityksiämme mm. isyydestä, äitiydestä ja lapsuudesta. Erärannan mukaan suomalaisessa isyydessä on nähtävissä kaksi pääasiallista ja samalla hyvin vastakkaista kehityssuuntaa. Samalla kun perinteisen, patriarkaalisena, isyyden nähdään olevan murrosvaiheessa, ei isyyden muutoksen

suunnasta ollakaan kovin tarkasti selvillä; perinteisen isyyden tilalle ei ole syntynyt yhtä uutta isyyden mallia. Eräranta näkeekin analyysissään, että perinteisen isyyden tilalle on syntymässä kaksi toisilleen vastakkaista kehityssuuntaa, joita hän nimittää ”ohenevaksi” ja ”vahvistuvaksi” isyydeksi. Oheneva isyys merkitsee isyyden kutistumista vain biologiseksi ja juridiseksi isyydeksi ja vahvistuva isyys taas biologisen ja juridisen isyyden laajentumista sosiaalisella ja psykologisella isyydellä. Oheneva isyys voidaan Erärannan mukaan liittää useammin avioerotilanteisiin. Vahvistuva ja vahva isyys voidaan nähdä edelleen ydinperheydyllisiin liittyväksi isyyden muodoksi. (Eräranta 2006, 295–296.) Erärannan esittämiä isyyden muotoja ei tule kuitenkaan nähdä vain passiivisina, annettuina rooleina, vaan myös aktiivisina isyysrooleina, joista erityisesti vahva isyys on usein isän omaa valintaa esimerkiksi neuvottelun (vrt. neuvoteltu isyys) kautta. Ohenevan isyyden taustalla voidaan nähdä sekä isän että toisaalta myös äidin aktiivista valintaa.

Kansalaisuuden näkökulmasta Erärannan käsitteet ”oheneva” ja ”vahvistuva” isyys voidaan nähdä ikään kuin analogisina ohuen ja vahvan kansalaisuuden käsitteiden kanssa. Ohuessa kansalaisuudessa sosiaalisen kansalaisuuden kokemus jää ohueksi ja kansalaisuus rakentuu marshallilaisten civil- ja political –elementtien varaan. Vahva kansalaisuus voidaan taas nähdä täysivaltaisempaan kansalaisuuteen, jossa laajojen civil- ja political -elementtien lisäksi toteutuu myös kansalaisuuden laaja social-elementti. Toisaalta nämä ”vahvistuva-oheneva” -dikotomian päät voidaan nähdä olevan kytköksissä yksilön ja yhteiskunnan väliseen luottamukseen ja epäluottamukseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa yksilöt saattavat edelleen kokea vahvaa ns. lähtökohtaista luottamusta valtiota ja sen edustamia instituutioita ja laajaa sosiaaliturvaa tuottavia sosiaali- ja terveystalvueluita kohtaan. Kun tämä luottamus saa kolahduksen, voi tämä tuntua yksilön tasolla myös ”ohentuvana” kansalaisuutena ja esimerkiksi ohenevana sosiaalisena kansalaisuutena. Vahvan sosiaalisen kansalaisuuden ja täysivaltaisen kansalaisuuden voidaan tästä näkökulmasta katsoa toteutuvan, kun yhteiskunnan ja sen instituutioiden ja yksilön välillä on vahva luottamus. Tällaisessa tilanteessa yksilön ja yhteiskunnan kulttuuriset arvot ja normit ovat todennäköisimmin hyvin samansuuntaiset. Dikotomisen janan toisessa päässä tilanne on päinvastainen; arvo- ja normiristiriita saattaa johtaa luottamuspulaan ja rajusti ohenevaan kansalaisuuden tunteeseen. Samanlaisena voidaan nähdä myös monen tilanteeseensa pettyneen ero- ja etä-isän oma elämäntilanne.

Isyyden murroksessa isyyden paikka ja käsitys on muuttunut niin monipuoliseksi ja mosaiikkimaiseksi sukupuoliroolien, -järjestelmien ja vuorovaikutussuhteiden verkostoksi, että erotilanteissa isien on hyvin vaikeaa paikantaa omaa uutta rooliaan. Yhteiskunnan, lähivanhemman ja oman itsen odotukset saattavat olla sekavia ja suorastaan ristiriitaisia, josta johtuen isyyden toteuttaminen voi olla miltei mahdotonta. Lainsäädäntö ja palvelujärjestelmä eivät tämän tutkimuksen valossa pysty tukemaan ero- ja etä-isiä riittävästi, jotta isyys, jota isä haluaisi toteuttaa, välttämättä voisi aina toteutua. Isyyden monipuolistuessa ja entistä laajemman joukon eroisia halutessa osallistua entistä laajemmin lastensa elämään löytävätkin eroisät itsensä entistä useammin tilanteesta, jossa oma paikka isänä on kadonnut. Kansalaisuuden näkökulmasta tällainen osallisuuden katoaminen heikentää tai miltei poistaa mahdollisuuden sosiaaliseen kansalaisuuteen ja täysivaltaisen kansalaisuuden kokemiseen. Eroisien sosiaalisen kansalaisuuden voidaan katsoa tällä tavoin heikentyvän tai mahdollisuuden sosiaaliseen kansalaisuuden toteuttamiseen jopa katoavan; isyyttä tai sen mallia, jonka toteuttaminen olisi mahdollista, ei mosaiikkiselta perheroolikentältä välttämättä enää löydykään. Pyrkimykset liberaalimpien perheroolien yhteiskuntaan on siten johtamassa tilanteeseen, jossa isät ikään kuin siirtyvät julkisesta piiristä perheen sisäiseen piiriin käymään taistelua asemastaan samalla, kun naiset ja äidit jatkavat emansipaatiotaisteluaan julkisessa piirissä. Lapsen ja perheen hyvää tahtoneet ajatukset isyyden mallin joustavoitumisesta ovat johtaneet tilanteeseen, jossa lopulta ero- ja etä-isien kansalaisuus heikkenee. Paradoksaalista sinänsä, mutta vahvan patriarkaalisen isyyden aikakaudella myös eroisien kansalaisuuden voidaan katsoa olleen jopa vahvempaa kuin nykyisin; jatkuihan tuolloisen isyyden mallin keskeisin tehtävä, elättäjä-isyyys, myös eron jälkeen.

Ero- ja etä-isien asema kansalaisina näyttäytyy hyvin monisyisen ja -kerroksisen verkoston lopputulemana, jossa jokainen ero- ja etä-isä yksilönä kokee oman tilanteensa hivenen eri tavalla. Etäämmältä katsottuna pystymme kuitenkin luomaan representaatioita, jotka voivat kuvata niitä yleisiä trendejä ja yksittäisiä aspekteja, jotka tämän ihmisryhmän elämään ja kansalaisuuteen näyttävät vaikuttavan. Yksi tapa hahmottaa ero- ja etä-isien asemaa on nähdä se oikeuksien ja eri kulttuurien tai elämäntapojen luomana yhteisenä kenttänä; onhan kyse nimenomaan muun muassa uudenlaisen elämäntavan (vrt. isyyden murros) ja kulttuurisesti yleistyneiden käsitysten

ja ”oikeuksien” luomasta kentästä. Yksi mielekäs tapa hahmottaa ja jäsentää tätä kenttää on Laurent Thévenot’n luomat käsitteet oikeuttamisen maailmoista, liberaalien yksilöiden kieliopista, kommunikoinnista ja sovittelusta (Thévenot 2011).

Thévenot pyrkii jäsentämään oikeuden periaatteen ymmärtämiseen tähtäävän yleistämisen ja kulttuurin ymmärtämiseen tähtäävän partikularisoinnin välistä ristiriitaa johtamalla yhteisen hyvän määrittelyistä seitsemän ns. oikeuttamisen maailmaa. Jokaisen näiden maailman sisältä on Thévenot’n mielestä löydettävissä yksi sellainen yhteinen, yleistetty välittäjä, medium. Nämä oikeuttamisen maailmat ovat Thévenot’n luokittelussa koti, maine, markkinat, teollisuus, kansalaisuus, inspiraatio ja ekologisuus. Kiistassa eroperheen lapsen tapaamisista ja huoltajuudesta tai siitä, minkälaista vanhemmuuden tulisi olla, on löydettävissä myös Thévenot’n mainitsema ”medium”. Thévenot’n mukaan mediumin tulee olla ”yleisesti tunnustettu, selvärajainen ja tasapuolinen, sen on pysyttävä yksittäisten mielipiteiden ja intressien ulkopuolella”. Eroperhekiistojen mediumina toimii mielestäni lapsen etu. Oikeuttamisen maailmoissa yksilöt hakevat yhteisyyttä mm. kommunikoidulla ja sovittamalla. Kommunikoinnilla Thévenot viittaa tapaan, jolla toimija kiinnittyy arvoihin, eli tiettyyn yhteisen hyvän määritelmään. Kommunikoinnin kautta yksilölliset huolet liitetään yhteisiksi ja johonkin oikeuttamisen maailmaan. Thévenot’n mukaan oikeuttamisen maailmat ovat osin limittäisiä ja päällekkäisiä ja siten myös tietyssä ristiriidassa keskenään, mutta koska ne ovat rakentuneet samalla tavoin, voidaan niiden välisiä ristiriitoja myös lieventää. (Thévenot 2011, 7–11.)

Ero- ja etä-isyyden sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmasta juuri Thévenot’n määrittelemä kommunikointi osoittautuu vaikeaksi; yhteistä käsitystä asian ”mediumista”, lapsen edusta, on vaikea löytää, ja kommunikoinnin keskiöön tuleekin usein lapsen edun sijasta vanhempien hyvin eriävät näkemykset lapsen tarpeista ja omista oikeuksista. Näin kommunikointi ei päädy välttämättä sovitteluun. Thévenot’n oikeuttamisen maailmoissa ero- ja etä-isyyteen liittyvät ongelmat voidaan helposti liittää kodin, maineen ja kansalaisuuden maailmoihin; tapahtuuhan isyyden määrittelyä juuri näissä kentissä ja juuri näiden kenttien sisällä voidaan tämänkin tutkimuksen valossa nähdä sellaisia perustavanlaatuisin, kommunikoinnistakin johtuvia, ristiriitoja, joiden ratkaiseminen ei tunnu olevan kovin yksinkertaista. Kodin maailmassa arviointi toiminnan oikeuttamisesta tapahtuu Thévenot’n mukaan tradition pohjalta, maineen

maailmassa julkisen keskustelun ja siinä näkymisen kautta, ja kansalaisuuden maailmassa jaetun edun ja egalitaarisen solidaarisuuden kautta. Thévenot näkee, että eri oikeuttamisen maailmat voivat olla niin suuressa ristiriidassa keskenään, että niiden sisältä voidaan tuomita myös toisten oikeuttamisen maailmojen merkitys yhteisyyden luomisessa. Näin on mielestäni myös ero- ja etä-isien aseman osalta. Se, mitä tutkimustulokset kertovat lainsäädännön egaliteerisestakin kansalaisuuden tasavertaista pohjaa rakentavasta hengestä, on suuressa ristiriidassa sen kanssa, miten isyys rakentuu ja miten sitä rakennetaan kodin maailmassa; kodin maailmassahan määräävin näyttäisi olevan traditio, eli äidin ylivertaisuus vanhempana isään verrattuna ja muut kulttuurissamme yleistyneet käsitykset perheestä, perherooleista ja mm. lapsen edusta. Maineen maailma tekee tässä tulkintakehyksessä asetelman isien asemasta yhteiskunnassamme mielenkiintoiseksi. Maineen maailman voisi toisaalta sijoittaa limittäin kodin ja kansalaisuuden maailmojen väliin. Perheiden erotilanteiden ja perhe- ja vanhemmuusroolien käsittely julkisuudessa ja esimerkiksi mielipidekirjoituksissa, kuten tämän tutkimuksen aineistosta osa on, voidaan nähdä kommunikaationa julkisessa keskustelussa. Tällaisella esille tulemisella voidaan nähdä monenlaisia motiiveja; esimerkiksi pyrkimys vaikuttaa yleisiin käsityksiin tai esimerkiksi tuomalla oma henkilökohtainen asia julkiseen argumentointiin. Kummassakin edellä mainitussa tapauksessa voidaan nähdä toiminnan motiivina pyrkimys vedota yhteiseen hyvään ja saada oikeutus omalle toiminnalle. (Thévenot 2011, 10–13.) Kolmea edellä mainittua oikeuttamisen maailmaa voidaan nähdä yhdistävän kuitenkin yksi ja sama ”medium”, lapsen etu. Toisaalta takana voidaan tulkita olevan myös oma etu, joka verhotaan usein vanhemman oikeudeksi omaan lapseensa. Lainsäädännön egalitaarisesta pyrkimyksestä huolimatta (vrt. kansalaisuuden maailma) sen luoma kehys mahdollistaa isien epätasa-arvoisen kohtelun ero- ja etä-isinä. Tähän näyttäisi suurelta osin vaikuttavan kodin maailmassa tapahtuva asioiden kommunikointi ja sovittelu traditioiden pohjalta ja tätä toimintaa näyttäisi vahvistavan myös maineen maailmassa tapahtuva argumentointi lapsen edusta joko individualistisiin motiiveihin tai traditionaalisiin perhekäsityksiin perustuen. Lapsen etua, ”mediumia”, näytään tulkittavan näissä maailmoissa hivenen eri tavalla.

Thévenot pyrkii oikeuttamisen kielioppeillaan luomaan sellaista kehystä, jonka varassa erilaisten kulttuurien, puhetapojen ja toiminnan kautta syntyviä erimielisyyksiä ja konflikteja voitaisiin ratkoa. Edellä mainitun oikeuttamisen maailman lisäksi näitä

Thévenot'n määrittelemiä kielioppeja ovat liberaali ja läheisten sidosten kieliopit. Kuten oikeuttamisen maailmoissa kävi ilmi, voi sen sisällä olla hyvinkin suuria ristiriitoja eri maailmojen kesken, joiden kautta omaa toimintaa voidaan perustella, hakea oikeutta ja pyrkiä luomaan yhteisyyttä. Liberaalin kieliopin mukaan erimielisyydet eivät ole lainkaan niin vakavia, koska niiden perusteella ei pyritä määrittämään mitään yhteistä tai luomaan yhteisyyttä, vaan pikemminkin rakentamaan neuvottelujen kautta sellainen todellisuus, jossa avoin kommunikointi olisi mahdollinen. Läheisten sidosten kielioppi sisältää taas yhteisyyden hierarkiaa; vallan väärinkäyttö tapahtuu tässä kontekstissa hyödyntämällä mm. kulttuurisiin käsityksiin liittyvää hierarkkista asemaa. Tällaisessa ympäristössä kommunikointi tai neuvottelu voi tapahtua vain ikään kuin kulkemalla tällaisen hierarkkisen aseman tai alueen kautta. Tätä kautta päädytään usein autoritääriseen vallankäyttöön.

Ero- ja etä-isien asema näyttäytyy Thévenot'n kieliopissa julkisen oikeuttamisen kieliopin ja läheisten sidosten kieliopin kenttiin asettuvana ongelmana, jossa vallan väärinkäyttöä tapahtuu monin eri tavoin. Läheisten sidosten kielioppi voidaan nähdä asetelmana, jossa määräävänä ovat kulttuurisesti yleistyneet käsitykset vanhemmuuden rooleista ja sitä kautta rakentunut näkemys vanhemmuuden hierarkiasta. Perheen ulkopuolelle jätetty etä-isä ei ole kovin hyvässä neuvotteluasemassa tätä hierarkkista järjestelmää vastaan. Isyyden murroksen myötä voidaan tässä kuvassa tosin nähdä säröjä, jotka näyttäisivät olevan rakentamassa ero- ja etä-isyyttä kohti liberaalin kieliopin maailmaa, kohti liberaalimpaa isyyskäsitystä. Kadonnut tai kadotettu isyys voinee löytää vahvempaa asemaa tulevaisuudessa. Se tosin edellyttää sitä, että lapsen etu, moniselitteisenäkin määreenä, voitaisiin hyväksyä yhteisesti sellaiseksi konfliktien ja kompromissien tavoitteeksi, jota kohti kaikki isyyttä ja äitiyttä määrittävät tahot haluat kulkea. Siihen asti isyyden murros pysyy vain murroksena.

Lähteet

Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) (2004) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino.

Autto, Janne (2007) Äitiyden muuttuva asema hyvinvointivaltion kansalaisuuden määrittelyssä. *Sosiologia* 3/2007, 204–217.

Erovanhemmuuskirjoitukset 2011–2012 [elektroninen aineisto]. FSD2739, versio 1.0 (2012-07-12). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanrunousarkisto & Helsinki: Hyvä erovanhemmuus ry [tuottajat], 2012. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja], 2012.

Eräranta, Kirsi (2006) Isyys, perhe ja yhteiskunnallinen hallinta: hoivaa vai tasa-arvoa? *Sosiologia* 4/2006, 293–305.

Faulks, Keith (1998) *Citizenship in modern Britain*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Heinonen, Jari (2007) Kolme miessukupolvea muutosten pyörteissä. Teoksessa Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. (toim.) (2007), 135–144.

Heiskala, Risto (2004) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Hokkanen, Tiina (2005) *Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Huttunen, Jouko (2010) Mihin suomalainen isyys on menossa? *Futura* 3/2010, 111–115.

Isätoimikunnan mietintö (1999). Komiteamietintö. Sosiaali- ja terveysministeriö. <[URL http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys1.htm](http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys1.htm)>. Luettu 21.1.2013.

Johansson, Jan (2010) *Kansalaisuus ja yhteiskunnallinen yhteisö*. T.H. Marshallin ja Talcott Parsonsinkin perintö nykyaikaiselle kansalaisuustutkimukselle. Helsinki: Yliopistopaino.

Jokinen, Eeva (2010) Kodin, työn ja talouden uusi järjestys. *Janus* vol. 18 (1) 2010, 48–60.

Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestyksen ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.

Kaikkonen, Risto & Mäki, Päivi ym. (2012) *Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012a) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (2012b), 7–35.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (2012b) Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press.

Kiiski, Jouko (2011) Suomalainen avioero 2000-luvun alussa. Miksi avioliitto puretaan, miten ero koetaan ja miten siitä selviydytään? Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Kolehmainen, Jani (2004) Osallistuva isä – muuttunut mies? Teoksessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) (2004), 89–108.

Kononen, Tiina (2007) Etä-isän oikeudet ja velvollisuudet erovanhemmuudessa. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.

Kotro Arno & Sepponen, Hannu T. (toim.) (2007) Mies vailla tasa-arvoa. Helsinki: Tammi.

Lakialoite 28/2012 vp. <URL [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=utpla&\\${BASE}=faktautpla&\\${THWIDS}=0.26/1362037106_452419&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=utpla&${BASE}=faktautpla&${THWIDS}=0.26/1362037106_452419&${TRIPPIFE}=PDF.pdf)>. Luettu 25.2.2013.

Lammi-Taskula, Johanna (2004) Sukupuolijärjestelmä, vanhempainvapaat ja isät. Teoksessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) (2004), 167–192.

Lehtonen, Miika (2007) Voiko isä olla lapsen hyvä huoltaja? Teoksessa Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. (toim.) (2007) Mies vailla tasa-arvoa. Helsinki: Tammi, 52–61.

Lupton, Deborah & Barclay, Lesley (1997) Constructing Fatherhood. Discourses and experiences. London: Sage.

Marshall, T.H. (1964) Class, Citizenship and Social Development. With an introduction by Seymour Martin Lipset. New York: Doubleday.

Marshall, T.H. (1992) Citizenship and Social Class. London: Pluto Press.

Mattila-Aalto Minna & Johansson, Jan (2011) Kuntoutuskansalaisuutta rakentamassa. Sosiaalisen kansalaisuuden ja osallisuuden näkökulma päihdekuntoutuksessa. Kuntoutus 4/2011, 5–17.

Meriläinen, Rosa (2002) Narkomaanit ja kamppailu kansalaisuudesta. Kosmopolis vol. 32: 3/2002, 79–92.

Mykkänen Johanna & Ilana Aalto (toim.) (2010) Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset. Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa. Nuorisotutkimusverkosto. <URL <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/isyydenihanteet.pdf>>. Luettu 14.11.2012.

Pakulski, Jan (1997) Cultural Citizenship. *Citizenship Studies* 1:1, 73–86.

Parsons, Talcott (2007) *American Society: A Theory of the Societal Community*. Edited and Introduced by Giuseppe Sciortino; foreword by Jeffrey C. Alexander. London: Paradigm Publishers.

Perheväestö (2010). Perheväestö ja perheen keskikoko 1950–2010. <URL http://tilastokeskus.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tau_002_fi.html>. Luettu 17.1.2013.

Perttula, Juha (2008) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus: Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115–162.

Plihari, Elina (2010) Eron jälkeinen vanhemmuus etä-isän näkökulmasta. Pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden laitos.

Rawls, John (1988) *Oikeudenmukaisuusteoria*. Helsinki: WSOY.

Russell, G. (1983) *The changing role of fathers*. Milton Keynes: Open University Press.

Sariola, Heikki (2007) Tavoitteena isättömyys – biologinen isyys hyökkäysten kohteena. Teoksessa Kotro Arno & Sepponen, Hannu T. (toim.) (2007), 40–51.

Silvén, Maarit (2005) Jaettu vanhemmuus – lapsen etu eronkin jälkeen. *Psykologia* 40(4), 423–426.

Stenius, Henrik (2003) Kansalainen. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (2003) *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino, 309–362.

Thévenot, Laurent (2011) Oikeutettavuuden rajat. Yhteiselämää koossapitävät sidokset ja niiden väärinkäyttö. *Sosiologia* 1/2011, 7–21.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turner, Bryan S. (2001) The erosion of citizenship. *The British Journal of Sociology* 52 (2), 189–209.

Vuori, Jaana (2004) Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) (2004), 29–63.

Sanomalehtiartikkelit

Helsingin Sanomat 27.8.2012a. Osattomat isät. Elämä.

Helsingin Sanomat 27.8.2012b. Kenelle vanhemmuus kuuluu? Elämä.

Helsingin Sanomat 14.9.2012. Eduskunta: Lapsen tapaamisoikeuden esto rangaistavaksi. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 24.12.2012. Arkkipiispa suree Suomen kahtiajakoa. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 13.11.2011. Tyttäreni isällä ei ole oikeutta isäkuukauteen. Mielipide.

Helsingin Sanomat 3.11.2011. Äiti ei voisi estää isyyystestiä. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 15.7.2010. Erossa sovitut tapaamiset lasten... Kotimaa.

Helsingin Sanomat 9.12.2012. Tapaamissopimus turvaa lapsen oikeutta tavata etävanhempaansa. Mielipide.

Helsingin Sanomat 5.12.2012. Tapaamissopimus voi tulla lähivanhemmalle kalliiksi. Mielipide.

Helsingin Sanomat 15.7.2010. Lapsia vieraannutetaan vanhemmastaan. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 30.8.2012. Vuoroasuminen on hyvä vaihtoehto. Mielipide.

Helsingin Sanomat 7.11.2009. Isää ei saa unohtaa kasvattajana, vaikka vanhemmat eroaisivat. Pääkirjoitukset.

Helsingin Sanomat 28.1.2012. Yksinhuoltajuuden määrittämisen kynnystä tulee nostaa merkittävästi. Mielipide.

Helsingin Sanomat 11.1.2012. Perheen kriiseissä lapsen etu on aina turvattava. Mielipide.

Helsingin Sanomat 15.11.2012. Isän vieroitus lapsesta on henkistä väkivaltaa. Mielipide.

Helsingin Sanomat 24.8.2010. Erolasten muuttorealli huolestuttaa myös vanhempia. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 6.9.2010. Vuoroasuminen voi sopia myös alle nelivuotiaalle lapsille. Mielipide.

Helsingin Sanomat 23.8.2010. Yksi vai kaksi kotia? Elämä.

Helsingin Sanomat 9.8.2009. Kyyti vaikeille ja yli viiden kilometrin koulumatkoille. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 2.6.2011. Isät etsivät apua. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 27.4.2010. Lapsia otetaan turhaan huostaan. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 14.11.2010. Mahdollisuus oikeaan kiintymykseen... Mielipide.

Helsingin Sanomat 8.11.2009. ”Isät yhtä vahvoilla oikeudessa kuin äiditkin”.
Sunnuntai.

Helsingin Sanomat 23.8.2009. Monikulttuuriset huoltoriidat päätyvät usein yksinhuoltajuuteen. Kotimaa.

Helsingin Sanomat 8.11.2009. ”Sukupuolten tasa-arvon tulisi näkyä myös eroissa”.
Sunnuntai.

Helsingin Sanomat 7.9.2010. Huoltajuuskiistassa äitikin voi olla heikoilla. Mielipide.

Helsingin Sanomat 18.2.2009. Kuplat puhki ja tieto esiin. Pääkirjoitukset.

Helsingin Sanomat 7.2.2010. Kysy Siskolta etiikasta, tapakulttuurista... Sunnuntai.

Helsingin Sanomat 4.3.2013. Yksin, kaksin. Kaupunki.